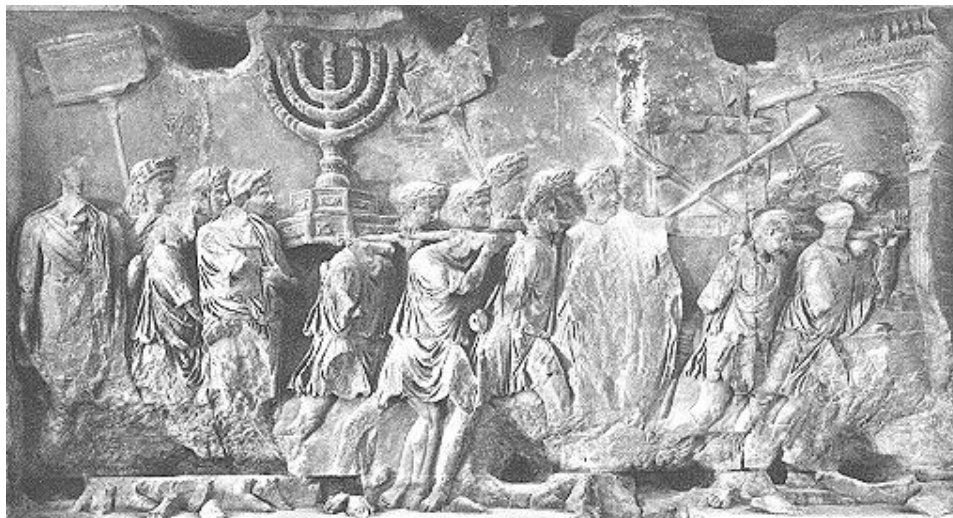

Antički Izrael u dokumentima susednih naroda i zemalja

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari

Uvod

Iako Izrael kao država i kraljevina u antičko vreme nije svojom veličinom i vojnom snagom diktirao ukupna politička događanja na prostoru Bliskog istoka, ipak je njegova istorija i istorija jevrejskih kraljeva toga vremena našla svoje mesto pomena u dokumentima njegovih suseda, kako moćnih i tada velikih carstava Egipta, Asirije, Vavilona, Perzije, Rima, Grčke i Vizantije, tako i malih lokalnih naroda i njihovih kraljeva iz njegovog neposrednog susedstva i okruženja.

Prateći ove izvore i ova dokumenta, postupno možemo pratiti i prisustvo Jevreja kao naroda na ovom prostoru, kako kroz istorijski tok i političku sudbinu država koje su formirali - kraljevinâ Izraela i Judeje, tako i individualnih sudbina i istorijskih okolnosti života i vladavina njihovim kraljeva, ali i samog jevrejskog naroda.

Ovde dati prikaz tih dokumenata i artefakta grupisan je po zemljama izvora, a u najvećem delu prati i istorijsku i vremensku hronologiju događanja.

Na kraju rada data je i tabela sa imenima svih izraelskih i judejskih kraljeva pomenutih u tim istorijskim dokumentima; nazivom i imenom samog dokumenta (artefakta); prikazom iz kog naroda ili antičke države potiče taj dokument; kao i vremena njegovog nastanka.

Direktno imenom, i u nekoliko slučajeva posredno, kao: "sin kralja..., otac kralja..., itd.", u ovim dokumentima (papiirusima, kamenim tablicama, hartijama) i artefaktima (reljefima, prizmama, cilindrima) pomenuto je ukupno 27 jevrejskih istorijskih ličnosti - 26 kraljeva i jedne kraljice - Saloma Aleksandra.

Od pomenutih jevrejskih vladara, 8 su bili kraljevi Izraela iz "kuće"-dinastije kralja Davida. Ovde sledi spisak njihovih imena, u zagradama navođenje godina njihove vladavine, te koliko puta su pomenuti u nekom od tih antičkih dokumenata-artefakta:

- Omri/Amrije	(880- 873. g.p.n.e.)	- 5 puta
- Ahav	(873- 853. g.p.n.e.)	- 3 puta
- Joram	(852- 841. g.p.n.e.)	
- Jehu/Juj	(841- 813. g.p.n.e.)	- 5 puta
- Joas	(798- 781. g.p.n.e.)	
- Menajim/Menahem	(752- 741. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Pekah/Fekej	(739- 731. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Hošea/Osija	(731- 722. g.p.n.e.)	

Od judejskih kraljeva pominje se 19 njih. I to sledeći:

- Joram	(848- 841. g.p.n.e.)	
- Ohozije	(841. g.p.n.e.)	
- Azarija/Ozija	(767- 740. g.p.n.e.)	
- Ahaz	(735- 715. g.p.n.e.)	
- Jezekije	(715- 686. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Manasije	(686- 641. g.p.n.e.)	- 2 puta
- Joahin	(598- 597. g.p.n.e.)	
- Sedakija	(597- 586. g.p.n.e.)	

Iz dinastije Hašmonejaca su kraljevi:

- Jovan Hirkan I	(134- 104. g.p.n.e.)
------------------	----------------------

- Juda Aristobul I (104- 103. g.p.n.e.)
- Aleksandar Janaj (103- 76. g.p.n.e.)
- Saloma Aleksandra (76- 67. g.p.n.e.) jedina žena kraljica
- Hirkan II (67- 66 i 63- 40. g.p.n.e.)
- Aristobul II (66- 63. g.p.n.e.)

Iz dinastije Heroda su kraljevi:

- Herod Veliki (40- 4. g.p.n.e.)
- Arhelaj Etnarh (4. g.p.n.e. – 6.g.)
- Antipa Herod/Tetrarh (4. g.p.n.e. – 39.g.)^{1*}
- Agripa I (37- 44.g.) – 2 puta
- Agripa II (48- 93.g.) – 2 puta

Rezime

Dakle, od ukupno 59 svih jevrejskih kraljeva iz istorije Izraela i Judeje (3 ujedinjenog kraljevstva Izrael, 19 kraljeva Judeje – iz loze kralja Davida, 20 kraljeva severnog kraljevstva Izrael, 11 vladara-kraljeva Judeje iz dinastije Hašmonejaca i 6 iz dinastije Heroda), njih 27 su imenom pomenuti 43 puta u 21 dokumentu-artefaktu naroda, kraljevstava, država i vladara - Jevrejima (Izraelcima) susjednih naroda.

Ovaj rad govori hronološki upravo o tim dokumentima (artefaktima)!

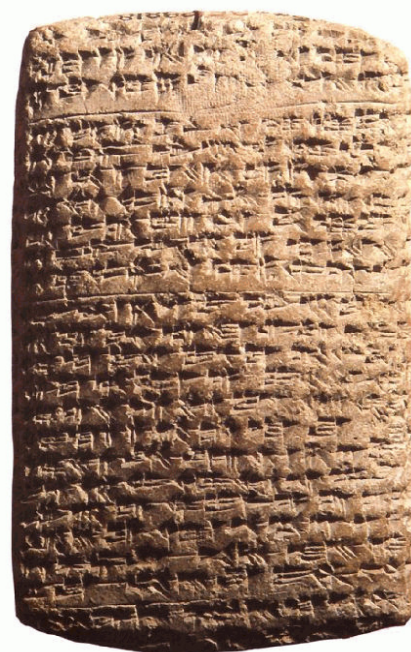
^{1*} Nakon smrti jevrejskog kralja Heroda Velikog, 4. godine nove ere, njegovo kraljevstvo su podelila njegova tri sina: Arhelaj Etnarh – koji je vladao Judejom i Samarijom; Antipa Herod (poznat i kao Herod Tetrarh) – koji je vladao Galilejom i Perejom (druga strana Jordana); i Filip – koji je vladao severoistočnim teritorijama Sirije: Bataneja, Itureja (Paneja), Auranitida i još dve provincije. Vladavina svih njih počinje 4. godine nove ere – istovremeno svako u svom posedu i provinciji.

Egipatski izvori i dokumenta

Najstariji vanbiblijski pisani dokumenti i pomeni Jevreja kao naroda na prostoru Kanaanu su kratki zapisi koje nalazimo u egipatskim izvorima (artefaktima), bilo da je reč o zapisima na kamenim pločama korišćenim kao pismima, ili reljefima na zidnim prikazima slavoluka i hramova, ili tekstova na kamenim stelama, na kojima su egipatski vladari (faraoni) opisivali i slavili svoje pohode, bitke i pobeđe. Najstariji od tih dokumenata datiraju još od 14. veka p.n.e. Reč je o pomenima imena koja su se fonetski i pisano veoma podudarala sa terminima kojima su se, još od vremena jevrejskog praoca Abrahama, sami Jevreji identifikovali: *Ivrim* (*Ha'Ivrim*), narod (Boga) *YHWH* (Jahve), *Hebreji*, narod *Izraela*.

"Pisma" iz Amarne – 1350.- 1330.g.p.n.e.

Nazivaju se još i „Ploče iz Amarne“ ili „Prepiska iz Amarne“. Predstavljaju 382 glinene ploče (naknadno je pronađeno još 24 table ili samo njihovi fragmenti) koje čine deo arhive, pretežno diplomatske prepiske koju su vodili egipatski faraoni sa vazalnim lokalnim vladarima u Kanaanu i Amuru za vreme vladavine faraona iz perioda Novog egipatskog kraljevstva (1552.-1069.g.p.n.e.), a posebno iz vremena faraona Amenhotepa III (Amenofisa) i Amenhotepa IV (Ehnatona). Pronađene su u vremenu od 1887. do 1903. godine u Gornjem Egiptu na lokalitetu tadašnje prestolnice XVIII dinastije, grada Ehtatona, a današnjeg grada Amarne (Tel el Amarna), pa otuda i njihovo ime.

Na nekoliko ovih ploča (tabli) u tekstu koji je pisan na akadskom jeziku (diplomatskom jeziku tog vremena) i klinastim pismom, po prvi

put se pominje narod po imenu Habiru (Hapiru) ili na egipatskom 'Apiru ('Abiru). Većina istoričara dovode u vezu ovaj narod sa Hebrejima (Jevrejima) bilo u jezičkoj podudarnosti čitanja (izgovora) ovog imena na akadskom i starohebrejskom jeziku, bilo u istorijskoj okolnosti vremena u kojem Jevreji predvođeni Jošuuom (Isusom Navinom) prodiru u Kanaan i vremenom postaju ozbiljna pretnja malim lokalnim vladarima.

Većina ovih tabli (oko 202/203) se danas nalazi u Muzeju starog Bliskog istoka u Berlinu (Nemačka).

Na četiri pronađene table (pisma), trojica lokalnih vladara obraćaju se za pomoć egipatskim faraonima usled pretnje i narastanja moći pomenutog naroda Habiru.

Dva ova pisma (table) su poznati kao **"Pisma Abdu (Abdi)-Hebe" (Arad Hiba)**, vladara koji podržan nubijskim plaćenicima vlada "Urusalimom" (kasnije Jerusalem) od 1352. do 1336.g.p.n.e. U pismu 286 (broj kataloške evidencije pisama iz Amarne), pisanom u 64 reda, Abdu-Heba se žali faraonu (verovatno Amenhotepu IV – Ehnatonu, 1364.- 1347.g.p.n.e.) zbog njegove popustljivosti

prema narastajućoj moći naroda Habiru. On traži od faraona vojnu pomoć, ili će, kako ga u pismu upozorava, faraon izgubiti dosta teritorija (u Kanaanu). Pri tome on dva puta taj narod pominje imenom Habiru: "Mom kralju (faraonu, o.a.), mom Gospodaru, ovako govori Abdu-Heba, tvoj sluga...Zašto si blagonaklon prema **Habiru**, a protivan meni vladaru...**Habiru** uzimaju kraljeve (faraonove, o.a.) teritorije...I sve teritorije moga kralja (faraona, o.a.) će biti izgubljene".

U svom drugom pismu faraonu (katalogski broj 287) Abdu-Heba (Arad Hiba), u priličnom očajanju opisuje sa kakvim uspehom nastupa pomenuti narod, te da su mu gradovi Gezer, Aškelon i Lakiš dali hranu, ulje i ostale potrepštine, a da je sin lokalnog vladara Šekema - Labaje (Lib'aju), u dosluhu sa Ha ibr u ('Abiru), predao im zemlju faraona.

I pomenuti **Labaja (Lib'aju)** vladar grada Šekema, koji sa svojim sinom vlada i oblašću Samarije (središnji Kanaan) piše pismo faraonu u kome poriče da zna da mu je sin u dogovoru sa narodom 'Apiru, pa kaže (pismo broj 252): "Mom kralju (faraonu, o.a.), mom Gospodaru i Suncu, tvoj sluga i zemlja po kojoj možeš koračati. Klanjam se pred tobom, moj Gospodaru i Sunce, sedam puta i sedam puta...Nisam

znao da je moj sin u dosluhu sa '**Apiru**. Predajem ga u ruke Adaje (faraonovog izaslanik, o.a.)..."

Još jedan lokalni vladar u svom pismu faraonu Amenhotepu IV – Ehnatonu, (1364.- 1347.g.p.n.e.) pominje 'Apiru (Hapiru-Habiru). Reč je o buntovnom **Rib-Adi (Rib-Hada)**, vladaru grada Biblosa. U svom pismu (tabli) on, između ostalog kaže: "...Međutim, rat (naroda, o.a.) '**Apiru** (Hapiru-Habiru) protiv mene je jak (ozbiljan)."

Natpisi u hramovima Soleb (14. vek p.n.e.) i Amara-Zapad (13. vek p.n.e.)

Hram Soleb nalazi se u današnjem severnom Sudanu na levoj obali reke Nil. Podigao ga je faraon Amenhotep III (Amenofis, 1402.- 1364.g.p.n.e.) oko 1400. g.p.n.e., posvetivši ga egipatskom bogu Amon-Ra (bogu sunca).

Hram Amara-Zapad je takođe lociran u današnjem Sudanu. Sagrađen je u prvoj polovini 13. veka p.n.e. od strane ili faraona Setija I (1305.- 1289.g.p.n.e.) ili Ramzesa II (1289.- 1224.g.p.n.e.). Između ostalog, na zidnom reljefnom tekstu je sadržavao i topografsku listu koja je bila potpuna kopija iste takve liste iz hrama u Solebu, i koja je predstavljala spisak šest nomadskih naroda i teritorija (zemalja) koju su oni naseljavali. Egipatsko ime za sve nomadske narode tog vremena je bilo „Šasu“, a u pomenutom nabranjanju naveden je i narod „Šasu od YHW“ što bi u prevodu značilo ili „zemlja naroda koji poštuje (služi, obožava) **JHV**“, ili „zemlja naroda koji živi u zemlji **JHV**“. Fonetski i pisani prevod hijeroglifskog znaka kojim se piše i izgovara ime ovog naroda „JHV“ veoma odgovara i slaže se sa hebrejskim pisanjem i fonetskim čitanjem tetragrama imena jevrejskog boga JHVH (Jahve). Obzirom i na lokaciju (Kanaan) gde se navodi da se nalazi „zemlja naroda koji poštuje (služi, obožava, živi u zemlji)

YHW" za većinu istoričara je nesporno da je u tekstu pomenut jevrejski Bog Jahve, te da je Egipat i njegovi vladari znao za narod koji poštuje tog Boga. Ovo je ujedno i prvo pisano vanbiblijsko pominjanje jevrejskog Boga Jahve (JHVH).

Reljef iz hrama u Solebu koji sadrži kolonu (stubac) sa pobrojanih šest naroda sa kojima je Egipat u sukobu (među kojima je i narod YHW), te prikaz uhvaćenih Šasu uhoda koje Egipćani kažnjavaju – šibaju

Natpis na reljefu zida hrama u Abu Simbelu – oko 1259.g.p.n.e.

Hram u Abu Simbelu, u južnom Egiptu u antičkoj Nubiji, otkriven je 1813. godine. Podigao ga je egipatski faraon XIX dinastije Novog kraljevstva – Ramzes II (1289.- 1224.) u pomen na bitku kod Kadeša, antičkog grada na reci Oronte, u antičkoj državi Amuru (danas na severnoj granici Sirije i Libana) koju je vodio 1274.g.p.n.e. protiv Hetitskog kralja Muvatalija II (1295.- 1272.g.p.n.e.).

Na jednom od fragmenata zidnog reljefa dat je slikovni prikaz i pisani tekst sa spiskom naroda koji su, na ovaj ili onaj način, bili uključeni u ovu veliku bitku (prvu bitku u istoriji za koju postoje potpuno dokumentovani prikazi njenog toka, načina vođenja i vojnih resursa obe strane), a vodila su je dva moćna carstva tog vremena – Egipat i Hetiti. Među pobrojanim narodima koji su učestvovali u njoj navodi se i ime naroda **Ha ibr u**, i to u kontekstu borbene grupe čiji su vojni kuriri prenosili poruke tokom ove bitke. Mnogi istoričari smatraju da se ime tog naroda „Haibru“ svojim fonetskim izgovorom veoma podudara sa imenom „Hebreji“, terminom kojim se u to vreme nazivaju Jevreji.

Fotografija zida hrama u Abu Simbelu iz 1904.g., sa listom (spiskom) naroda koji su učestvovali u bitci u Kadešu, gde se pominje i narod Ha ibr u, sada u Orijentalnom institutu Univerziteta u Čikagu

Stela faraona Merneptaha (Izraelska stela) – oko 1209/1208.g.p.n.e.

Ova masivna crna granitna stela visine 230 i širine 163 cm, poznata je i kao „Izraelska stela“ i „Pobednička stela (faraona) Merneptaha“. Otkrivena je 1896. godine u delu dvorišta palate pogrebnog hrama faraona Amenhotepa (Amenhofisa) III, u Tebi, a fragmenti kopije ove stele su pronađeni i u hramu u Karnaku.

Stela sadrži slikovni hijeroglifski tekst koji je dao napisati egipatski faraon XIX dinastije Merneptah (1213.- 1203.g.p.n.e.) oko 1209/1208.g.p.n.e. (trećeg dana, trećeg letnjeg meseca Šemu, pete godine njegove vladavine). Ona prvenstveno predstavlja pobednički zapis koji veliča i slavi pobedu faraona Merneptaha protiv libijskog (berberskog) plemena Mešveš i njihovih saveznika „naroda sa mora“. Ali u poslednja dva reda ove stele dat je opis ranije vojne kampanje Merneptaha u Kanaanu i pobeda protiv gradova-država Aškelona, Gezera, Janoama i Izraela (*I.si.ri.ar*).

Ovo je prvo pominjanje reči i imena „Izrael“ u nekom antičkom egipatskom tekstu, i uopšte prvo i najstarije pronađeno pisano vanbiblijsko pominjanje Izraela.

Iako je ova beleška data samo u dva reda ukupnog teksta na steli, u kojoj se jednom rečenicom pominje Izrael, istoričari ovu stelu često nazivaju i „Izraelska stela“.

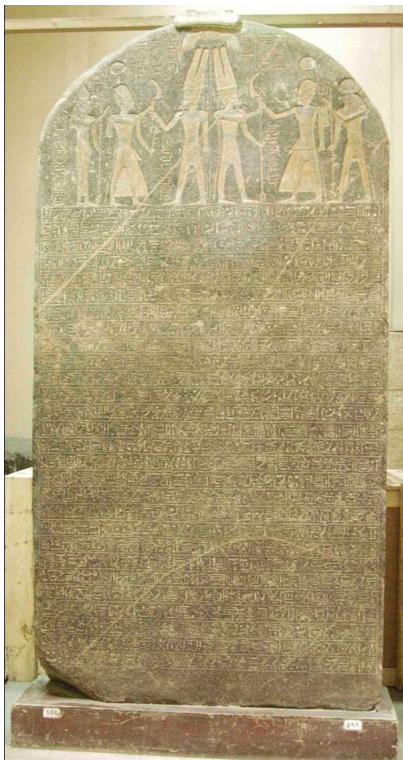
Tekst ovog zapisa preveo je nemački filolog lingvist Vilhelm Špiegelberg sa svojim timom, što je odjeknulo kao glavna vest tog vremena i sve novine su pisale o tome.

Linija hijeroglifskog (slikovnog) ispisa u kojoj je Izrael pomenut grupisan zajedno sa ostala tri grada-države, beleži sledeći puni tekst: „*Kanaan je zauzet potpuno. Aškelon je pokoren, Gezer osvojen, Janoam zbrisan, a Izrael je opustošen, i nema mu traga*“.

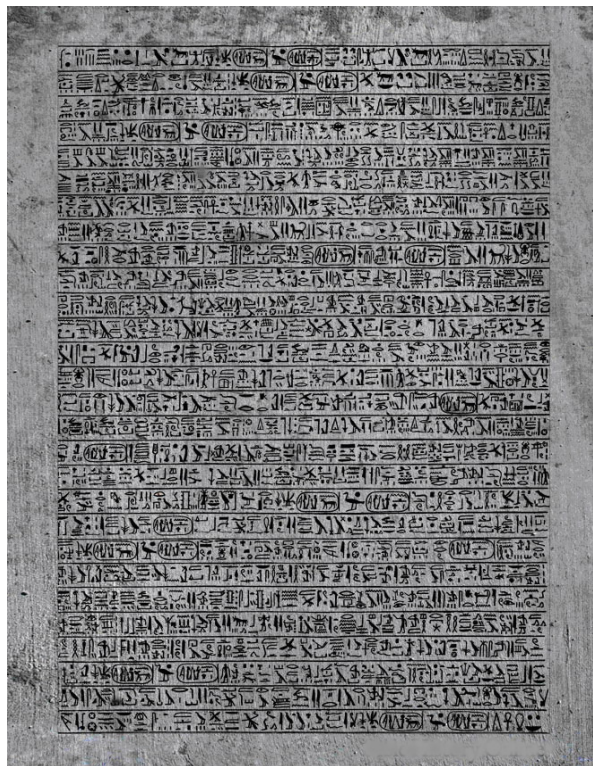

Fragment hijeroglifskog ispisa sa Merneptahove stele i slikovnim simbolima koji označavaju Izrael (*I.si.ri.ar*)

Hijeroglifski znaci kojima je slikovno prikazan Izrael, za razliku od ostala tri grada-države, ne sadrži simbole koji označavaju državu (tri planine i pobodeni štap) već simbole koji označavaju narod. To i odgovara istorijskom trenutku i okolnosti da Jevreji u to vreme još uvek nemaju državu već su samo narod koji nastanjuje Kanaan, i nazivaju se „narod Izraela“.

„Izraelska stele“...

...I njen puni hijeroglifski tekst

Ali ono što jeste bitno, je činjenica da je to važna potvrda da su Izraelci (*narod Izraela, Jevreji*) u to vreme već bili u Kanaanu.

Ova stela se danas nalazi u kolekciji Egipatskog muzeja u Kairu.

Reljefi faraona Šošenska I na kompleksu zidova hrama u Karnaku – kraj X. veka p.n.e.

U blizini grada Luksor u Egiptu nalazi se veliki hramski kompleks Karnak posvećen jednom od najznačajnijih egipatskih božanstava, bogu sunca Amon-Ra. Kao deo tog hramskog kompleksa nalaze se tzv. „Šošenkovi reljefi“. To je serija tekstova pisanih hijeroglifima i sa prikazom reljefnih slika u kojima je opisana vojna kampanja i pobjeda prvog faraona XXII libijske dinastije Šošenska I (Šišak/Šešonk, 945.- 924.g.p.n.e.) protiv Judeje i Izraela, 925.g.p.n.e., kao i opsada i zauzimanje Jerusalema 930.g.p.n.e., te uz ostale gradove i pokoravanje utvrđenog grada Megido na severu Izraela. Ovu vojnu kampanju Šošenk je pokrenuo za vreme vladavine judejskog kralja Rovoama (930.- 913.g.p.n.e.), sina i naslednika kralja Solomona (970.- 930.g.p.n.e.).

Ovi pisani i reljefni prikazi nalaze se na „Bubastis portalu“ na ulazu u hramski kompleks u Karnaku, te na još nekoliko zidova u samom kompleksu gde su prikazani bog sunca Amon-Ra i pobjednički lik Šošenska naspram poraženih protivnika, i reljefi figura koje simbolizuju poražene i osvojene gradove sa ispisom njihovih imena.

„Bubastis portal“ koji prikazuje Šošenska I sa poraženim neprijateljem (dole levo)

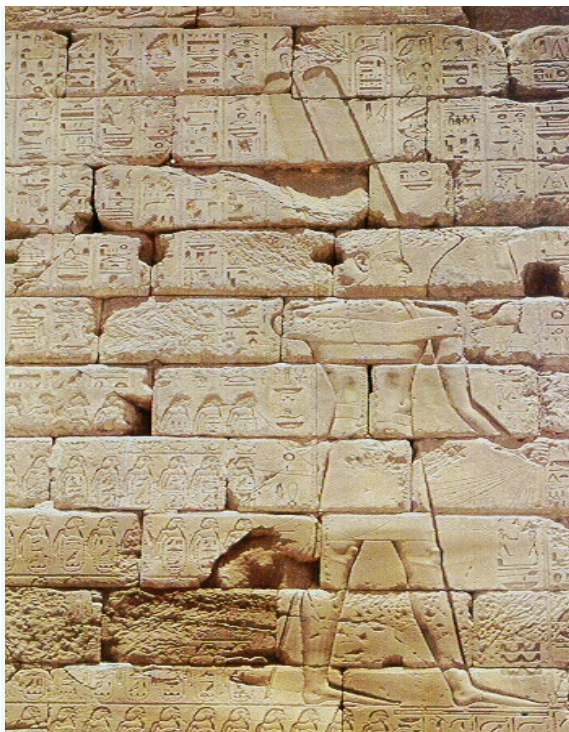
Reljefi na zidovima kompleksa hrama Amun u Karnaku (slike dole) u opisu vojne kampanje protiv Judeje, Izraela i Jerusalema.

Šošenk I udarcima kažnjava zarobljenika

Šošenska I ispred Izraelaca koji dižu ruke za prebrojavanje

Zidni reljef sa prikazom Šošenska I i crtežima figura koje simbolizuju poražene gradove, sa ispisom njihovim imena na svakoj od figura (slika levo)

Na spisku poraženih gradova nije otkriven upis osvajanja i Jerusalema (moguće i zbog oštećenja delova reljefa), ali iz biblijskih izvora znamo da se to desilo (*Prva knjiga kraljeva; 14: 25- 26, i Druga knjiga dnevnika; 12: 2- 9*).

Po zauzimanju Jerusalema grad nije porušen niti spaljen, ali je jevrejski kralj Rofoam morao platiti Šošensku I danak blagom iz Hrama.

Papirusi iz Elefantine – kraj 5. vek p.n.e.

Predstavljaju kolekciju antičkih jevrejskih rukopisa koje su kao međusobnu prepisku, ali i dokumentaciju o međusobnim odnosima, pisali predstavnici jevrejskog garnizona koji je bio stacioniran na ostrvu *Jeb* (današnja Elefantina kod Asuana) na reci Nil u Egiptu, obraćajući se jevrejskim guvernerima u Judeji, Izraelu i Jerusalmu, kao i perzijskim satrapima (perzijskim carskim namesnicima u Judeji) po raznim pitanjima. Većina ovih pisama nastala je u periodu između 495. i 399.g.p.n.e. Pisani su na aramejskom jeziku, opšte prihvaćenom diplomatskom jeziku toga vremena u Perziji i zemljama kojima je ona u tom trenutku upravljala (Egipat, Judeja, Fenicija, itd.).

Među pronađenim dokumentima posebno su zanimljiva tri: tzv. „*Pismo za Pesah*“, „*Peticija Bagoi* (Bagoas, Bigvaj)“ i „*Bračni ugovor Ananija ben Azarija*“.

„Pismo za Pesah“ (slika gore) je papirus koji potiče iz 419.g.p.n.e., a pronađen je u januaru 1907. godine. Pisan je na aramejskom jeziku, veličine 10,5 x 28 cm, i sadrži 11 redova čitljivog ispisa. Njega piše Hanania(h) jevrejski guverner Amona i Gešema u Judeji (pod perzijskom upravom) upućenog Jedaniahu bar Gemariji, lideru Jevreja u Elefantini i njegovim saradnicima sveštenicima. U njemu su date detaljne instrukcije o načinu praznovanja ovog jevrejskog praznika.

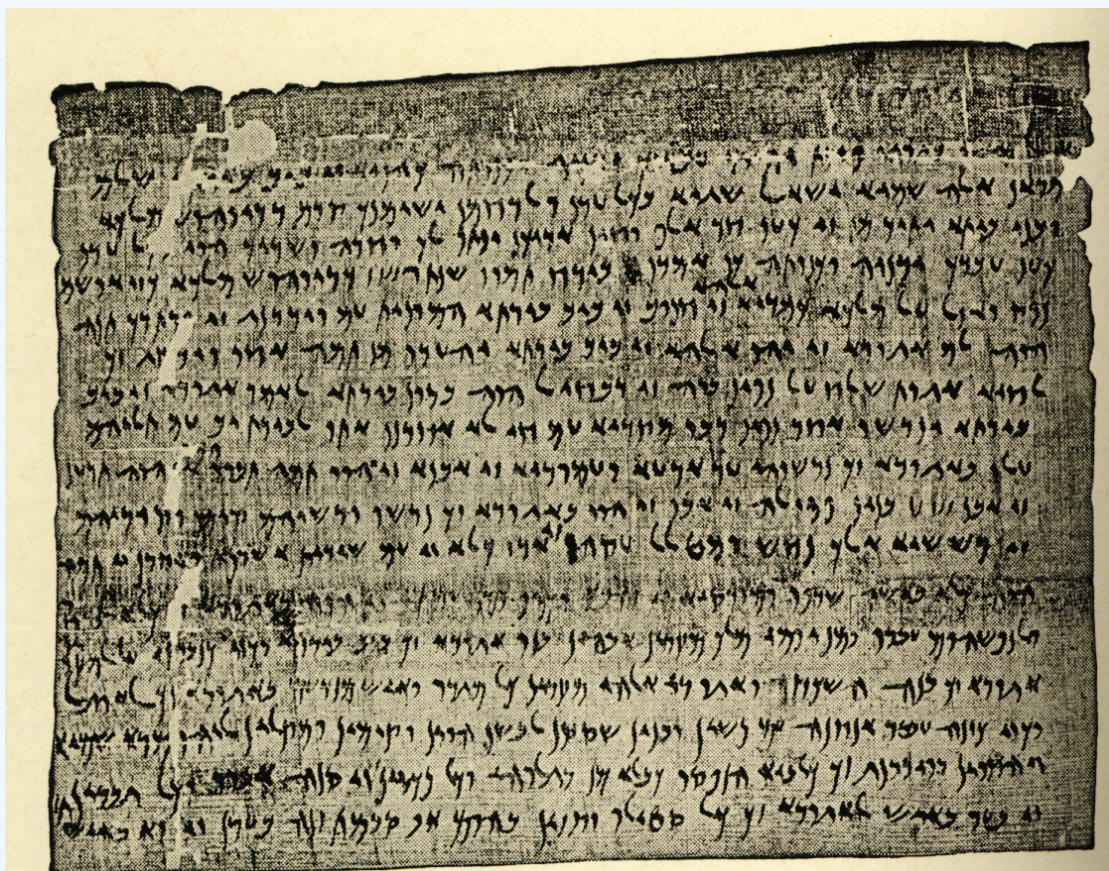
Prevod tog teksta je sledeći: *„Mojoj braći, Jedaniahu i njegovim saradnicima u jevrejskom garnizonu, (od) njihovog brata Hanania. Neka Bog čuva zdravlje moje braće. Ove godine, 5 godine kralja Darija (perzijski kralj Darije II Notus, 423.- 404.g.p.n.e., o.a.) reč je poslata od kralja za Arsamesa (perzijskog upravitelja nad Egiptom, o.a.) govoreći: u mesecu Nisanu neka bude Pesah za jevrejski garnizon. Od 15 do 21 dana Nisana je sedam dana beskvasnog hleba. Budite pažljivi da sve bude čisto (obredno bezkvasno, o.a.). Ne radite tog 15.tog i 21.og dana. Ne pijte ništa opojno i ne jedite ništa što u sebi sadrži kvasca, od 15.tog dana zalaska sunca do 21.og dana Nisana. Neka toga ne bude među vama, ne donosite to u kuću, neka ona bude zatvorena za to tih dana. Neka bude ovako kako je kralj Darije zapovedio. Mojoj braći, Jedaniahu i njegovim saradnicima u jevrejskom garnizonu, (od) vaš brat Hanania“*

Ovo pismo, iako se odnosi na instrukciju o pridržavanju verskog propisa za jevrejski praznik Pesah, predstavlja i važan pregled aktuelnog političkog trenutka tog vremena iz kog vidimo da se Egipat nalazi pod perzijskom upravom za vreme vladavine perzijskog kralja Darija II Notusa, da je perzijski namesnik (satrap) u Judeji izvesni Arsames, da je jevrejski guverner u Judeji (pod upravom Perzije) jevrejin Hananija(h) i da jevrejski garnizon na ostrvu Elefantina na Nilu u Egiptu, predstavlja vojnog saveznika Perzijanaca.

Ovo pismo-papirus se danas nalazi u odeljenju Egipatskog muzeju u Berlinu (Nemačka).

Drugo značajno i poznato pismo iz Elefantine je tzv. **„Peticija Bagoi“** (grčki Bagoas, biblijski Bigvaj – slika dole). To je papirus pisan sa obe strane (dvostrano), takođe aramejskim jezikom, veličine 24 x 32 cm širine, sa 30 redova ispisa. Pronađeno je 1893. godine na ostrvu Elefantina. Pisao ga je 25. novembra 407.g.p.n.e., već pomenuti Jedaniahu bar Gemarija, lider Jevreja u Elefantini sa njegovim saradnicima sveštenicima. Pisao ga je i slao Bagoi (čije se ime pominje i

u Bibliji u *Knjizi o Ezri*; 2:2, *Knjizi o Nehemiji*; 7:7 i *Knjizi o Juditi*; 12:11) jevrejskom guverneru u Judeji, kao pismo peticije (molbe, traženja) za pomoć u obnovi jevrejskog hrama u Elefantini koji su opljačkali i srušili Egipćani.

Prevod dela tog teksta je sledeći: „***Našem gospodaru, Bagoi, guverneru Jehuda*** (perzijski naziv za Judeju, o.a.) (od ***tvojih sluga, Jedaniahua i njegovih saradnika u utvrđenju Jeb*** (antičko ime za ostrvo Elefantina, o.a.). Neka Svemogući (Nebeski) Bog večno donosi blagostanje našem uzvišenom gospodaru, kao i Dariju kralju „dvorskom sinu“, hiljadu puta više nego do sada...A sada tvoj sluga Jedaniahu i njegovi saradnici ti svedoče sledeće: U mesecu Tamuzu, četrnaeste godine (vladavine, o.a.) kralja Darija (Darije II Notus, o.a.)...sveštenici boga Knuma (Hnum, egipatski bog izvora reke Nil, stvoritelj, graditelj) koji borave u utvrđenju u Jebu, ušli su u dosluh sa egipatskim administratorom Vidrangom, ovde na ostrvu Jeb. Pa je Vidranga poslao svome sinu Nefajanu, komandantu (egipatske, o.a.) vojske u Saunu (mesto na kopnu naspram ostrva Jeb, danjašnji Asuan, o.a.) sledeću poruku „***Hram Boga Jahu*** (oblik imena jevrejskog Boga Jahve) se mora uništiti“. Nefajan sakupi egipatsku vojsku i naoružani dođoše u utvrđenje u Jeb, upadoše u hram i spališe ga...Svo zlato i srebro i druge stvari koji biše u hramu oni pokradoše za sebe. I sada, kako su naši preci izgradili ovaj hram u utvrđenju u Jebu u vreme vladavine Egipta, kada je Kambisis (perzijski kralj, 529.- 522.g.p.n.e., napao Egipat 525.g.p.n.e., o.a.) došao (osvojio. o.a.) u Egipat, zatekao je taj hram. On je porušio sve egipatske hramove, a ovaj nije dirao i nije mu načinio nikakvu štetu. Ali pošto se ovo dogodilo (rušenje hrama od strane Egipćana, o.a) mi i naše žene i deca smo se ogrnuli i ***postimo moleći se Bogu Jahu***, Gospodaru Svevišnjem, koji nam daje da doživimo Vidranga (i njegovo rušenje hrama, o.a.)“.

Dalje se u pomenutom pismu pominje (podseća, žali) da su Jevreji Elefantine (Jeba) već jednom pisali guverneru Judeje (Bagoi) kao i Johananu, velikom svešteniku jevrejskog Hrama u Jerusalemu, i drugim sunarodnicima i jevrejskim velikašima, ali da ni od koga, do sada „*sedamnaeste godine vladavine Darija*“, nisu dobili odgovor. Zato oni opet mole guvernera Bagoju da pomogne i pošalje pisma svojim prijateljima i saradnicima u Egiptu, da se hram u Jebu (Elefantini) ponovo obnovi i bude izgledom kao nekada, za božiju službu. Ujedno, oni u tom pismu kažu da su o ovome pisali „*Deliahu i Šelamiji, sinovima Sanbalata* (perzijskog) *guvernera Samarije* (Izraela)“. Takođe napominju da o istome nisu ništa pisali ni javljali Arsamesu, perzijskom upravitelju nad Egiptom.

Pismo je na kraju datirano: „*Dvadeseti Marhešvan, sedamnaeste godine vladavine Darija kralja*“, što odgovara 25. novembru 407.g.p.n.e.

I ovo pismo nam daje širu informaciju o političkom trenutku u kojem se nalaze jevrejske kraljevine Judeja i Izrael u vreme perzijske dominacije, kada političku vlast i upravu, sa saglasnošću perzijskog kralja Darija II Notusa, u Samariji (Izraelu) provodi jevrejski guverner Sanbalat, a u Judeji jevrejski guverner Bagoi.

Pismo (papiirus) „*Peticija Bagoi*“ se takođe nalazi u odeljenju Egipatskog muzeju u Berlinu (Nemačka).

Aramski (Aramejski) i moabski izvori i dokumenta

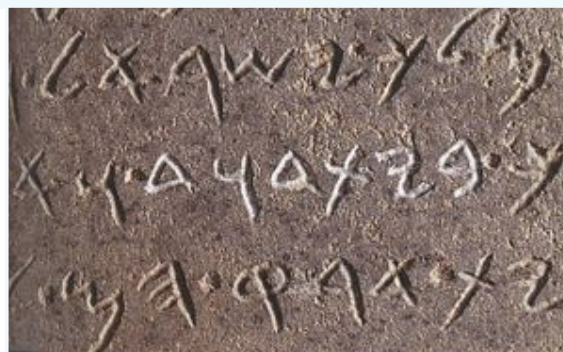
Od podele izraelskog kraljevstva na dve jevrejske države – Izrael i Judeju, 930.g.p.n.e., pa do propasti severne kraljevine Izrael dva veka posle (722.p.n.e.), na politička i istorijska događanja ovih dveju država dosta je uticalo vojno i političko jačanje dva njihova neposredna suseda – aramske (aramejske) kraljevine sa sedištem u Damasku (današnja Sirija) i moabskog kraljevstva koje se prostiralo južno i istočno od Mrtvog mora (današnji Jordan). To vreme karakteriše međusobni politički, vojni i teritorijalni rivalitet ove četiri države, ali često i savezništva jednih sa drugima ili jednih protiv drugih. Stoga je i razumljivo da u arheološkim artefaktima Arama i Moaba nailazimo na njihova pominjanja Izraela i Judeje.

Kamena stela iz Tel Dana – 850.- 835.g.p.n.e.

Reč je o bazaltnom kamenu koji je oštećen i razbijen. Tokom arheoloških iskopavanja u severnom Izraelu (u Galileji) na lokalitetu antičkog jevrejskog grada Dan (Tel Dan – Brdo Dan) pronađena su tri njegova dela. Prvi kameni fragment veličine je 32 x 22 cm, sa 13 redova ispisa na aramskom (aramejskom) jeziku, otkriven je 21. jula 1993. godine, dok su drugi i treći fragmenti veličine 20 x 14 i 10 x 9 cm sa 8 redova ispisa otkriveni 20. juna 1994. godine.

Pomenuti zapis u kamenu predstavlja „pobedničku stelu“ na kojoj je aramski kralj Hazael (842- 805. g.p.n.e.) opisao svoju pobedu nad Judejom i Izraelom, a posebno je značajna zbog ispisa u devetom redu gde se pominje „BYT DWD - Kuća Davidova“ („Dom Davidov“), što je termin („kuća“) kojim se na Bliskom istoku označavala dinastija (loza) neke kraljevske porodice, odnosno ime osnivača iste.

Detalj prikaza devetog reda sa Tel Dan stele i ispis BYTDWD što u hebrejskom jeziku odgovara BYT DWD i čita se „Kuća Davidova“

(slika levo) Tel Dan stela iz tri komada crne bazaltne stene

To je, dakle, prvi do sada otkriveni vanbiblijski zapis u kome se pominje dinastija izraelskog kralja Davida. Deo teksta ovog zapisa pisanog na aramskom jeziku oko 840.g.p.n.e., a koji se može pročitati, je sledeći: „() *moj otac pođe* (protiv njega kada) *se ovaj pobuni. I moj otac počinu, kod svojih* (predaka). **A kralj od I(z)raela prodre u teritorije moga oca.** (I) *Hadad me postavi za*

The image shows two separate pieces of white paper with handwritten text in black ink. The left piece of paper contains several lines of text, some enclosed in hand-drawn shapes. The right piece of paper also contains multiple lines of handwritten text. The handwriting appears to be a mix of letters and symbols, possibly representing a code or a specific dialect. The background is a solid light blue color.

A photograph of a fragment of a clay tablet with cuneiform script. The fragment is dark brown and irregularly shaped, with a jagged left edge and a smoother right edge. It is set against a plain, light-colored background. The script is written in a cuneiform style, with characters arranged in several horizontal lines. The text appears to be a list of items and their quantities, with some characters being more prominent than others. The fragment is slightly tilted, and the lighting highlights the texture of the clay and the depth of the inscriptions.

14

Kamena stela moabskog kralja Mise (Meše) – oko 830.g.p.n.e.

„Misa (Meša) stela" poznata je i kao „Moabska ploča". Otkrio ju je nemački misionar F. A. Klajn koji je službovao u Jerusalemu, 1868. godine u gradu Dibanu (antički i biblijski Devon-Dibon) u današnjem Jordanu. Ova crna bazaltna kamena stela visine 1,15 metara i širine od 60 do 68 cm sadrži 34 reda ispisa na moabskom jeziku (zapadno semitski jezik, veoma sličan starohebrejskom). Nju je dao napisati moabski kralj Misa (Meša, vladao sredinom 9. veka) oko 830.g.p.n.e.

Na njoj je dat zapis u pomen na pobedu koju je postigao Misa (Meša) u pobuni protiv Izraela, posle smrti izraelskog kralja Ahava (873.- 853.g.p.n.e.), što odgovara opisu istog događaja u Bibliji u *Drugoј knjizi kraljeva*; 3. To se desilo između 848. i 841.g.p.n.e., kada judejski kralj Josafat (869.- 848.g.p.n.e.) i izraelski kralj Joram (852.- 841.g.p.n.e.) u koaliciji sa kraljem Edoma (malo kraljevstvo južno od Mrtvog mora) pokušavaju ugušiti,

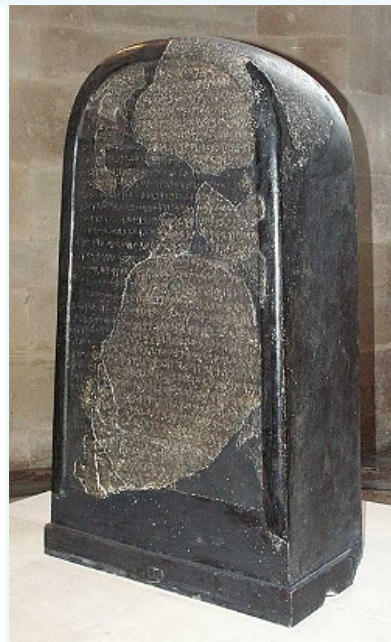
pobunu koju je poveo Misa (Meša).

Deo teksta Moabske ploče je sledeći: *Ja sam Meša, sledbenik Kemoša (moabski bog, o.a.), kralj Moaba, iz Dibona (Devon). Moj otac je bio kralj Moaba trideset godina, i ja sam postao kralj posle moga oca. I načinio sam ovo svetište za Kemoša u Karku (Kerak)...jer me odabrao među svim kraljevima, i pomogao mi da se uzdignem iznad svih mojih neprijatelja. **Omri** (Amrije, kralj Izraela, 880.- 873.g.p.n.e.) **je bio kralj Izraela, i on se sukobljavao sa Moabom dugo vremena, i Kemoš je bio ljut na njegovo carstvo. I njegov sin je vladao posle njega i on je takođe govorio: „Ja ću porobiti Moab". I rekao je to za vreme moje vladavine. Ali ja sam se uzdigao iznad njega i njegove kuće (dinastije, loze, o.a.), i Izrael je bio poražen, poražen zauvek. Omri je osvojio celu Medebu** (oblast i grad severno od Moaba, često prelazila iz ruku u ruke, o.a.) **i za svoga života živeo tu, i pola vremena vladavine njegovog sina** (izraelskog kralja Ahava, 873.- 853.g.p.n.e., o.a.) **- četrdeset godina. Ali Kemoš se opet uzdigao u moje vreme. I sagradih Baal Meon (svetište Valmeon, o.a.) i izgradih tu rezervoar za vodu. I podigoh Kirjaten. I ljudi iz Gada (antički grad i oblast koja je dobila ime po izraelskom plemenu Gad koje je tu živelo, o.a.) živeli su u oblasti Atarota od davnina, i kralj Izraela izgradi Atarot za sebe, a ja napadoh taj grad i osvojih ga. I ubih sve njegove stanovnike prinoseći ih kao žrtvu za Kemoša i Moab...I Kemoš mi reče: „Idi i otmi Nebo (antički grad u moabskoj dolini, o.a.) od Izraela". I ja pod okriljem noći napadoh i borih se od zore do podneva, i uzeh ga i pobih sve stanovnike: sedam hiljada muškaraca, žena, sluškinja i stranaca. I dadoh ih na žrtvu Aštar Kemošu. I odatle uzeh posuđe** (obredne sudove, o.a.) **Jahvine** (Gospodnje, o.a.) i podarih ih u čast Kemoša. **A kralj Izraela sagradi***

*Jahaz, i tu je boravio za vreme njegove kampanje protiv mene, i Kemoš ga otera odatle pre mog dolaska, i ja zauzeh Jahaz, i priključih ga Dibonu (Devon). I ja podigoh Karku (Kerak)...sagradih zidove...vrata...tornjeve...i iskopah rovove oko Karka (Kerak), **koristeći za to izraelske zarobljenike...**"*

Tekst dalje nastavlja nabrojanje šta je sve podigao ili obnovio Misa (Meša), gradove, oltare, svetišta, itd.

„Moabska ploča“ („stela kralja Mise – Meše“) je dakle značajana po tome što daje pregledan opis istorijskog trenutka i hronologiju događanja u odnosu ove male kraljevine i njenog jačeg suseda, kraljevine Izrael, spram koga je bivala često u vazalnom odnosu. To je vrlo opisno dato kroz pominjanje političko-vojnih poteza kralja Omrija (Amrije, 880.- 873.g.p.n.e.), jednog od najjačih i najznačajnijih jevrejskih kraljeva severnog kraljevstva Izrael, koji je ustrojio i dinastiju koja je postojala do mučkog ubistva njegovog unuka, izraelskog kralja Jorama 841.g.p.n.e. (vladao 852.- 841.g.p.n.e.).

Posredno, u tekstu na ploči (steli) je pomenut i Omrijevi sin, kralj Ahav (873.- 853.g.p.n.e.), kao i sama dinastija (loza) Omrijeva kroz rečenicu: **„...ja sam se uzdigao iznad njega i njegove kuće“** (misli se na Omrija), **i Izrael je bio poražen**". U ovakvom kontekstu „kuća“ znači „dinastiju“.

Ali ono po čemu je ova kamena stela posebno značajna je i pominjanje samog imena jevrejskog Boga – Jahve (u 17 i 18 redu teksta na steli) i to baš u jezičko-lingvističkoj interpretaciji kako to čine i sami Jevreji. To je do sada najstarije poznato pominjanje punog imena jevrejskog Boga Jahve u nekom vanbiblijskom tekstu (artefaktu), jezički potpunije i od termina *JHV* u hramu Amara-Zapad, a starije i od teksta iz egipatske Elefantine. Tekst na steli pominje 11 puta i moabskog boga Kemeša, dok je interesantno da Kemeša pominje i Biblija 8 puta (*Br;21:29, Suci;11:24, 1 Kr;11:7,33, 2 Kr;23.13, Jr;48:7,13,46*) i svaki put (osim *Suci;11:24*) kao nacionalnog boga Moabćana, što dopunjuje činjenicu međusobne isprepletenosti istorija ali i zapise o istom, moabskog i izraelskog kraljevstva. Biblija Misu (Mešu) imenom pominje kao kralja Moaba u *Drugoj knjizi kraljeva;3:4- 27*, posvećujući celo ovo 3. poglavlje Mešinoj pobuni i ratu sa njim koji su vodili jevrejski kraljevi Izraela i Judeje – Josafat i Joram.

I još jedan istorijsko-arheološki značaj i zanimljivost u vezi sa „Moabskom pločom“. Poslednji redovi na ploči su u najoštećenijem delu i teško se čitaju i prevode obzirom da nedostaju ili pojedina slova ili cele reči (35. red je potpuno nečitljiv). Sa tim u vezi je i intrigantna teorija francuskog naučnika Anri Lemaira koji tvrdi, što je i prihvaćeno u delu stručne javnosti, da ako se u poslednjoj reči u 31. redu teksta na ploči doda slovo „D“ [D]VDH, da se ona čita kao "kuća [D]avid(ova)": *„i puštao sam () ovce na tu zemlju, **dok je kuća Davidova obitavala u Horonaimu** (antički grad, pomenut u *Knjizi proroka Jeremije;48:3 i 5*). Ovo je značajno mišljenje i prilično prihvaćeno.*

Interesantan podatak u vezi sa „Mešinom stelom“ je i okolnost kako je sačuvan najveći deo teksta koji je potom postao dostupan svetskoj arheološkoj javnosti.

Naime u toku pregovora za otkup ploče od Beduina, kao njenim slučajnim i privremenim posjednicima, Čarls Simon Klermont Gan, poznati i ugledni orijentalista koji je radio za muzej Luvr, napravio je otisak čitavog teksta, što se ispostavilo da je bio mudar potez, jer su njeni „vlasnici“ ložili vatru ispod ploče, što je dovelo do njenog pucanja u komade, pa su neki delovi ploče izgubljeni, ali je zahvaljujući napravljenom otisku ostao sačuvan najveći deo njenog autentičnog teksta, što je omogućilo i njeno prevođenje.

Stela kralja Mise (Meše) predstavljala najobimniji i najopsežniji zapis koji je do sada otkriven, a koji se odnosi na događaje u vezi sa istorijom antičkog Izraela, obuhvatajući period od oko 40 godina.

Stela, kao i pomenuti otisak njenoga teksta koji je napravio Čarls Simon Klermont Gan, sad se nalazi u muzeju Luvr u Parizu (Francuska).

Asirski izvori i dokumenta

Sredinom devetog veka pre nove ere na istorijsku scenu Srednjeg istoka stupa novo carstvo – Asirija. Prostirući se na teritoriji današnjeg severnog Iraka, uspon ovog novog moćnog carstva započinje vladavinom i osvajanjima kralja Ašurnasirpala II (884.- 859.g.p.n.e.) i traje sledeća tri veka sve do pada njene prestolnice Ninive 612.g.p.n.e. i grada Harana 610.g.p.n.e., koje osvajaju Vavilon i Medija.

Političke i vojne aspiracije ovog carstva i njegovih vladara u mnogome su bile usmerene prema Bliskom istoku, a samim tim i prema Izraelu i Judeji. Stoga ne čudi da je najveći broj antičkih pisanih dokumenata u kojima se pominju Izrael i Judeja upravo u asirskim izvorima, kroz brojne artefakte, zapise na kamenim pločama i prizmama, zidovima, reljefnim slikama, prikazima i portretima.

U asirskim dokumentima se imenom pominje ukupno čak 9 jevrejskih kraljeva – 5 izraelskih: Amrije (Omri), Ahav, Jehu (Juj), Menahem (Menajim) i Fekaj (Pekah); i 4 judejska: Azarija (Ozija, Uzija), Ahaz, Jezekija (Hezekije) i Manaše (Manasija).

Monolit iz Kurka – 853.g.p.n.e.

Ovo je prvi asirski dokument u kome je pomenut Izrael i neki njegov kralj. Ujedno ovo je i prvi sukob (bitka, rat) Izraela i Asirije, u kojem je Izrael nastupao u koaliciji lokalnih kraljeva predvođenih aramskim (aramejskim) kraljem Damaska Hadadezerom (Adad-Idrijem) protiv Asirije.

Ovu kamenu stelu visine 2,2 metra dao je isklesati asirski kralj Salmanazar III (Šalmaneser III, 859.- 824.g.p.n.e.). Ona predstavlja jedan grubi opis (u glavnim crtama) šest godina njegove vladavine, iako izostaje pominjanje pete godine. U poslednjem delu teksta na ovom monolitu dat je opis njegove pobedničke bitke koja se desila 853.g.p.n.e. kod antičkog grada Karkara (današnji Tel Karkur) protiv kolacije 12 kraljeva, uglavnom aramskih gradova, predvođenih kraljem Damaska Hadadezerom, kraljem Hamata Irhulenijem i kraljem Izraela Ahavom (873.- 853.g.p.n.e.).

U tekstu Salmanazar III daje opis vojne snage sa kojom nastupa svaki od pomenutih 12 kraljeva koalicije protiv njega i između ostalog kaže: *Srušio sam, uništio i spalio grad Karkar, kraljevski grad...*. Zatim sledi poimenično nabrojanje protivnika uz opis vojne snage sa kojom nastupa svaki od njih, pa među njima kaže i: „...**2.000 bojnih kola i 10.000 vojnika od Ahava, Izraelca**...Ovih dvanaest kraljeva su napravili savez protiv mene. Napali su na mene upustivši se u bitku i borbu”.

Izraelski kralj Ahav umire neposredno nakon ove bitke. Zanimljivo je da Biblija ne pominje ovu bitku, kao ni okolnosti pod kojima umire Ahav.

Ovaj kameni monolit (stela) danas se nalazi u Britanskom muzeju u Londonu.

Crni obelisk Salmanazara III – (841.) - 825.g.p.n.e.

To je crni četvorougaoni krečnjački kamen koji predstavlja skulpturu sa reljefima datim u dvadeset reljefnih slika (pet sa svake strane) i natpisima na asirskom klinastom pismu iznad svake slike. Predstavlja jedan od najočuvanijih i prikazanim motivima najkompletnijih asirskih obeliska do sada otkrivenih, na kome su dati reljefni prikazi i opisi iz istorije Asirije.

Otkriven je 1846. godine u ruševinama palate kralja Salmanazara III (Šalmaneser III, 859.- 824.g.p.n.e.) u Nimrudu (antički Kalah / Kalhu) pored Ninive, na severu današnjeg Iraka, od strane engleskog arheologa ser Ostin Henri Lajarda. Njegova visina iznosi 197,85 cm a širina svake strane 45,08 cm.

Sam obelisk nastao je 825.g.p.n.e. u vreme građanskog rata u Asiriji i prikazuju i opisuje podvige i uspehe koje su ostvarili asirski kralj Salmanazar III i njegov vrhovni ministar, u vojnim kampanjama protiv susednih zemalja i carstava. U pet tih panela sa svake strane data je reljefna slika i tekstualni opis svake od tih kampanja i protiv koga je vođena kao i opis nameta (danka, prinosa) koji donose i predaju svaki od tih vladara iz Irana, Izraela, Egipta, Sirije (Arameja) i Turske. Na jednoj od tih strana, u reljefu i tekstu druge slike odozgo

data je scena iz 841.g.p.n.e. kad taj danak donosi i predaje izraelski kralj Jehu (Juj, 841.- 813.g.p.n.e.) ili njegov izaslanik.

U tekstu nad slikom piše: „**Danak od Jehua, sina Omrijeva** (Amrije, kralj Izraela od 880.- 873.g.p.n.e., o.a.): **Dobio sam od njega srebro, zlato, zlatni pehar, zlatnu vazu sa šiljastim dnom, zlatne činije, zlatne pladnje, dukate, kraljevsku palicu** (žezlo, o.a.) **i koplja**”.

Značaj ovog kamenog obeliska je i u tome jer je to prvi prikaz lika nekog jevrejskog kralja (ili njegovog izaslanika), dat u reljefnoj slici, ali i uopšte samih Izraelaca na nekom artefaktu. Na reljefu sa sve četiri strane se vidi red Izrealaca kako nose u rukama poklone (danak) dok se pred njima nalazi izraelski kralj Jehu (Juj) ili njegov izaslanik, koji kleči pred asirskim kraljem Salmanazarom III, predajući mu iste.

Prikaz scene poklonjenja Izraelskog kralja Jehua (Juja) ili njegovog izaslanika, pred asirskim kraljem Salmanazarom III

Prikaz detalja iste scene

Prikaz Izraelaca iz pratnje kralja Jehua (Juja) koji nose poklone i prateći natpis na asirskom klinastom pismu koji daje opis scene sledećim tekstom: „Danak od Jehua, sina Omrijeva: *„Dobio sam od njega srebro, zlato, zlatni pehar, zlatnu vazu sa šiljastim dnom, zlatne pladnje, dukate, kraljevsko žezlo i koplja“*”

Skulptura Salmanazarovog „Crnog obeliska“ nalazi se sada u Britanskom muzeju u Londonu.

Anali Salmanazara III – 841.- 839.g.p.n.e.

Pored već pomenutog “Crnog obeliska” iz Nimruda (Kalaha) i reljefne sekvence o Jehuinom (Juinom) prinošenju danka Salmanazaru III, još tri Salmanazarova dokumenta (anala) beleže ovu epizodu sa izraelskim kraljem Jehuom, sinom Omrija (Amrije, kralj Izraela od 880.- 873.g.p.n.e.).

U dva od njih je reč o istom tekstu rečenice gde stoji: „***U to vreme primio sam danak od Tirčana, Sidonaca, i Jehua, sina Bit-Humria*** (Omrije, kralj Izraela, o.a.).”

Prvi od ta dva dokumenta su tzv. „**Anali broj 1**” iz 841.g.p.n.e., osamnaeste godine vladavine Salmanazara III. Oni predstavljaju zapise koji su pisani na kamenim figurama krilatih bikova sa ljudskom glavom pa se često nazivaju i „Anali bikova iz Kalaha Salmanazara III”. Međutim od ovih anala sačuvani su samo fragmenti u kamenu sa trorednim zapisima pisani klinastim pismom na kojima se u pretpostavljenom 27 redu, nalazi gore pomenuti tekst rečenice. Oni se danas nalaze u Arheološkom muzeju u Istambulju.

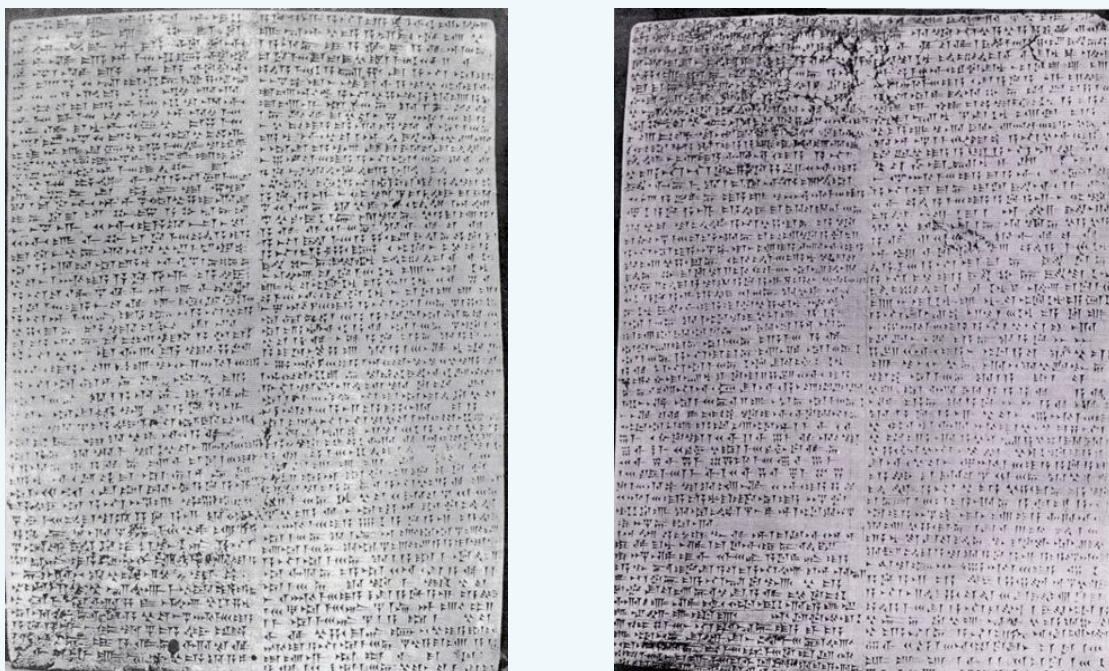
Drugi anali sa istim tekstom su tzv. „**Kurba'il statue**”, kamene statue (takođe pronađenih u palati u Kalahu) sa likom Salmanazara III, ali posvećenih bogu Adadu od Kurba'ila. Svi tekstovi na njima počinju izrazima hvale bogu Adadu od Kurba'ila i samom Salmanazaru III. Tačna lokacija grada Kurba'il nije poznata, ali se pretpostavlja da je bio severozapadno od Ninive. Reč je o većem broju statua Salmanazara III ispisanih tekstovima koji opisuju njegove vojne

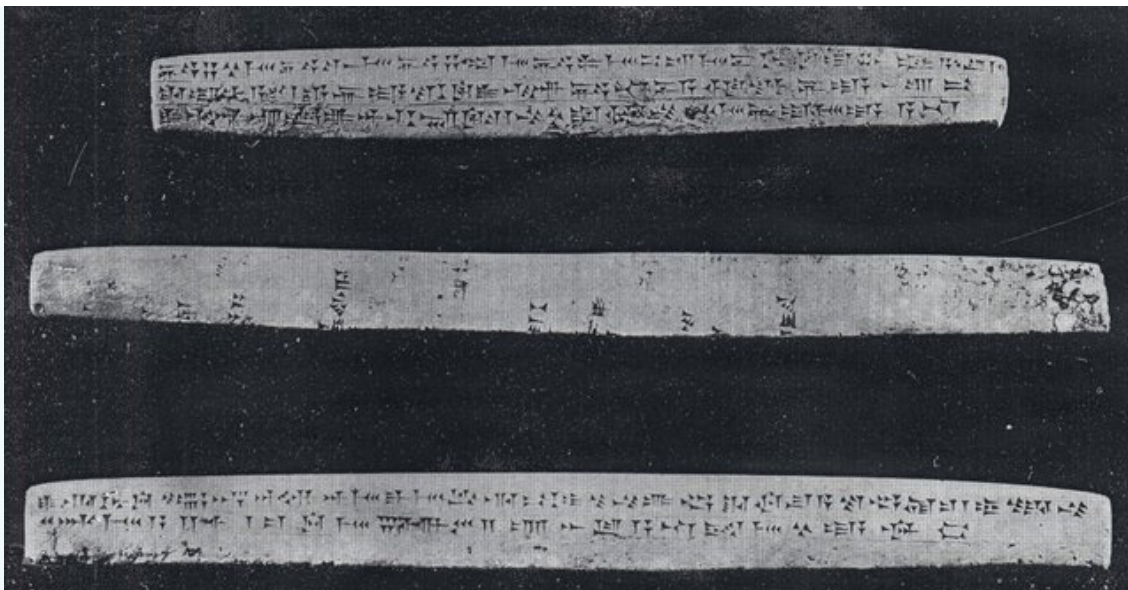
pohode iz vremena od 18. do 20. godine njegove vladavine, pa se zato smatra da su one nastale 839./838.g.p.n.e. (slike dole).

Ove statue nalaze se danas u fundusu Iračkog muzeja u Bagdadu.

Treću grupu dokumenata – anala u kojima se pominje izrealski kralj Jehu (Juj) su tzv. „**Zapisi na mermernim pločama Salmanazara III**“. Ove kamene ploče pisane takođe na asirskom klinastom pismu otkrivene su na spoljnom zidu grada Ašur na reci Tigris, na severu Iraka. Ašur je bio važan grad i u to vreme prestolnica Asirije, a table potiču iz 839.g.p.n.e. obzirom da opisuju vojne aktivnosti do dvadesete godine Salmanazarove vladavine. Prevedene su i objavljene 1951. godine i danas se nalaze u Iračkom muzeju u Bagdadu (slike dole).

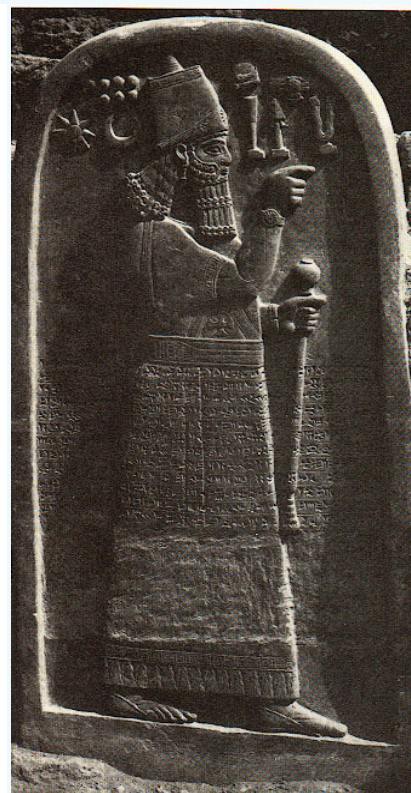
U delu teksta gde se pominje izreelski kralj Jehu (Juj) piše: „(841.g.p.n.e.) *napredovao sam prema planinama Ba’li-ra’si na obali mora i naspram Tira* (grad i luka u današnjem Libanu, o.a.). *Tu sam postavio moju kraljevsku statuu. **Primio sam danak** od Ba’al-manzera iz Tira, **i od Jehua, sina Bit-Humria*** (Omrije, kralja Izraela, o.a.)“.

Važno je napomenuti da se termin (reč, pojam) *Bit-Humri* ovde koristi za označavanje ličnosti izrealskog kralja Omrija, oca Jehua (Juja), dok će vremenom, kasnije, kod Asiraca to postati opšte prihvaćeni termin kojim će se označavati sam Izrael (država, kraljevina, teritorija) čak i sto godina posle prestanka dinastije Omri 841.g.p.n.e., pa će se tako za sve sledeće izraelske kraljeve govoriti: „čovjek (vladar) *Bit-Humria* (Izraela)“.

Tel Al Rimah stela Adad-Niraria III – 797.g.p.n.e.

Adad-Nirari III je bio asirski kralj od 811. do 783.g.p.n.e. Poduzeo je nekoliko vojnih kampanja prema zemljama zapada, uključujući i Bliski istok, sa ciljem da povrati uticaj i dominaciju Asirije u ovim krajevima, kao u vreme njegovog dede Salmanazara III. U jednom od tih pohoda 796.g.p.n.e. izvršio je opsadu Damaska pod aramskim kraljem Ben-Hahadom III (sinom Hazaela) stalnim i jakim protivnikom izrealskog kralja Joasa (798.-781.g.p.n.e.).

U arheološkim iskopavanjima koja su vođena pod britanskim arheologom Davidom Outsom, 1967. godine, na lokaciji Tel Al Rimaha u blizini Mosula na severu Iraka, otkrivena je kamena stela sa likom i imenom kralja Adad-Niraria III. Na sredini reljefa u visini njegovog struka uklesan je natpis na asirskom klinastom pismu u kome je dat opis njegovih vojnih pohoda i pobeda na zapadu, dok su iznad njegove njegove glave uklesani verski simboli.

Ovu stelu dao je isklesati njegov guverner gornje Mesopotamije Nergal-Ereš. Iako je deo teksta koji se odnosi na imenovanje Nergal-Ereša za guvernera izbrisan posle njegove političke smene, ostali tekst je još uvek vidljiv i čitljiv. U delu natpisa koji se odnosi na Adad-Nirarovu pohvalu uspeha u pokoravanju zemalja i vladara zapada "cele zemlje Amuru i Hati" i nametanja im poreza i danka stoji i rečnica: "**Primio sam danak od Joasa** (kralj Izraela, 798.-781.g.p.n.e., o.a.) **iz Samarije** (Izraela, o.a.), od vladara Tira, i vladara Sidona"

Ovo pominjanje Izraela susrećemo i na njegovom "**Zapisu na ploči iz Kalaha**" gde kaže: „**Pokorio sam** zemlje oko Eufrata, zemlju Hati, i zemlju Amuru potpuno, zemlju Tira, zemlju Sidona, **zemlju Izraela** (Humri, o.a.), zemlju Edoma...Nametnuo sam porez i danak na njih”.

Ova stela nalazi se danas u fundusu Iračkog muzeja u Bagdadu.

Dokumenti i izvori asirskog kralja Tiglat-Pilesara III – 739.-731.g.p.n.e.

Za vreme vladavine asirskog kralja Tiglat-Pilesara III (746.- 727.g.p.n.e.) Asirija je ponovo postala jaka regionalna sila. Njegove aspiracije prema Bliskom istoku ubrzo su ga dovele u direktni kontakt sa jevrejskim kraljevinama Izraelom i Judejom, a na ruku su mu išli i međusobni politički i vojni sukobi vladara tih jevrejskih kraljevina.

Prvo pominjanje nekog jevrejskog kralja u dokumentima Tiglat-Pilesara III bilo je u tzv. „**Neo-vavilonskoj hronici broj 1**” (ANET 282, slika desno) gde piše: „U sledećoj fazi moje kampanje, **ja sam primio danak od kraljeva** (pa sledi nabrojanje tih kraljeva, a među njima i od, o.a.)...**Azria Judaite** (Judejca, o.a.)”.

Ovo se desilo u prvim godinama njegove vladavine i vojnog pohoda prema zapadu, između 746. i 739.g.p.n.e., a pomenuti judejski kralj je najverovatnije Azarija (Ozija, 767.- 740.g.p.n.e.) kralj Judeje i njegov savremenik.

Ovaj artefakt se danas nalazi u Britanskom muzeju u Londonu.

Sledeći pisani dokumenti Tiglat-Pilesara III koji pominju nekog jevrejskog kralja su tzv. „**Iranska stela**” i „**Hronike (anali) iz Kalaha**”, pronađeni u Kalahu (Nimrudu) antičkoj prestolnici Asirije. Ovi dokumenti su nastali između

Hronika Tiglat-Pilesara III - klinasto pismo u glini

740. i 738/7.g.p.n.e. U obe grupe dokumenta se pominje izraelski kralj Menajim (Menahem, 752.- 741.g.p.n.e.) kao vladar Samarije (Izraela – Bit-Humria).

U delu natpisa na „**Iranskoj steli**“ nastaloj 739/738.g.p.n.e., nabrajaju se pokoreni vladari kojima je nametnut danak (porez). Oni su podeljeni u dve liste: onih sa Zapada i onih sa Istoka. U listi kraljeva sa Zapada, gde se nabrajaju njihova imena, nalazi se i ime izraelskog kralja Menahema od (iz) Samarije. Pa piše: „...*Rezin Damašćanin, **Menahem Samarianin** (Me-ni-hi-imme Sa-me-ri-na-a-a), Tubail Tirjanin...**nametnuo sam im porez** (danak, o.a.) *u srebru, zlatu, kalaju, željezu, slonovoj koži, slonovoj kosti, plavom i crvenom platnu, šarenom platnu, kamilama...*“*

„Iranska stela“ završava opise Tiglat-Pileserove vojne kampanje na Zapadu u vreme devete godine njegove vladavine, što odgovara 737.g.p.n.e. Pisana je klinastim pismom na asirskom jeziku.

Tri pronađena kamena fragmenta ove stele su inicijalno bila u privatnoj kolekciji, ali je Izraelski muzej iz Jerusalema otkupio dva fragmenta, pa su oni sada u fundusu ovoga muzeja, gde su i izloženi.

„Iranska stela“, Izraelski muzej, Jerusalem (slika levo)

U „**Hronici (analima) iz Kalaha**“ nastaloj 738/737.g.p.n.e., nalazi se takođe slična lista (kataloški broj COS 2, 285, 2.117A) gde piše: „**Primio sam danak od...***Rezina Damašćanina, **Menahema** (Me-ni-hi-imme) **Samarianina** (Sa-me-ri-na-a-a), Hiram Tirčanina...*“, a u drugom tekstu (kataloški broj COS 2, 286, 2.117A) u 16. redu piše: „...**oblast Bit-Humri** (ustaljeni asirski naziv za Izrael, o.a.) **sravnio sam sa zemljom**“.

Pomenute hronike (anali) se danas nalaze u Britanskom muzeju u Londonu, Muzeju umetnosti Metropoliten u Njujorku, Muzeju univerziteta u Filadelfiji i Muzeju lepe umetnosti u Bostonu.

Poslednja, ali značajna grupa pisanih dokumenata Tiglat-Pilesara III gde se pominju jevrejski kraljevi i države je tzv. „**Zbirka spisa (zapisa)**“. To su dokumenti iz kategorije različite u odnosu na već pomenute hronike (anale), a nastali su (pisani su) između 731. i 730.g.p.n.e. Otkrio ih je već pomenuti engleski arheolog ser Ostin Henri Lajarda (sa svojim pomoćnikom Hormuz Rasamom) 1853/4. godine za vreme svoje druge arheološke sesije i iskopavanja na lokalitetu antičkog Nimruda, a objavljeni su 1875. godine. Bili su pisani asirskim klinastim pismom, na kamenim i glinenim pločama. Oni koji se tiču Tiglat-Pileserovog odnosa i kontakata sa Izraelom i Judejom su zavedeni pod

[illegible]

PLATE XLIX

Figure a

PLATE I

Fig. 1

Fig. 2

Summary of Fragment 2, a, 1 and d

Book, fol. 5, 6, 10, 11, 12

26

Izrael se pominje i u trećem zapisu kataloški broj COS 2, 291, 2.117F (9-10) gde piše: „*Prostrana (zemlja Bit)-Hazaili (Aram-Damaski) u ukupnom svom prostranstvu, od planina (Lib)anona od grada Gilead(a) , Abela...(do gra)nice od Bit-Humria (Izraela) pripojio sam Asiriji. (Postavio) sam svog evnuha (nad njom kao guvernera).*”

Četvrti i poslednji zapis iz „Zbirke spisa (zapisa)” Tiglat-Pilesera III u kojem se pominje Izrael i neki njegov kralj je zapis, kataloški broj 13, 2.117G u kojem piše: „*(Zemlju Bit-Humria /Izraela/) svi (njeni) gradovi koje sam (pokorio) u mojim prethodnim pohodima...zaplenio sam njenu stoku (stada, o.a.) i poštedito sam samo (izolovanu) Samariju (glavni grad, prestolnicu severne kraljevine Izraela, o.a.). (Ja sam/oni su/ svrgao Pek)aha njihovog kralja.*”.

Biblija ovo beleži u *Drugoј knjizi kraljeva;15:29-30.*

Vavilonska hronika asirskog kralja Salmanazara V – 722.g.p.n.e.

Tiglat-Pileser III umire 727.g.p.n.e. i na njegovo mesto dolazi asirski kralj Salmanazar V (727.- 722.g.p.n.e.) koji započinje finalno uništenje severnog jevrejskog kraljevstva Izrael. Poslednji izraelski kralj Osija (Hošea, 731.- 722.g.p.n.e.) iako postavljen uz pomoć asirskog kralja Tiglat-Pilesera III, priklanja se antiasirskoj politici egipatskog faraona Osorkona IV (730.- 715.g.p.n.e.) i prestaje plaćati danak, što koristi Salmanazar V, zarobljava ga i otpočinje trogodišnju opsadu Samarije, glavnog grada severnog jevrejskog kraljevstva. U kasno leto ili ranu jesen 722.g.p.n.e. Salmanazar V osvaja Samariju, ali i umire u decembru iste godine. Iza njega ostaje samo jedan do sada pronađeni dokument u kojem se pominje ovo njegovo osvajanje Samarije.

Reč je o zapisu iz tzv. „**Vavilonske hronike**” kataloški broj COS 1.137, pp. 467- 468, u kojem piše: „*Na 27-mi Tebet (727.g.p.n.e.) Salmanazar (V) ustoliči se na tron Asirije i Vavilona. On razori Samariju (misli se na prestonicu Izraela – grad Samariju, o.a.)*”.

Isti tekst ove „Vavilonske hronike” sadrži i informaciju da je neposredno posle ovog osvajanja Samarije, Salmanazar V i umro, a nasleđuje ga sledeći asirski kralj Sargon II. To je dato u odeljku koji se odnosi na 5 godinu njegove vladavine gde piše: „*Godina 5: (722.g.p.n.e.) Salmanazar umire u (mesecu, o.a.) Tebetu (decembru, o.a.). Pet godina Salmanazar je vladao Vavilonom i Asirijom. Na 12-ti Tebet Sargon (II) zaposeda tron Asirije. U Nisanu (mesecu, o.a.) Merodah-Baladan se uspe na tron u Vavilonu*”.

Vavilonska hronika, kataloški broj COS 1.137, pp 467 (slika desno)

Dokumenti i izvori asirskog kralja Sargona II – 722.- 705.g.p.n.e.

Asirski kralj Sargon II (722.- 705.g.p.n.e.) nastavlja ovu vojnu kampanju protiv severnog jevrejskog kraljevstva Izraela (Samarije) i već 721.g.p.n.e. on započinje sa masovnom deportacijom izraelskog stanovništva nasilno ih preseljavajući u oblasti današnje severne Sirije, Iraka i delova Irana, a na njihovo mesto doseljava stanovništvo iz Vavilona. To je dovelo do potpunog nestanka deset jevrejskih plemena severnog jevrejskog kraljevstva Izrael.

Ovaj momenat Sargonove kampanje osvajanja i porobljavanja Izraela (Samarije) opisan je u više asirskih dokumenata: u „**Analima**“, „**Prizmi iz Nimruda**“, u „**Velikoj zbirci zapisa**“, u „**Maloj zbirci zapisa**“, na „**Pločastoj inskripciji iz grada Dur-Šarukina**“, u „**Zapisu o Aziku**“ i na „**Kamenoj steli iz Ašdoda**“.

„**Anali**“ predstavljaju gipsanu prizmu na čijim se stranama nalaze tekstovi ispisani klinastim pismom, u kojima susrećemo sledeće pominjanje Izraela (Samarije):

„(Sama)**rianci** (koji su ostali verni kralju)...**borio sam se sa njima i odlučno ih porazio...uzevši im plen, 50 bojnih kola za moju kraljevsku vojsku...**(a ostale sam naselio u centralnu Asiriju)...**a narode koji su živeli na distanci od pustinje, koji nikad nisu imali upravitelja ili vođu, koji nikada nisu plaćali danak nijednom kralju – uz pomoć Ašura** (asirski bog, o.a.) **moga Gospodara** (boga, o.a.), **porazio sam ih. Deportovao sam ih. Naselio sam ih u Samariju**“.

Ova prizma (anali) daje opise njegovih vojnih kampanja i posvećena je asirskom bogu Ašuru u znak zahvalnosti za vojne uspehe Sargona II (slika levo).

Danas se nalazi u muzeju Luvr u Parizu.

Još dva dokumenta pominju uzimanje plena i porobljavanje Samarije (Izraela). To je skoro identični tekst u „**Maloj zbirci zapisa**“ i tzv. „**Pločastoj inskripciji iz grada Dur-Šarukina**“. Tekst je sledeći: „**Poharao sam Sinuhtu, Samariju** (ovde se misli na grad, o.a.) **i celu zemlju Bit-Humri** (asirsko ime za Izrael, o.a.), a u „Pločastoj inskripciji iz grada Dur-Šarukina“ piše: „(Sargon II) **koji je pokorio Samariju i celu zemlju Bit-Humri** (asirsko ime za Izrael, o.a.), **i opljačkao Ašdod...**“

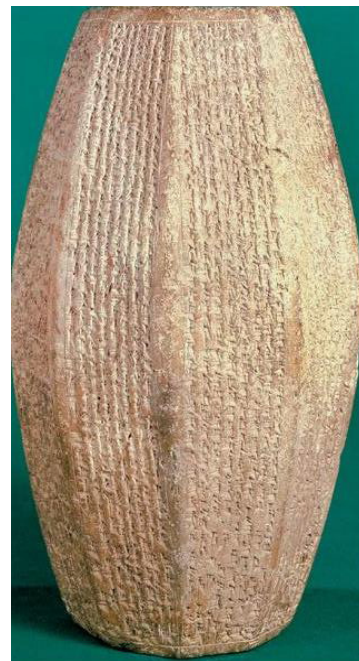
Međutim, po sadržaju svoga teksta posebno je interesantan sledeći asirski dokument Sargona II, a to je „**Prizma iz Nimruda**“. Nastala je (pisana je) 720.g.p.n.e. (slika na sledećoj strani, desno).

Dva su odeljka tekst na ovoj prizmi koji se odnose na Izrael. U njima se takođe pominje ova Sargonova vojna kampanja i pokoravanje Samarije (Izraela) uz sledeći opis: „(Stanovnici Sa)**marije koji su se slagali** (i podržavali) **kralja** (neprijateljskog prema) **meni, koji se nisu pokoravali i nisu prinosili žrtvu** (Ašuru) **i koji su se pobunili, ja sam zaratio sa njima pomognut snagom velikog boga, moga Gospodara. Uzeo sam kao ratni plen 27.900 ljudi, zajedno sa njihovim kolima, i stvarima do kojih im je stalo. Formirao sam jedinicu od 200** (njihovih) **kola za moju kraljevsku vojsku. A ostale sam**

naselio u centralnu Asiriju. Raselio sam Samarićana (stanovnika Samarije, Izraela, o.a.) **mnogo više nego pre. Naselio sam među njih ljude iz zemalja koje sam pokorio mojom rukom. Imenovao sam mog evnuha kao guvernera nad njima. I tretirao sam ih kao Asirce."**

Ovu okolnost porobljavanja Samarije (Izraela) i odvođenja i raseljavanje Izraelaca u Asiriju pominje i Biblija u *Drugoj knjizi kraljeva; 17:5-6*.

Još jedan asirski dokument, „**Velika zbirka zapisa**“, sadrži vrlo sličan opis ovih događaja i to daje kroz sledeći tekst: „**Opsednuo sam i pokorio Samariju. Uzeo sam kao plen 27.900 ljudi koji su tu živeli. Uzeo sam 50 bojnih kola od njih. Od ostalih porobljenih podučio sam njihove veštine i znanja. Postavio sam mog evnuha nad njima i nametnuo im porez kao i prethodni kralj** (Salmanazar V).“

U drugom tekstu na „Prizmi iz Nimruda“, kao deo šireg opisa nailazimo takođe na pominjanje jevrejske kraljevine, ovaj put Judeje. U kratkom tekstu piše: „(Sargon/ II /)...**potčinio sam** (pokorio, o.a.) **Judah** (Judeju, o.a.) **koja se nalazi daleko**...“

„**Zapis o Aziku (Azeka)**“ je sledeći dokument u kojem je dat opis etape u borbi asirskog kralja Sargona II protiv jevrejskih država. Reč je o Sargonovom opisu bitke za judejski grad i jaku vojnu utvrdu Azika (Azeka, danas u centralnom Izraelu) u blizini Jerusalema, a na njegovom putu osvajanja i pretnji kraljevini Judeji i Jerusalemu i njenom tadašnjem kralju Jezeckiji (715.- 686.g.p.n.e.). U pomenutom dokumentu opisuju se događaji koji su se desili između 712. i 701.g.p.n.e. i tu, između ostalog piše: „**Sa snagom i moći Ašura, moga Gospodara, ja sam ovladao krajevima od Jezeckije od Judeje...Azikom, njegovim jakim utvrđenjem, koje se nalazi između moje zemlje i zemlje Judeje...Opkolio sam ga sa svojim zemljanim nasipima, a velike opsadne ovnove** (sprava za opsadu i osvajanje grada, o.a.) **doveo sam pred njegove zidine, pripremajući napad pešadije () Oni su videli...od moje konjice i čuli su zvuke moćnih trupa boga Ašura, i njihova srca su se preplašila. Osvojio sam ovu utvrdu, i poharao je** (opljačkao je, o.a.), **razbio je i uništio, spalio je u vatri. Približio sam se Ekronu, prestolnom gradu Filistejaca, koji je Jezeckije osvojio i utvrdio za sebe...On je tu** (u Ekronu, o.a.) **postavio svoje iskusne ratnike vojnike**“.

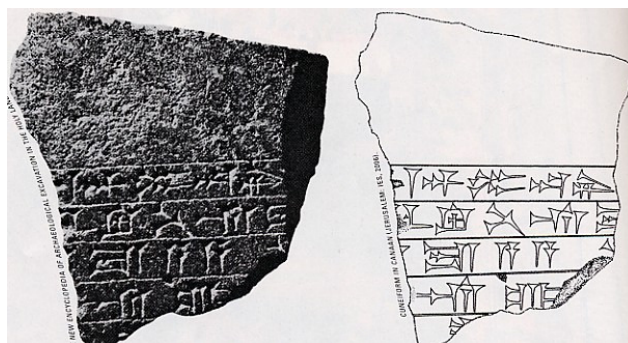
Poslednji u nizu dokumenata kralja Sargona II, a u kome se pominje i Izrael, je tzv. „**Kamena stela iz Ašdoda**“. Već i ranije pomenuti dokumenti daju nam dosta informacija i opisa Sargonovih pohoda i kampanja protiv ovog pomorskog grada i utvrde - Ašdoda.

Naime, 711.g.p.n.e usled pobune i odbijanja plaćanja danka od strane vladara pomorskog grada i luke Ašdoda, Sargon II napada i zauzima gradove Ašdod i Gat. U gradu Ašdodu (današnji Izrael) pronađen je vredan fragment kamene stele na kojoj je dat opis Sargonove vojne kampanje na ovim teritorijama, kao i samo zauzimanje luke Ašdod i grada Gat. Na njoj je pisalo (slike na sledećoj strani): „**Vlasništvo Sargona, kralja Asirije, osvajača Samarije**

i čitavog Bit-Humria (asirsko ime za Izrael, o.a.) koji je oteo i porobio Ašdod i Gat, i zatočio Grke koji su živeli na ostrvima na moru..."

Sargonove stele iz Ašdoda

Detalj sa stele iz Ašdoda

I Biblija nam, takođe opisuje ovu Sargonovu vojnu kampanju i zauzimanje Ašdoda u *Knjizi proroka Isaije; 20: 1*.

Dokumenti i izvori asirskog kralja Sanheriba – 701.- 689.g.p.n.e.

Pošto su njegovi prethodnici, asirski kraljevi, već pokorili severno jevrejsko kraljevstvo Izrael, asirski kralj Sanherib (705.- 681.g.p.n.e.), sin Sargona II, u sklopu svog trećeg vojnog pohoda protiv zemalja zapada, 701.g.p.n.e. jakim vojnim snagama napada i južno jevrejsko kraljevstvo Judeju, kojom tada vlada jevrejski kralj Jezeckija (715.- 686.g.p.n.e.). Te svoje vojne kampanje opisao je na tri cilindra (prizme) koje su poznate kao „**Sanheribovi anali (hronike)**“.

Reč je o tri šestougaone prizme od pečene gline, pisane akadskim klinastim pismom. Najpoznatija je tzv. „Tejlorova prizma“. Otkrio ju je britanski konzul u Bagdadu pukovnik R.Tejlor 1830.g. na lokalitetu antičke Ninive (severni Irak), a otkupio ju je Britanski muzej u Londonu 1855.g. Njena visine je 38,5 cm, širina svake strane 8,57 cm i prečnik 16,5 cm. Na sve tri prizme je dat opis osam njegovih vojnih kampanja, uključujući i treću u kojoj, između ostalih gradova, napada i osvaja drugi najvažniji grad Judeje, jako vojno utvrđenje Lahiš, te vrši (neuspešnu) opsadu Jerusalema.

701./ Izraelski muzej u Jerusalemu

691./ "Tejlorova prizma" Britanski muzej u Londonu

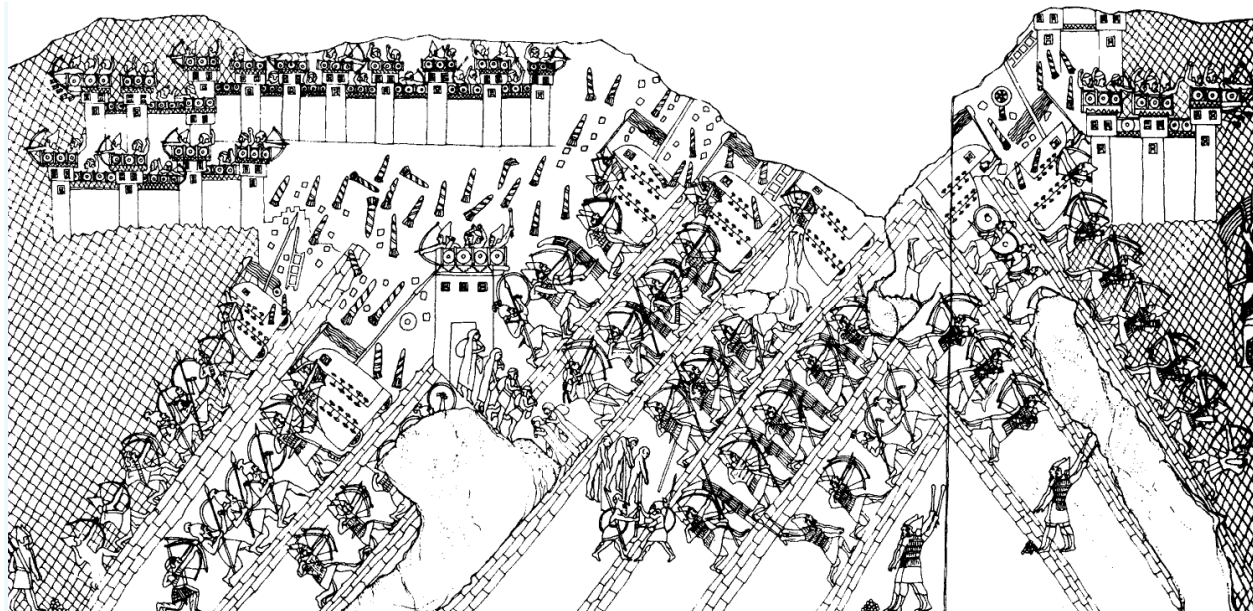
689./ Orijentalni institut u Čikagu

Iako su nastale u vremenu od desetak godina: 701.g.p.n.e. (sada u Izraelskom muzeju u Jerusalemu), 691.g.p.n.e. - „Tejlorova prizma” (sada u Britanskom muzeju u Londonu) i 689.g.p.n.e. (pronađena na brdu Kujunik kod Mosula, 1919/20.g. otkupljena od Orijentalnog instituta u Čikagu), na sve tri je opisan i taj treći vojni pohod protiv Judeje i opsada Jerusalema i jevrejskog kralja Jezekeje (715.- 686.g.p.n.e.).

Zapisi (tekstovi) na sve tri prizme počinju sa glorifikacijom samog lika kralja Sanheriba. Ovde je dat tekst sa „Tejlorove prizme”: „*Sanherib, veliki kralj, moćni kralj, kralj sveta, kralj Asirije, kralj od četiri strane sveta, mudri i besmrtni vođa, branitelj pravedni i sudija, oslonac i podrška...*”, itd., a u okviru opisa treće vojne kampanje piše sledeće: „*Guverneri, plemstvo i narod Ekrona, baciše u gvozdene okove svoga kralja Padija, saveznika i zakletog vazala Asirije, i predadoše ga kao neprijatelja Jezekeji od zemlje Judejske na porugu i uvredu...Ja izbavih Padija njihova kralja iz Jerusalema (Ur-sa-li-im-mu) i postavih ga ponovo na tron vlasti nad njima, i nametnuh mu danak za mene...Pošto Jezekeje (Ha-za-qi-(i)a-u), kralj Judeje, nije hteo da mi se poćini (preda) pošao sam protiv njega, i svojom snažnom vojskom izvršio opsadu 46 njegovih utvrđenih gradova i onih koji to nisu bili i napao ih opсадnim spravama, pešadijom, minama, prokopima, da bi ih konačno pokorio i zauzeo, a 200.150 ljudi, odraslih i dece, muškaraca i žena, konja, mazgi, kamila, bezbroj ovaca i druge stoke porobio i opljačkao. A Jezekeju kao pticu u kavezu zatvorio u Jerusalemu, njegovom kraljevskom gradu. I počeh graditi opсадne kule oko grada i zemljane nasipe kod kapija da bih sprećio bećanje iz grada, i odsekao ga od ostalih delova njegova kraljevstva. Gradove Judeje koje sam osvojio dao sam na upravu Mitinti, vladaru Ašdoda, Padiju, vladaru Ekrona i Silibelu, vladaru Gaze...Jezekeje, koji je bio zapanjen mojom snagom i moći, bio je ostavljen od svojih elitnih trupa koje je doveo u Jerusalemu...Bio je primoran da mi pošalje u Ninivu (grad i nova prestolnica Asirije, o.a.) 30 talenata zlata, 800 talenata srebra, malih i velikih komada dragog kamenja, lećaje i sedaljke od slonove kosti, ebonovine i šimšira, raznog blaga i vrednosti...njegove kćeri, konkubine, muške i ženske sviraće...Poslao je svog lićnog glasnika da mi preda ove darove i da mi se pokloni i ponudi poslušnost”.*

Posebno vredan dokument koji nam daje informaciju o ovom Sanheribovom pohodu na Judeju i osvajanja jake jevrejske utvrde i grada Lahiša pronađen je na jugozapadnom zidu kraljevske palate u antićkoj Ninivi, novom prestolnom gradu Asirije. Ovaj znaćajni arheološko-istorijski artefakt koji nam pre svega slikom (reljefom) ali i pratećim tekstom daje dodatne informaciju o ovoj velikoj pobedi Sanherima u osvajanju Judeje, nosi nazin „**Reljef iz Lahiša**”.

Reć je o 12 iscrpnih, slikovitih i detaljno datih reljefa – slika u alabasteru iz kojih se vidi više faza ove, za Sanheriba znaćajne opsade, vojne pobeće i deportacija Jevreja Judeje. Njima se velića i slavi osvajanje ove jake jevrejske utvrde, drugog grada po znaćaju i velićini posle Jerusalema. U prilogu sleće slike – reljefi sa pojedinim pratećim tekstovima uz njih (slike na slećećim stranama).

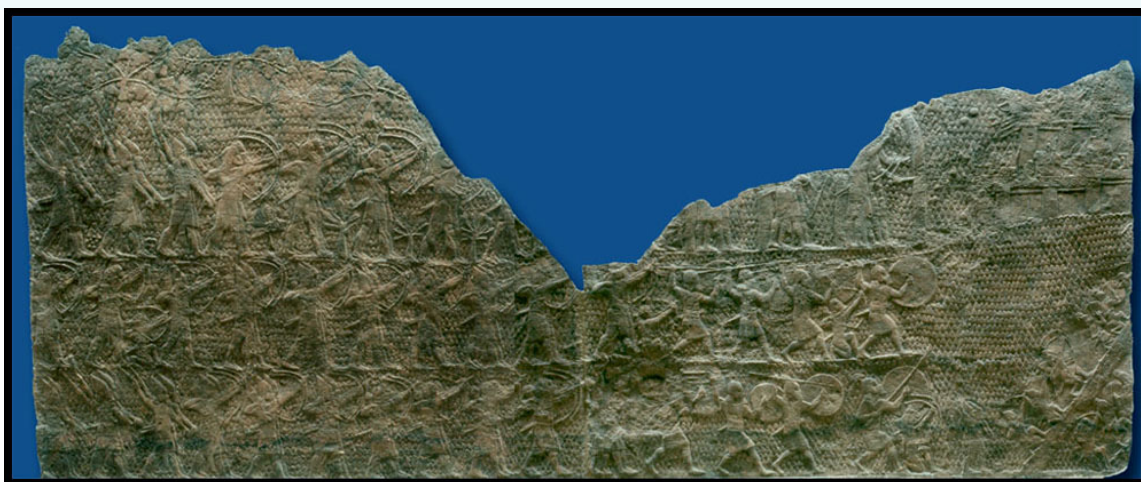
Skica reljefa sa zida palate u Ninivi sa prikazom opsade judejskog-jevrejskog grada Lahiša

Reljefni prikaz asirskog logora pred Lahišom – Sanheribovi čuvari čekaju pred kolima

Reljef sa prikazom detalja bitke za Lahiš – opsada i osvajanje

Asirski vojnici strelama i vatrenim praćkama gađaju Lahiš, dok teška pešadija napada grad

Asirski teško oklopljeni vojnici potpomognuti opsadnim rampama napadaju Lahiš (slika levo) – Pobjednički asirski vojnici nose svoj plen, terajući pred sobom zarobljene stanovnike grada (slika desno)

Asirski vojnici formiraju dve kolone zarobljenih Jevreja iz Lahiša, tražeći od njih zakletvu na pokornost

Biblija, *Knjiga proroka Isaije*;36:1-2 „Četrnaeste godine Jezekijina kraljevanja asirski kralj Sanherib napade sve utvrđene judejske gradove i osvoji ih. Tada pošalje asirski kralj iz Lahiša u Jerusalem kralju Jezekiji velikog glasnika...”

Reljefni prikaz etape bitke na kojoj se vide borbene opsadne sprave i zemljani nasipi koje koriste Asirci u opsadi zidina Lahiša

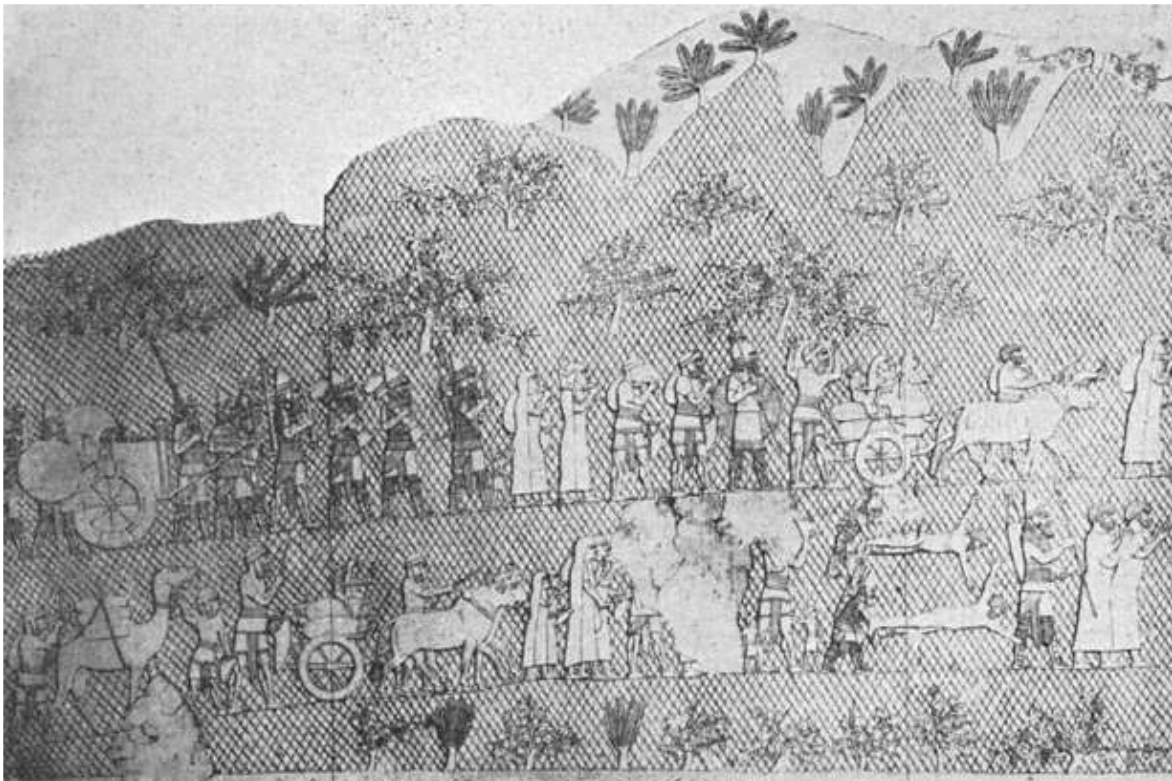
Sledeća slika-reljef (kataloški broj COS2, 304, 2.119C) sadrži i inskripciju – akadski tekst koji opisuje sadržaj slike: „**Sanherib, kralj sveta, kralj Asirije, sedi u zatvorenoj nosiljci, dok plen Lahiša prolazi pred njim**”.

Poraženi Judejci-Jevreji u procesije pred Sanheribom koji sedi na tronu i posmatra i prima ratni plen i zarobljenike

Detalj reljefa sa prethodne slike koji prikazuje Sanheriba kako sedi na tronu i prima plen svoje pobede. Povorku zarobljenika Jevreja predvodi neimenovani (nepoznati) judejski-jevrejski vojni komadant sa nižim oficirima

Zarobljeni Judejci-Jevreji posle opsade Lahiša na putu u ropstvo u Asiriju

Detalj koji prikazuje tri ratna zarobljenika, Jevreja iz Lahiša, koji sviraju liru u pratnji asirskog vojnika. Rombasta pozadina asocira na šumu

Biblija, Psalm 137; 3 „I tada oni koji nas porobiše zaistaše od nas da pjevamo, porobljivači naši zaistaše da se veselimo: Pjevajte nam pjesmu Sionsku!“.

Preživeli stanovnici Lahiša, sa stvarima koje nose u izbeglištvo, prolaze pored svojih zarobljenih vođa kojima Asirci „na živo“ deru kožu

Uvećani detalj reljefa prethodne slike na kome je prikaz zarobljenih judejskih vođa kojima Asirci „na živo“ deru kožu

Više reljefnih prikaza deportovanih Judejaca-Jevreja sa ženama, decom i stvarima

Biblija, *Knjiga proroka Miheja;1:13-16* "Upregni brze konje u kola, stanovnice Lahiška...domovi Ahsivski razočaraće kraljeve Izraelske. Još ću ti dovesti osvajača...Čupaj kosu i ostriži se za milom djecom svojom...jer se vode izgnana daleko od tebe u ropstvo".

Reljefni prikazi deportovanih Judejaca (Jevreja) sa ženama, decom i stvarima

„Reljefi iz Lahiša“ su dakle značajan istorijski dokument koji prikazuje i pominje ovu važnu bitku u asirskom osvajanju Judeje. Činjenica da je komemorativni prikaz i slavljenje ove pobeđe našlo svoje mesto u tolikom broju reljefa na zidovima kraljevske palate u Ninivi, govori koliko je ovo osvajanje grada Lahiša bilo važno i značajno asirskom kralju Sanheribu. Pomenuti reljefi su istorijski bitni i zbog toga jer nam daju uvid i o načinu odevanja Jevreja toga vremena.

Svi ovi zidni reljefi (slike) koji upečatljivo prikazuju ovu značajnu vojnu pobeđu Sanheriba i slave asirsko osvajanje ovog jakog i utvrđenog jevrejskog judejskog grada Lahiša, nalaze se sada izloženi u Britanskom muzeju u Londonu.

Kamena prizma asirskog kralja Esaradona – oko 677.g.p.n.e.

Asirski kralj Esaradon (Asarhadon, 681.- 669.g.p.n.e.) bio je najmlađi sin kralja Sanheriba, koji ga je prvo postavio za guvernera osvojenog Vavilona, a na presto Asirije dolazi posle dva meseca borbe i osvajanja Ninive (antičke prestolnice Asirije) u obračunu protiv svoja dva brata (Adrameleha i Sarasara) koji su ubili njihovog oca Sanheriba. Neposredno potom, nakon što je osvojio i odsekao glavu pobunjenom vladaru grada Sidona 677.g.p.n.e., napada i ostale zemlje Hati (što je ime koje se odnosi na zemlje zapadno od reke Eufkrat). Ovaj svoj pohod opisao je na kamenoj prizmi koja po njemu nosi ime „**Kamena prizma Esaradona**“.

Ova prizma predstavlja anale (hroniku) njegovog pohoda protiv zemalja i kraljeva Bliskog istoka i sadrži pobrojanoj listu imena „12 kraljeva sa obale“ koje je Esaradon pozvao na predaju, razum i saradnju u njegovoj kampanji protiv Egipta. Među pobrojanim kraljevima i zemljama je i Judeja i judejski kralj Manasija (686.- 641.g.p.n.e.).

U tom delu na prizmi piše: „Pozvao sam kraljeve zemalja Hati...sa druge strane iznad Eufrata: Balu kralja Tira, **Manasiju** (Me-na-si-i) **kralja Judeje**(Ia-u-di), Kaušgabrija kralja Edoma, Musuri kralja Moaba, Sil-Bela kralja Gaze, Metintija kralja Aškelona,

Ikausu kralja Ekrona...sve njih prognao sam u izgnanstvo pod teškim uslovima, u Ninivu, moju prestolnicu...”

Interesantno je da i Biblija u *Drugoj knjizi dnevnika; 33:11, 13* govori o ovom Manasijevom izgnanstvu u Vavilon, ali i njegovom povratku iz tog zarobljeništva.

Esaradon 671.g.p.n.e. postiže značajnu vojnu pobedu protiv egipatskog faraona Tirhaka (Taharka, 690.- 664.g.p.n.e.) oduzevši mu najveći deo teritorija Donjeg Egipta i osvojivši mu glavni grad Memfis. Zarobljava i odvodi u ropstvo njegovog sina i brata, ali posle dve godine tokom nove vojne kampanje protiv Tirhaka, Esaradon umire.

„Kamena prizma Esaradona“ nalazi se sada u Britanskom muzeju u Londonu.

Anali asirskog kralja Asurbanipala (Ašurbanipala) – 639.- 631.g.p.n.e.

Asirski kralj Asurbanipal (akadski Ašur-bani-apli, 668.- 627.g.p.n.e.), mlađi sin kralja Esaradona, bio je poslednji asirski kralj kojeg Biblija imenom (Asenapar) pominje (*Knjiga o Ezri:4:10*). I uopšte, bio je poslednji od velikih vladara Asirije posle čije vladavine počinje pad moći i snage carstva, da bi mu konačni udar zadali Vavilonci i Medejci 612.g.p.n.e., kada posle tromesečne opsade (od meseca *Sivana* maj/juni do meseca *Ava* juli/avgust) osvajaju, pljačkaju, ruše i pale asirsku prestolnicu Ninivu.

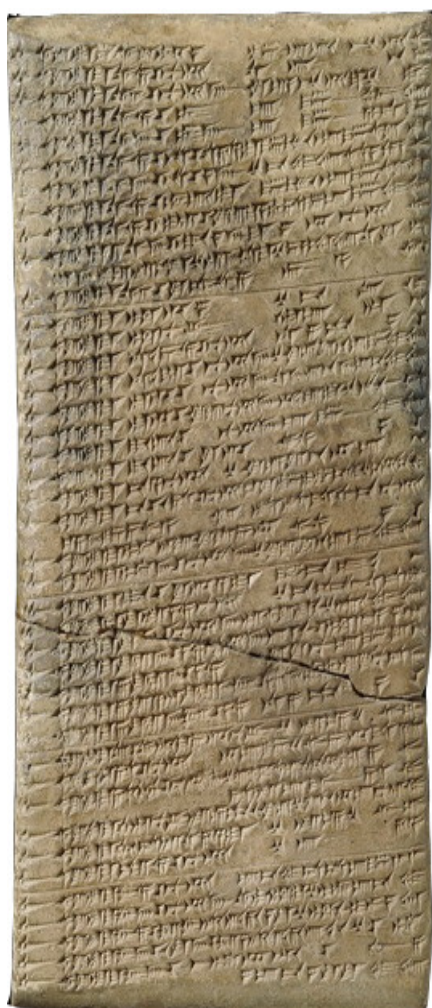
Jedan je od retkih vladara koji je bio posvećen i pisanju i poznat je po tome što je ustrojio prvu sistematski organizovanu biblioteku antičkog Srednjeg istoka poznatu pod imenom *Anali Asurbanipala*. Nalazila se u njegovoj palati u asirskoj

prestonici Ninivi, gde se nalazi i danas u muzejskoj postavci u delu u kojem je preživela.

Ukupno je pronađeno 30.000 glinenih pločica (tabli) pisanih akadskim pismom, hijeroglifima, na kojima je zapisano 11.000 tekstova i 15.000 različitih naslova: epova (uključujući i „*Ep o Gilgamešu*“), molitvi, mitova, istorijskih tekstova, proročanstava, bajalica, kao i stručnih tekstova iz medicine, rečnika i slično.

Reljef Asurbanipala iz Ninive simbolično prikazuje kralja kako noseći korpu „obnavlja“ hram u Esagili u Vavilonu, Britanski muzej u Londonu (slike levo)

Anali vremenski završavaju sa tridesetom godinom njegove vladavine (639.g.p.n.e.), a poslednji pisani dokument (tabla) je iz 631.g.p.n.e.

Kao i njegov otac, veliki deo svoje vladavine i vojnih pohoda na zapad proveo je u borbama sa Egiptom (faraonima Taharkom /690.-664.g.p.n.e./ i Nekom I /672.-664.g.p.n.e./), ali i sa vladarima manjih zemalja i kraljevstava Bliskog istoka. Sve to zabeležio je i u svojim analima u kojima u dva od njih spominje i jevrejsku kraljevinu Judeju i njenog vladara Manasiju (686.- 641.g.p.n.e.).

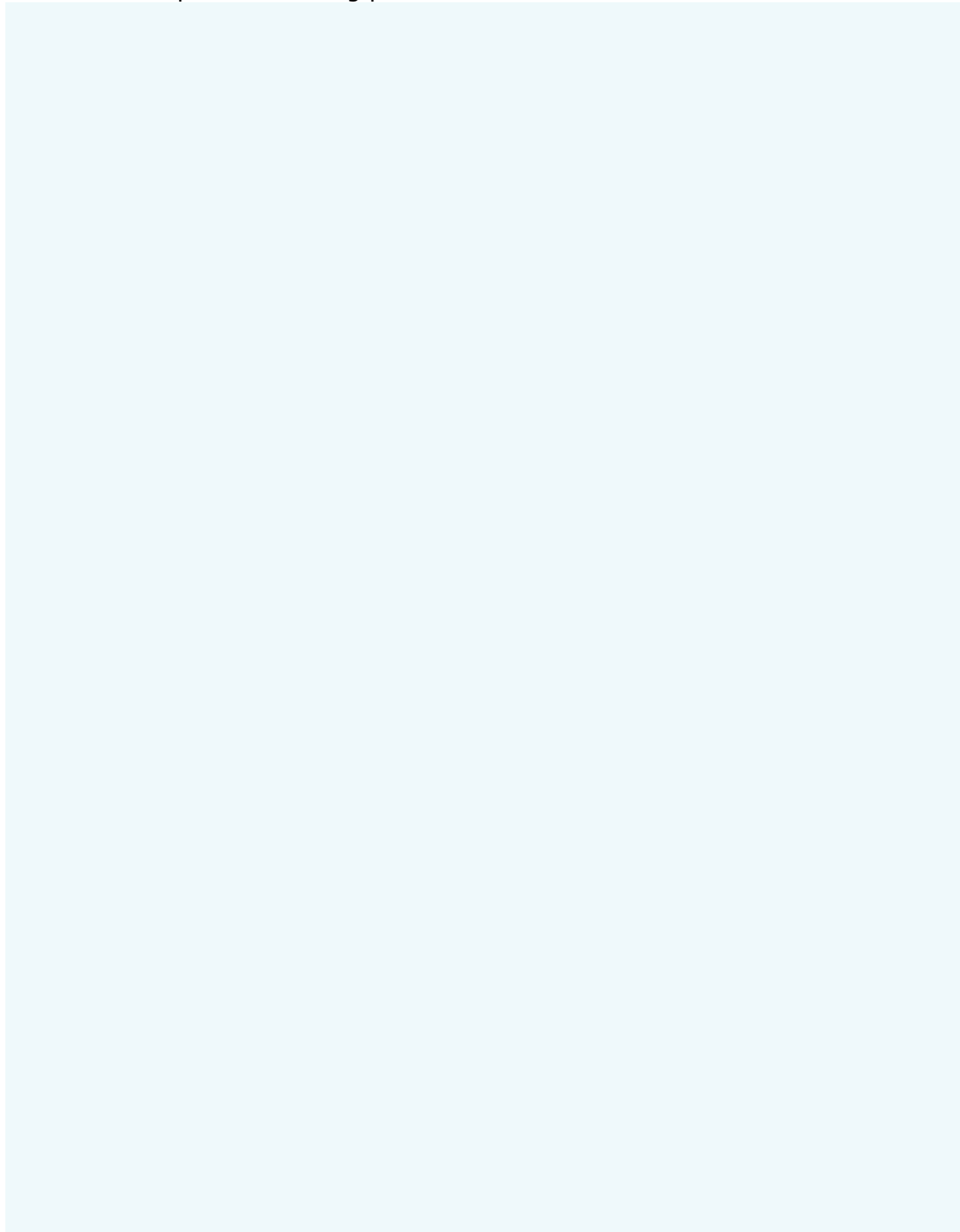
U tzv. „**Listi danaka Asurbanipala**“ (slika levo) u nabranju naroda od kojih prima i ubire porez (danak) pominje i Judeju: „Dve mere zlata od stanovnika Bit-Amoma (Bit-Amman-na-a-a-), jednu meru zlata od stanovnika Moaba (Mu-’-ba-a-a), **deset mera srebra od stanovnika Judeje** (Ia-uda-a-a),...(me)ra srebra od stanovnika Edoma (U-du-ma)...“.

Tekst pomenuta liste se sada nalazi u Britanskom muzeju u Londonu (kataloški broj teksta K 1295 /Anet 301/).

Sledeći dokument (anal-hronika) je **cilindar** (kataloški broj C, ANET 294-95) gde ponavlja nabranje imena pokorenih vladara „12 kraljeva sa obale“, koje je pokorio njegov otac Esaradon još 677.g.p.n.e. i koji su od tada bili asirski vazali. U tekstu na tom cilindru on, nabrajajući te kraljeve i narode, kaže: „...*Bal kralj Tira, Manasije* (Me-na-si-i) **kralj Judeje** (Ia-u-di), *Kaušgabri kralj*

Edoma...sve zajedno 12 kraljeva sa obale, ostrva i kopna: služitelja koji pripadaju meni, koji mi prinose velike darove i ljube mi stopala. Učinio sam da ovi kraljevi udruže snage sa mojom vojskom na zemlji i na moru, sa njihovim vojnicima i brodovima..." Ovde Asurbanipal, ustvari, opisuje pridruživanje vojski pokorenih vladara Bliskog istoka, svojoj predstojećoj vojnoj kampanji i napadu na egipatskog faraona Taharku (Tirhaku, 690.-664.g.p.n.e.) 667.g.p.n.e.

Asurbanipal umire 627.g.p.n.e.

Vavilonski izvori i dokumenta

Posle skoro trista godina postojanja i moći, porazom asirskog generala Asur-ubalita i padom grada Harana (današnja jugoistočna Turska) 610.g.p.n.e., palo je i prestalo da postoji nekad moćno asirsko carstvo. Njega je pokorio i srušio vladar novog carstva srednjeg istoka i antičkog sveta – kralj kaldejske Desete dinastije Akada (Vavilona) - Nabopolasar (625.- 605.g.p.n.e.). On, a potom i njegov najstariji sin kralj Nabukodonosor II (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.) obnavljaju staru vavilonsku prestolnicu grad Vavilon koji postaje čak i raskošniji nego pre. Ambicije novog carstva i njegovih vladara vrlo brzo su se usmerile prema Bliskom istoku i Egiptu. Nabukodonosor II je 605.g.p.n.e. porazio egipatsku vojsku faraona Neke II (610.- 595.g.p.n.e.) kod grada Kerkemiša na reci Eufkrat (sada na granici između Turske i Sirije), a potom idući na jug napao Judeju i Jerusalem 604.g.p.n.e., sa ciljem da osigura lojalnost ranijeg vazala i saveznika faraona Neke II, jevrejskog judejskog kralja Joakima (609.- 598.g.p.n.e.).

Vavilonska hronika kralja Nabukodonosora II - 597.g.p.n.e.

Ova hronika predstavlja seriju kamenih i glinenih ploča (tabli) na kojima su zabeleženi značajni događaji iz istorije Vavilona. Pisane su klinastim pismom i prate dugi istorijski period Vavilona počev od starovavilonskog kralja Nabonasara (Nabu-nasira, 747.- 734.g.p.n.e.) i beleže od tada događaje za svaku godinu uz opise vladara (kraljeva) i događanja za vreme njihovog vladanja.

Nama je interesantna „Vavilonska hronika Nabukodonosora II“ (kataloški broj ABC 5) koja u 12 i 13 redu za „sedmu godinu“ (vladavine Nabukodonosora II) beleži epizodu Nabukodonosorovog osvajanja Jerusalema 597.g.p.n.e. i odvođenje judejskog kralja Joahina (598.-597.g.p.n.e.) u vavilonsko ropstvo. Zato se ova hronika zove još i „**Jerusalemska hronika**“.

Naime, nakon što se jevrejski judejski kralj Joakim, otac pomenutog Joahina, pokorio Nabukodonosoru II 604.g.p.n.e. prilikom njegove prve opsade Jerusalema, ovaj je kao plen odneo neke stvari iz Hrama u Jerusalemu kao i nekoliko mladih ljudi iz plemićkih porodica (Danila, Ananija, Misaila i Azarija, *Knjiga proroka Daniela*;1:1-6). Bila je to prva i nevelika deportacija Jevreja u vavilonsko ropstvo. Tri godine kasnije Joakim se pobunio (uz ohrabrenje Egipta) i odbio da plaća danak Vavilonu, nakon čega je Nabukodonosor II ponovo 598.g.p.n.e. opseo Jerusalem i zarobio tridesetšestogodišnjeg vladara Judeje, odvođeci ga u ropstvo u Vavilon gde on i umire (ne zna se da li prirodnom ili nasilnom smrću).

Njega je potom na prestolu nasledio njegov osamnaestogodišnji sin Joahin, ali je on vlado samo tri meseca i deset dana, pošto je Nabukodonosor II 597.g.p.n.e. ponovo opseo Jerusalem i u mesecu Adaru (15. ili 16. marta) osvojio grad i zarobio mladog kralja Joahina, deportujući u Vavilon i njega i njegovu ženu, sinove, dvorjane i zvaničnike, ukupno oko 10.000 ljudi, noseći sa sobom ogromno blago i ratni plen. Bila je to druga deportacija Jevreja u vavilonsko ropstvo. Na mesto Joahina, za kralja Judeje Nabukodonosor II postavlja njegovog ujaka Mataniju, promeniši mu ime u Sedakija (vladao 597.- 586.g.p.n.e.)

I upravo ovu epizodu osvajanja Jerusalema, odvođenja Joahina sa plenom u Vavilon i postavljenje na presto Sedakije beleži pomenuta „Vavilonska hronika Nabukodonosora II“ sledećim tekstom:

- 11. red; „**Sedma godina**: U mesecu Kislevu kralj Akada (Vavilona, o.a.) prikupi svoju vojsku i krenu na Hati.
- 12. red; **Ulogorio se protiv grada judejskog** (Jerusalema, o.a.) **i drugog dana meseca Adara** (16. marta 597.g.p.n.e., o.a.) **osvojio je grad (i) zarobio** (njegovog) **kralja** (Joahina, o.a.).
- 13. red; **po svom izboru postavi kralja u gradu** (Sedakija, o.a.) **(i) ponese ogroman danak** (blago, o.a.) **i vrati se u Vavilon.**“

Ovu okolnost postavljenja na presto, kao i zarobljavanja i odvođenja u ropstvo Joahina, kao i postavljenje na presto Sedakije, beleži i Biblija u *Drugoј knjizi dnevnika*;36:9-10, i u *Drugoј knjizi kraljeva*;24:14-17.

Četiri otkrivene kamene ploče ispisane klinastim pismom pronašao je američki arheolog Vilijem Foksvel Olbrajt (direktor Američke škole za Orijentalna istraživanja – danas V.F.Olbrajtov institut arheoloških istraživanja u Bostonu) u svojim iskopavanjima koja je vršio na lokalitetu antičkog Vavilona u kraljevskoj arhivi Nabukodonosora II, u vremenu između 1920. i 1930. godine.

Istoriografska vrednost ovog otkrića je u egzaktnom navođenju datuma - tačnog dana kada se ovo osvajanje Jerusalema dogodilo, a to je drugi dan meseca Adara po vavilonskom kalendaru, sedme godine vladavine kralja Nabukodonosora II, što odgovara 15/16. martu 597.g.p.n.e.

Uvećani detalj natpisa sa „Vavilonske hronike Nabukodonosora II“ sa opisom i datumom osvajanja Jerusalema, 597.g.p.n.e. (slika desno)

Sudbina novopostavljenog kralja Judeje Sedekije je takođe neslavna i tragična jer je zbog kasnijeg odbijanja lojalnosti Vavilonu, a sve uz podršku egipatskog faraona Psamteka II (595.- 589.g.p.n.e.- što je i opisano u tzv. „*Psamtekovim zapisima*“), Nabukodonosor II kaznio tako što je 15. januara 588.g.p.n.e. ponovo započeo opsadu Jerusalema, koju okončava 18. jula 586.g.p.n.e. zauzimanjem grada. Mesec dana posle, 14. avgusta, njegov vojni zapovednik Navuzardan porušio je i spalio ceo grad i jevrejski Hram. Kralj Sedekija je zarobljen kod Jerihona i oslepljen i zajedno sa velikim brojem naroda poslat u ropstvo u Vavilon. Bila je to treća deportacija Jevreja od strane Nabukodonosora II.

Kamena ploča „Vavilonske hronike Nabukodonosora II“ nalazi se danas u Britanskom muzeju u Londonu.

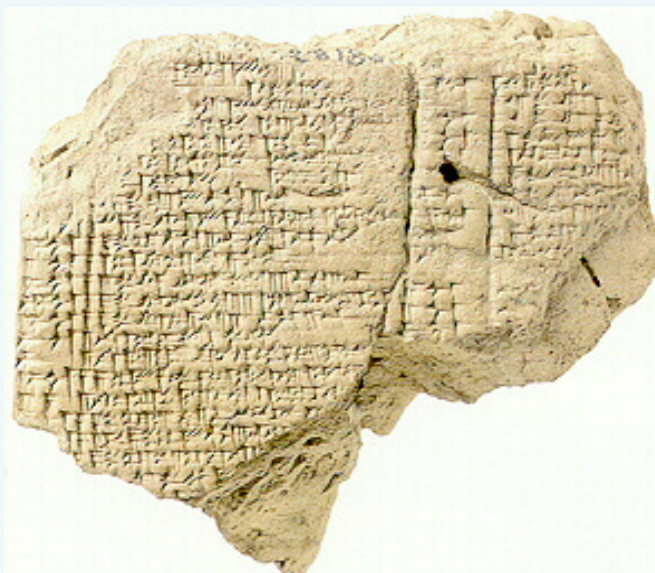
Ploče dnevnog sledovanja jevrejskog judejskog kralja Joahina – 595.- 570.g.p.n.e.

Posle samo tri meseca i deset dana pošto je nasledeo svoga oca Joakima (609.- 598.g.p.n.e.), novi osamnaestogodišnji vladar Judeje Joahin (598.- 597.g.p.n.e.) će doživeti istu sudbinu kao i njegov otac i biti odveden u Vavilon u ropstvo. To se desilo u mesecu martu 597.g.p.n.e.

U iskopavanjima koje je u Iraku vršio nemački arhitekta i arheolog Robert Johan Koldevej, u vremenu od 1899. do 1917. godine, postigao je značajne rezultate otkrićem struktura antičkog grada i prestolnice Vavilona i carske rezidencije vavilonskog kralja Nabukodonosora II, tzv „Severne palate“ sa poznatom *Ištar kapijom*. U tim iskopavanjima oko palate pronašao je i glinene ploče koje su se odnosile na dnevna sledovanja u hrani, a među njima i one koje su sadržavale ime zarobljenog judejskog kralja Joahina i njegovih pet sinova.

Pronađene glinene ploče su zbog značaja otkrivenog upisanog imena jevrejskog kralja Joahina odmah i dobile simbolično ime „**Joahinove table sledovanja**“. Pronađene su ukupno četiri ploče sličnog sadržaja sa opisom količine sledovanja hrane, ulja i vina za kralja i njegove sinove.

Najočuvanija ploča (slika dole) bila je visoka 9,2 cm i široka 10,5 cm, pisana na akadskom jeziku, klinastim pismom. Ime Joahina na akadskom jeziku se piše i čita „Ja’u-kinu“, a Judeja „Jahudu“ (Jaudu, Jakundu).

Procenjuje se da je ploča napisana između 595. i 570.g.p.n.e, dakle u vreme vladavine Nabukodonosora II (605.- 562.g.p.n.e.). Interesantno je i značajno da se Joahinovo ime ispisuje (pominje) još uvek uz naznaku njegove titule kralja Judeje.

Ploča je, dakle sadržavala sledeći tekst: „**Za Ja'u-kina, kralja** (zemlje Jaudu). **Pola panu** (mera, ekvivalent 14 litara, o.a.) **za Jau-kinu, kralja zemlje Ja(hu-du)**. **Dva i po sila** (mera, ekvivalent oko 2 litra) **za pe(t) sinova kralja zemlje Jahudu**. **Cetiri sila za osam ljudi, Judejaca** (svakom) **pola** (sila)“.

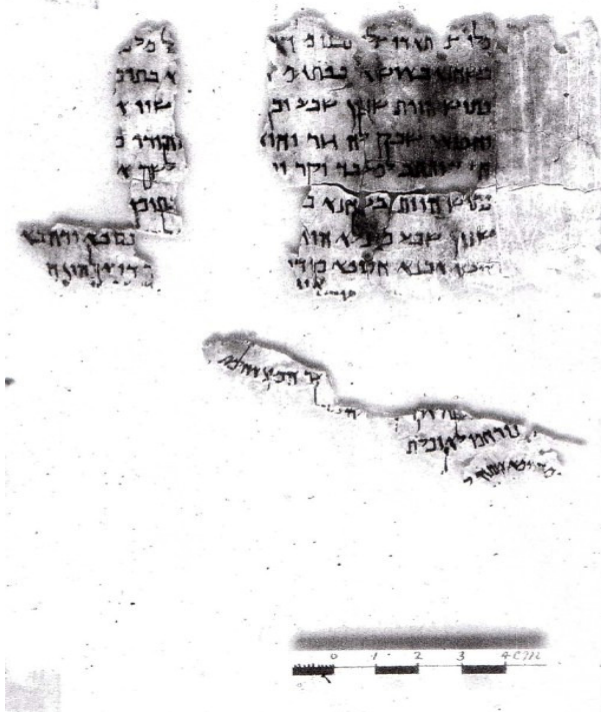
I na ostalim pločama je sličan sadržaj ispisa: „**Pola panu za Jau(-kinu)**. **Dva i po sila za pet sinova...Deset sila za Jaku-kinu** (Ja-ku-u-ki-nu), **sina kralja zemlje Jakudu**. **Dva i po sila za pet sinova kralja od Jakundu iz ruke Kanama** (verovatno ime vavilonskog služitelja koji je bio zadužen za davanje ovog sledovanja hrane, ulja i vina, o.a.)...**(Ja)u-kinu, kralj zemlje Jahudu (...pet sinova kralja) zemlje Jahudu iz ruke Kanama**“.

Trideset i sedam godina proveo je Joahin u vavilonskom zarobljeništvu, ali uz ovaj privilegovan tretman. Po Nabukodonosorovoj smrti, njegov sin i naslednik vavilonskog prestola kralj Amel-Marduk (Evil-Merodah, 562.- 560.g.p.n.e.), oslobodio ga je iz zatvora ali on i dalje ostaje živeti u Vavilonu. Ovo beleži i Biblija u *Drugoj knjizi kraljeva*; 25:27-30 i u *Knjizi proroka Jeremije*;52:31-34.

Pronađene ploče „**Joahinovih tabli sledovanja**“ nalaze se danas u Muzeju starog Bliskog istoka Pergamon, u Berlinu.

Rukopis „Nabonidova molitva“ - 250.g.p.n.e.

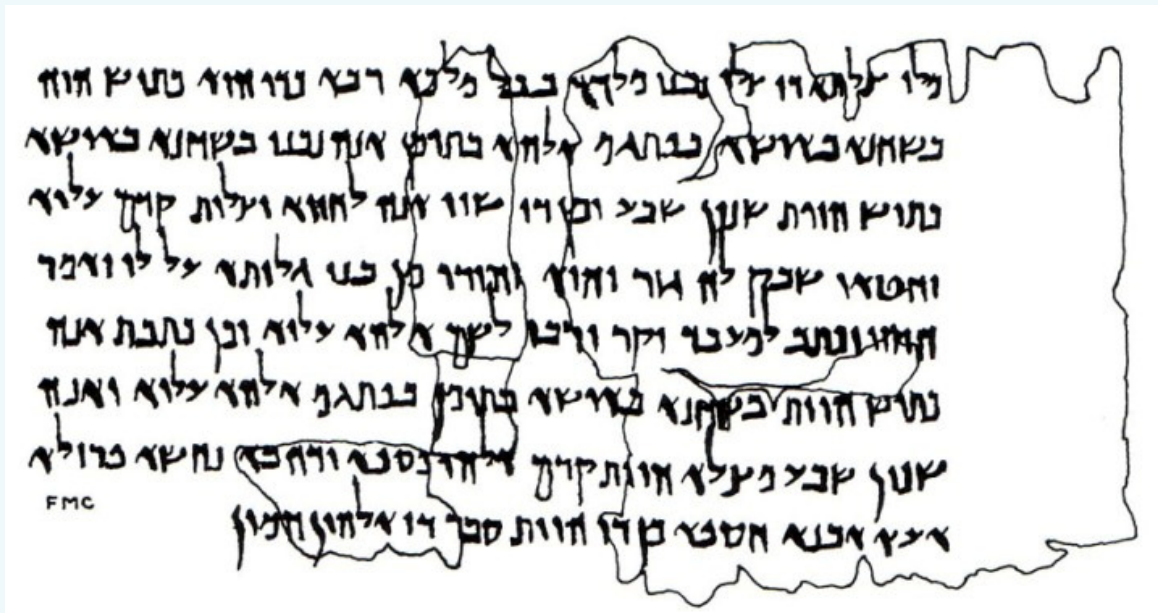
Reč je o rukopisu, aramejskom tekstu, koji čini deo tzv. „Rukopisa sa Mrtvog mora“ iz Kumrana. Pronađen je u pećini broj 4, i to iz pet delova pergamenta kojima je dat kataloški broj 4Q242. U njima se govori o vavilonskom kralju Nabonidu (556.- 539.g.p.n.e.) poslednjem vladaru neovavilonskog carstva. On se u trećoj godini svoje vladavine 553.g.p.n.e. povukao (verovatno zbog bolesti) u oazu Temu u zapadnoarabijskoj pustinji, gde ostaje 10 godina do 543.p.n.e., pritom imenujući svoga sina – princa Bel-Šar-Usura (Belšazara, Baltazara) za svog regenta i suvladara.

Sa aspekta ovoga rada rukopis „Nabonidova molitva“, iako nastao par stotina godina nakon života i smrti Nabonida, značajan je jer pominje i okolnost prisustva Jevreja u egzilu, pa i u oazi Tema u kojoj boravi Nabonid, čime se i kroz ovaj tekst potvrđuje rasejanost i izbeglištvo Jevreja u Vavilonu.

Puni tekst od osam redova je sledeći: „*Reči m(o)litve koje je Nabonid, kralj (Va)vilona, veliki kralj, moli(o) kada je bio duševno ophrvan, sa zlom bolešću od Boga poslatom, u Temi. (Ja Nabonid) ophrvan zlom bolešću sedam godina, i od (tada) bio*“

sam (posvećen molitvi prema prema Svevišnjem) i ovaj moj greh On mi je oprostio. **Prorok, koji je bio Jevrej i**(z egzila dođe do mene i reče): **pripovedaj i zabeleži** (sledeće) **da bi odao počast i veli**(činu) **imenu B**(ožijem Svevišnjem. Stoga ja napisah: Ja) bih ophrven zlom bolešću u Temi (od boga Svevišnjeg poslatom na mene), sedam godina ja sam se molio božanstvima srebra i zlata, (bronzе i gvožđa), drveta, kamena (i) gline, jer (sam verova)o da su o(ni) božanstva".

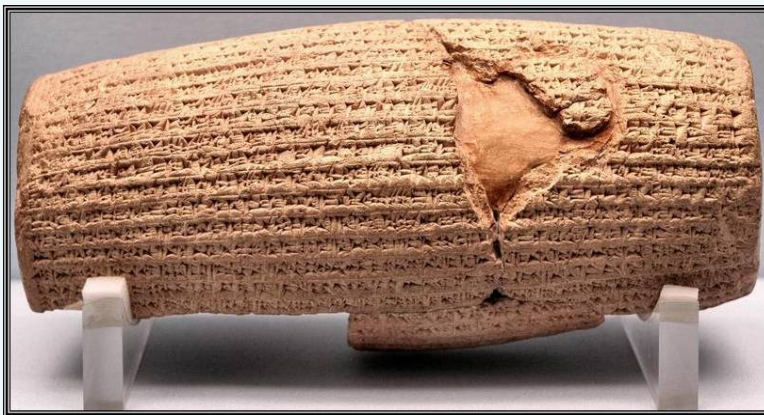
Pomenuti rukopis sa tekstem „Nabonidova molitva“ nalazi se danas u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Perzijski izvori i dokumenta

Dok je kralj Vavilona Nabonid boravio u dobrovoljnoj izolaciji u oazi Tema u zapadnoarabijskoj pustinji, a njegov sin Baltazar (Bel-Šar-Usur, Belšazar) kao regent i suvladar stolovao u samoj prestolnici Vavilonu, nova svetska sila, Medejci i Perzijanci predvođeni Kirom II (Kir Veliki, vladao 559.- 530.g.p.n.e., poznatim u istoriji i pod imenom „Darije Medejac“) započinju opsadu Vavilona. 12. oktobra 539.g.p.n.e. Perzijanci osvajaju Vavilon bez borbe, a 29.oktobra u Vavilon ulazi i kralj Kir II lično.

Cilindar perzijskog kralja Kira II – 538.p.n.e.

538.g.p.n.e. kralj Kir II izdaje veliki proglas (dekret) kojim definiše svoj blagonakloni odnos prema porobljenim stanovnicima Vavilona, ali i svim ostalim narodima uključujući i Jevreje. Taj svoj proglas je dao da se ispiše (iskleše) na glinenom cilindru koji je poznat kao „Cilindar kralja Kira“. Zbog sloboda i prava (ljudskih i verskih) koje je kralj Kir II garantovao Vaviloncima i drugim porobljenim narodima, mnogi istoričari ovaj proglas smatraju prvom poveljom ljudskih prava.

„Kirov cilindar“ otkrio je 1879. godine britanski arheolog Hormuz Rasam u temeljima vavilonskog hrama Esagile u Vavilonu. On je napisan starovavilonskim akadskim klinastim pismom. Iako ovaj tekst ne sadrži direktno pominjanje Jevreja i njihovo pravo na povratak u domovinu Judeju i obnovu porušenog jevrejskog hrama u Jerusalemu, odredbe iz ovog proglasa posredno se tiču i odnose i na Jevreje u vavilonskom ropstvu, te je i njihov povratak u Judeju i usledio posle njega.

Ovde dajemo skraćeni tekst ove značajne odluke na pravo porobljenih naroda na povratak u njihove domovine i pravo na obnovu i poštivanje svojih hramova i bogova: „Ja sam Kuraš (Kir, o.a.), Kralj sveta, Veliki kralj, Zakoniti kralj, kralj Vavilona, kralj od Kiengire i Akade, kralj četiri strane sveta...Kada uđoh u Vavilon kao prijatelj i kad ustanovih vlast u dvoru vladara uz radovanje i veselje...pobudih velikodušnost stanovnika Vavilona da me zavole i učinih sve da me poštuju...U zemlje koje su daleko...povratih u svete gradove koji su sa druge strane Tigrisa, svetišta koja su bila ruševine dugo vremena, obnovih kipove (božanstva, o.a.) koji su stajali na tim mestima i uredih za njih stalna svetišta (hramove, o.a.). Ja skupih sve njihove bivše stanovnike i povratih ih njihovim domovima. Osim toga, ja povratih...sve bogove...u njihove bivše hramove, u mesta koja ih čine sretnim“

„Kirov cilindar“ nalazi se danas u Britanskom muzeju u Londonu.

Grčki izvori i dokumenta

Grčka pretenzija, uticaj i konačno dominacija Bliskim istokom otpočela je drugom polovinom 4. veka p.n.e. sa osvajanjima Aleksandra Velikog Makedonskog (334.- 323.g.p.n.e.). Posle smrti Aleksandra Velikog, njegovo ogromno carstvo podeljeno je između Ptolomeja I Sotera (323.- 285.g.p.n.e.) koji osniva dinastiju koja će vladati Egiptom, i Seleuka I Nikatora (311.- 280.g.p.n.e.) koji osniva dinastiju koja će vladati Sirijom. Judeja i teritorija nekadašnje kraljevine Izrael, od 323.g.p.n.e. je pod kontrolom egipatske grčke dinastije Ptolomeja, sve do 198.g.p.n.e. kada kontrolu nad Judejom preuzima seleukidski grčki vladar i kralj Antioh III Sirijski (223.-187.g.p.n.e.). Sa političkim i vojnim osvajanjima došla je i nametala se i grčka kultura. Svoju političku i vojnu samostalnost jevrejska država i kraljevina Judeja obnovila je posle pobune i pobede koju će izvojeovati jevrejska dinastija Hašmonejaca u vremenu od 166.- 37.g.p.n.e. (mada je već od 63.g.p.n.e. otpočela rimska dominacija i uticaj nad Judejom). Iz ovog vremena je otkriveno nekoliko pisanih grčkih izvora (dokumenta) koji govore o političkoj relaciji jevrejske Judeje i grčkih upravitelja.

Heliodorova kamena stela (ploča) – 178.g.p.n.e.

Heliodor je bio ministar na dvoru seleukidskog grčkog kralja Seleuka IV Filopatora (187.- 175.g.p.n.e.), brata Antioha IV Epifana (175.- 164.g.p.n.e.). Godine 178.p.n.e. kralj ga je imenovo nadglednikom svih hramova i dao mu zadatak da iz njih prikupi zlato i druga blaga, kako bi mogao isplatiti ratnu odštetu Rimljanima.

U iskopavanjima vršenim 2007. godine u nacionalnom parku Beit Guvrin (na lokalitetu antičkog grada Marisa) otkrivena je kraljevska stela (ploča) koja je verovatno bila deo grčkog hrama u Marisi, u vreme grčke dominacije nad Judejom. Ona u svom tekstu sadrži proglas poslat Apoloniju (Olimpiodorusu), tadašnjem grčkom upravitelju u Siriji, Feniciji i Judeji, kojim se opunomoćuje državni upravitelj Heliodor koga kralj šalje u Judeju, da za potrebe državne blagajne preuzme blago (zlato, srebro i drugo) koje se nalazilo i u jevrejskom Hramu u Jerusalemu.

Ova ploča od krečnjačkog kamena, datirana je 20-tog dana, meseca *gorpiaiusa*, godine 134. (što odgovara avgustu 178.g.p.n.e.). Ona sadrži 28 redova ispisanih na grčkom jeziku, sa proklamacijom (proglasom) koja počinje (slika ne sledećoj strani): „*Kralj Seleuk, Heliodoru uz bratske pozdrave: Uzimajući sa najvećom pažnjom i bezbednošću za naš interes i potrebe za naše kraljevstvo i za omogućavanje kvalitetnog života i bez straha naših podanika...izdajem naređenje da se iz hramova koji se nalaze u drugim satrapijama (oblastima, o.a.), a koji primaju i ubiru tradicionalne prihode, prikupe (oduzmu, o.a.) ta njihova dobra. Ali kako događaji u Koile-Siriji i Feniciji zahtevaju imenovanje nekoga da uzme brigu o ovome (hramovima, o.a.)... Olimpiodorus (Apolonije, o.a.)....*”

Dalji tekst je nečitak!

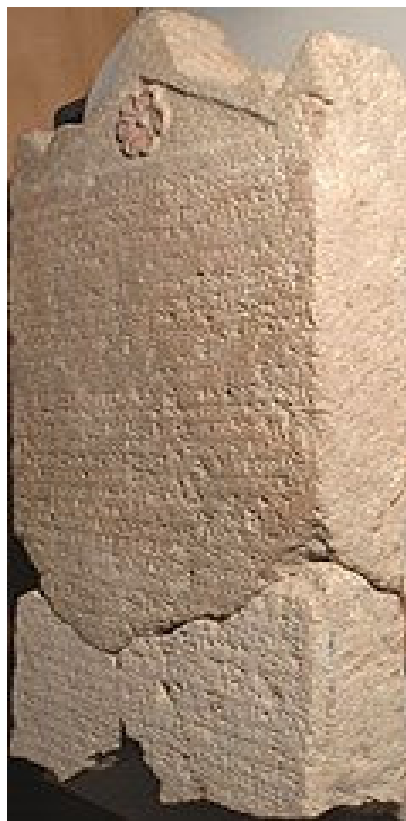
Koile-Sirija je latinski naziv za Celesiriju (Kelesiriju), što doslovno znači „Praznu Siriju“, teritoriju koju u antičko doba predstavlja Levant, što uključuje i Judeju i obalu (današnjeg Izraela) do grada i luke Jafe.

- Δορυμένης Διοφάνει χαίρειν· τῆς παρὰ Ἡλιοδώρου
τοῦ ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἀποδοθείσης ἡμῖν ἐπιστολῆς
κατακεχώρισται τὸ ἀντίγραφον. Εὖ οὖν ποιήσεις
- 4 φροντίζων ἵνα ἕκαστα συντελῇται ἀκολούθως
τοῖς ἐπεσταλμένοις.
- (Ἔτους) δλρ' Γορπιαίου κβ'
- Ἡλιόδωρος Δορυμένει τῷ ἀδελφῷ χαίρειν· τοῦ ἀπο-
8 δοθέντος ἡμῖν προστάγματος παρὰ τοῦ βασιλέως
περὶ τῶν κατὰ Ὀλυμπιόδωρον ὑποτέτακται τὸ ἀντί-
γραφον. Εὖ οὖν ποιήσεις κατακολουθήσας τοῖς ἐπεσ-
ταλμένοις.
- 12 (Ἔτους) δλρ' Γορπιαίου κ{γ}'
- Βασιλεὺς Σέλευκος Ἡλιοδώρῳ τῷ ἀδελφῷ χαίρειν·
πλείστην πρόνοιαν ποιούμενοι περὶ τῆς τῶν ὑπο-
τεταγμένων ἀσφαλείας καὶ μέγιστον ἀγαθὸν[ν]
- 16 εἶναι νομίζοντες τοῖς πράγμασιν, ὅταν οἱ κατὰ
τὴν βασιλείαν ἀδεῶς τοὺς ἑαυτῶν βίους διοικῶ-
σιν, καὶ συνθεωροῦντες, ὥς οὐθέν δύναται μετα-
λαμβάνειν τῆς καθηκούσης εὐδαιμονίας ἄνευ
- 20 τῆς τῶν θεῶν εὐμενείας, ἵνα μὲν τὰ καθιδρυ-
μένα κατὰ τὰς ἄλλας σατραπείας ἱερὰ τὰς πατρίο[υς]
κομίζεται τιμὰς μετὰ τῆς ἀρμοζούσης θεραπ[είας],
[ἐ]ξ ἀρχῆς τυγχάνομεν τεταγμένοι, τῶν δὲ κ[ατὰ]
- 24 [Κο]ίλκην Συρίαν καὶ Φοινίκην πραγμάτων οὐκ ἐ[χόντων]
[τὸν τα]σσόμενον πρὸς τῇ τούτων ἐπιμελ[είῃ - ca. 6 -]
-----μεν ὅτι σωφρόνως πρὸς τῇ[ν -----]
-----των Ὀλυμπιόδωρος -----
- 28 -----κήψεως ΕΚΤ-----

Integralni tekst sa Heliodorove stele u originalu na grčkom jeziku

Pošto se ovaj proglas odnosio i na oduzimanje prihoda koji su tradicionalno pripadali jevrejskom Hramu u Jerusalemu, a koje je ubiralo lokalno jevrejsko sveštenstvo, faktički ovim se proglasom ostvaruje povreda tih autonomnih verskih prava Jevreja, što će sve ukupno doprineti pobuni i ustanku protiv grčke okupacione vlasti. Ovi i sledeći postupci Seleuka IV, a posebno posle njegovog ubistva (verovatno od strane Heliodora) potezi njegovog mlađeg brata i naslednika kralja Antioha IV Epifana, izazvaće ustanak Jevreja predvođenih Matatjom i njegovim sinom Judom Makabijem (vladao 166.-160.g.p.n.e), što će rezultirati konačnim oslobađanjem Jevreja od grčke dominacije.

Interesantno je da se i Apolonije i Heliodor, koji se imenom pominju na ovoj steli, takođe imenom pominju (u kontekstu ovih događaja i kao predstavnici grčke okupacione vlasti) i u Bibliji, u *Drugoј knjizi o Makabejcima; 3:1- 9*,...ode ka Apoloniju...koji je u to vrijeme bio upravitelj Fenicije (i Judeje, o.a.)...Apolonije ga (misli se na grčkog kralja Seleuka IV, o.a.) obavijesti o prokazanom blagu, a kralj izabra Heliodora, svoga državnog upravitelja, i posla ga s nalogom da preuzme spomenuto (hramsko, o.a.) blago. Heliodor odmah krenu na put..."

Ova kamena stela koju čine tri fragmentna od krečnjačkog kamena, predstavlja jedan od najznačajnijih dokaza – artefakata pronađenih u Izraelu iz vremena grčke dominacije (okupacije) koji daju više informacija o jednom važnom periodu iz jevrejske istorije, a odnose se na vreme makabejskog ustanka protiv Grčke.

Stela se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu.

Rukopisi grčkih antičkih istoričara

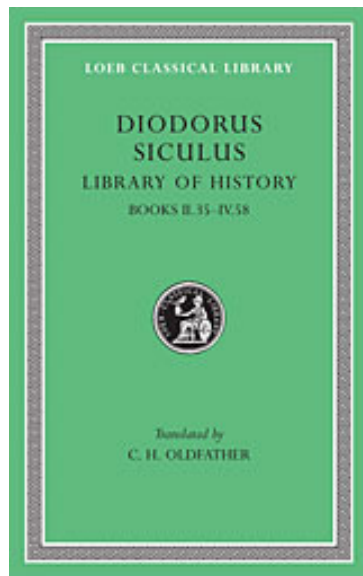
Više grčkih istoričara antičkog vremena je u svojim radovima pisalo o pojedinim segmentima iz istorije antičke Judeje i samih Jevreja. Nekada su to osnovni istorijski prikazi, a ponekad i određene filozofske i teološke opservacije o Jevrejima, njihovoj veri i istorijsko-verskom nasleđu, često (ti tekstovi) opterećeni tonom etnocentrične grčke vizije sveta.

Obzirom na kompleksnost tih međusobnih odnosa, koja se bazirala na stalnoj težnji eksponenata grčke vlasti u Judeji da uguše ne samo političke aspiracije, već još više nacionalna osećanja i praksu jevrejskih verskih običaja i verovanja u samo jednog Boga, ti komentari i opisi Jevreja su uglavnom u negativnom kontekstu, kao „mizantropa i negostoljubivih protivnika grčke kulture i helinizacije“.

Diodorus Sikulus Pisao je između 60.- 30.g.p.n.e. Rođen je na Siciliji u gradu Agriumu (današnji Agira). Autor je svetske istorije koju je nazvao „*Biblioteka istorije*“ („*Bibliotheca Historica*“), napisane u 40 knjiga od kojih su sačuvane knjige 1-5 i knjige 11-20, podeljene u tri sekcije. Poslednja kopija kompleta njegovih knjiga uništena je u turskom osvajanju Konstantinopolisa 1453. godine.

U odeljku knjige „**Egiptika**“ („Starine“), 40.3 („*Mitovi i kraljevi antičkog Egipta*“), verovatno koristeći za svoj izvor rad i pisanje **Hekataeusa iz Abdere**, grčkog filozofa skeptika i istoričara iz 4. veka p.n.e., prenosi njegov „grčki ugao“ viđenja Jevreja iz helenističkog vremena, kao naroda i religije koja se ne želi helinizirati, i opisuje ih kao „mizantrope“.

U tom odeljku opisa istorije antičkog Egipta on za Jevreje koji su u egipatskom ropstvu između ostalog piše i sledeće: „*Ali veliki broj je onih koji su došli iz onoga što se danas zove **Judeja**, koja nije daleko od Egipta i koja je u to doba bila slabo naseljena. Zajednicu je vodio čovek koji se zvao **Mojsije**, koji se isticao po svojoj mudrosti i hrabrosti. Zauzimajući zemlju koju su naselili, pored ostalih gradova, onaj koji je danas najpoznatiji je **Jerusalem**. Pored toga on podiže hram koji postaje mesto njihovog najvećeg poštovanja, ustanovljavajući bogoslužjenje i rituale, napisao je njihove zakone i ustanovio njihovu državu i institucije. Podelio ih je u dvanaest plemena smatrajući da će time postići najbolju raspodelu među njima koja odgovara i broju meseci u godini.*“

U daljem tekstu se zatim počinje sa kritikom „ovakvog ponašanja Jevreja“, koje „*ma koliko predstavljalo ono što oni čine u pokoravanju svome bogu*“, to ih toliko razlikuje od ostalih naroda oko njih, i prema njemu, Diodorusu, „*to nije način života i verovanja kojim treba ići*“.

Jazon iz Sirene

Bio je helenizirani Jevrej koji je živio oko 100.g.p.n.e. Napisao je istoriju o vremenu *Makabejskog ustanka*, zaključno sa pobedom ustanika i pogubljenjem grčkog seleukidskog generala Nikanora 161.g.p.n.e. To je vreme vladavine kralja Antioha IV Epifana (175.-164.g.p.n.e.) nad Judejom, kada se Jevreji pod vodstvom Matatije i Jude Makabija (167.- 161.g.p.n.e.) zbog političkog i verskog ugnjetavanja i nasilne helenizacije dižu na ustanak protiv grčke dominacije. Istorijsko viđenje tog vremena opisao je u pet knjiga koje predstavljaju osnovu onoga što je opisano i u Bibliji u *Drugoј knjizi o Makabejcima*.

Ovaj značajni događaj iz jevrejske istorije posebno je opisivao i od strane kasnijih anonimnih autora, pa se u 2. veku pod imenom „**Megilat Antiohus**“ („Svitci iz Antiohije“) pojavljuju i novi radovi na ovu temu pisani na aramejskom jeziku, odnosno od 5. do 7. veka prevodi i na hebrejskom jeziku. U 9. veku istaknuti rabin i jevrejski mislilac **Sadia ben Jozef Gaon** (rođen u Egiptu 882/892.– umro u Bagdadu 942.) prevodi „*Megilat Antiohus*“ i na arapski jezik.

Apian od Aleksandrije (95.- 165. god.)

Grčki istoričar, autor knjige „**Rimska istorija**“. Rođen je u Aleksandriji u bogatoj i dobrostojećoj grčkoj porodici, ali rimskim podanicima. Iako su od njegove „*Rimske istorije*“ u potpunosti ostale sačuvane samo knjige koje opisuju rimski građanski rat pre perioda careva, značajni su i delovi njegovih preostalih sačuvanih knjiga koje nam daju informaciju i opis iz vremena seleukidske grčke imperije, rimskom pokoravanju grčke i posebno o ratu Rima i seleukidskog kralja Antioha III Sirijskog (223.- 187.g.p.n.e.) vođenom od 192. do 188.g.p.n.e.

Na kraju njegove 24. knjige („*Trajanov Arabljanski rat*“, fragment 1) on opisuje i svoje bežanje iz Egipta u vreme jevrejske pobune protiv rimskog cara Trajana (98.- 117.god.) 115.- 117.godine. On tu kaže „*Jednom, noću, kada sam bežao od Jevreja za vreme rata u Egiptu, i pokušavao doći do Petre u Arabiji...Sve je bilo puno neprijateljstva i ja nisam mogao da se vratim neprijateljima (Jevrejima, o.a.) od kojih sam pokušavao pobeći...Pobegao sam brodom i ovo mi je spasilo život. Brod sa drugima je uhvaćen od Jevreja. Meni je sreća bila naklonjena i spasio sam se*“.

Naime, 115. godine, kulminira nezadovoljstvo Jevreja grada Sirene (antički grad na obali današnje istočne Libije), Egipta, Kipra i Mesopotamije, i ono prerasta u oružanu pobunu protiv rimske vlasti. Apian u gornjem opisu ustvari spominje okolnosti koje su bile vezane za početak te pobune i njegov beg iz Egipta. Pobunu u Sireni je ugušio rimski vojskovođa Kvintus Markus Turbo.

Kamena ploča iz javnog kupatila u Sireni, koja komemoriše obnovu grada posle Tumulto Judaico (Pobune Jevreja), nereda izazvanih pobunom od strane Jevreja (slika levo)

Porfirije od Tira (234.- 305. godina)

Grčki filozof neoplatonizma, jedan od najsvestranijih mislilaca svoga vremena. Pokazao je značajno interesovanje za judaizam, i kao jednu od antičkih religija Bliskog istoka, i kao izvoriste hrišćanstva (protiv kojeg je, inače bio).

Njegovi pogledi i stavovi prema judaizmu odražavali su simpatiju. Bio je jedini antički historičar koji je citirao Jozefa Flavija, romaniziranog Jevreja, jednog od značajnih historičara toga vremena. To čini u svom delu „**Apstinencija**“ („*De Abstinentia*“), gde citira Flavijeve opise jevrejske sekte Esena. Sa osećanjem opisuje i nesreću i stradanje Jevreja za vreme grčke okupacije i vlasti Antioha IV Epifana (175.- 164.g.p.n.e.) kao i pod rimskom vlašću. U svom delu „**Život Pitagore**“ predstavlja ga (Jozefa Flavija) kao sledbenika i pristalicu judaizma.

Autor je i odlomaka „**Komentara Knjige o Danijelu**“ koji predstavljaju ekstrakte iz dvanaeste knjige njegovog dugog i poznatog polemičkog dela „*Protiv hrišćana*“, koje je napisao krajem 3. veka. U svojim komentarima *Knjige o Danijelu*, te dvadesetsedme značajne knjige iz jevrejske Biblije i jevrejskog verskog i historijskog nasleđa, a koja predstavlja opus proročanstava izvesnog Jevrejina Danijela iz Vavilona i čije pisanje obuhvata period od oko 618. do 536. g.p.n.e., Porfirije komentariše da je ta knjiga napisana ne od strane čoveka po kome nosi ime (Danijela) i u Vavilonu, već od strane nekoga ko je živio u Judeji u vreme grčkog vladara Antioha IV Epifana, te da ona ne predstavlja predviđanja budućnosti, već opisuje ono što se već dogodilo. Dakle, da je to prava istorija, a ono što se u njoj pominje nakon vladavine Antioha, da predstavlja autorovu fikciju. Jer, po Porfiriju, budućnost je nepredvidiva! Svoje komentare na ovaj njegov stav o historijskom osnovu biblijske *Knjige o Danijelu*, dali su kasniji grčki i rimski historičari, kao što su Euzebio, Apolinarije i Metodije.

U svakom slučaju, ne iznenađuje da je celi ovaj njegov rad zabranjen od strane Rima kada je hrišćanstvo postalo zvanična religija carstva, a sve preostale kopije njegovog pisanja su spaljene 448. godine. Ipak, neki odlomci iz njegovih „*Komentara Knjige o Danijelu*“ su preživeli jer su citirani u radovima i komentarima o Danijelu, rimskog hrišćanskog sveštenika, ispovednika, teologa i historičara - Svetog Jeronima (347.- 420.g.), sina poznatijeg historičara Euzebija iz Cezareje.

Maneton (Maneto) – 3. vek p.n.e.

Prem da je Maneton bio egipatski sveštenik i historičar, svoja dela je pisao na grčkom jeziku pa se stoga i tretira kao grčki narativni historičar. Svakako najpoznatije mu je i najobimnije delo „**Aegyptiaca**“ što je starogrčki izgovor za „Egipat“, pa se prevodi kao „**Istorija Egipta**“. Ovaj njegov rad je nastao najverovatnije u vremenu oko 271.g.p.n.e. i u njemu je dat prikaz života, rada i kulture Egipćana. Podeljen je u tri organizovane hronološke celine i ono po čemu je posebno značajan je prikaz „liste egipatskih faraona“. Za nas je značajan zbog njegovog kratkog pominjanja dolaska Jevreja u Egipat i njihovog izlaska iz njega.

Tekst originala ovoga rada je izgubljen, a današnji poznati tekst je proizašao iz kasnijih sažetaka rimskih i hrišćanskih istoričara.

Najstarije poznato pominjanje i citiranje ovoga rada dolazi sa kraja 1. veka, od strane rimsko-jevrejskog istoričara Jozefa Flavija, u njegovom delu „Protiv Grka” (ili „Protiv Apiona”). U tom svom radu Jozef Flavije u svojoj Prvoj knjizi, u odeljcima od 14-og do 16-og i u 26-om, iz Manetonove „Istorije Egipta”, II tom, između ostalog citira i sledeće navode koji se tiču Jevreja, pa kaže (26): *„Nakon što je prošlo dosta vremena kako su se oni (Jevreji-Izraelićani, o.a.) u kamenolomima mučili, kralj namoljen pristade da im za stanovanje i zaklon dodeli grad Avaris...A oni, ušavši u njega, dobiju time uporište za ustanak...Postave sebi za vođu jednog od heliopolskih sveštenika...i zakunu se da će mu se u svemu pokoravati...A on im kao prvo naredi da se ne klanjaju bogovima, niti susdržavaju da jedu životinje koje su u Egiptu svete...Postavivši im taj zakon, kao i mnoge druge posve protivne egipatskim običajima, zapovedi im neka izvrše pripreme za rat protiv faraona Amenofisa... (15): Nakon što je narod pastira (Jevreji-Izraelićani, o.a.) otišao iz Egipta u **Jerusalem**, faraon Tetmozis, koji **ih** je izbacio iz Egipta...”*.

Ovde se mora napomenuti da u Manetonovom tekstu, za pojedine istorijske okolnosti vezane za ovaj događaj, svakako postoje određena odstupanja, ali činjenica jevrejskog boravka približno u tom vremenu i na tom prostoru, i sa navedenim istorijskim okolnostima i sledom, svakako je bila istorijska činjenica. A to znamo i iz drugih izvora.

Menander Efežanin (Menander iz Efesa) – početak 2. veka p.n.e.

Ovaj grčki istoričar iz ranog perioda 2. veka p.n.e. rodio je iz grčkog grada Efesa (sada u Turskoj) gde je živela značajna populacija heleniziranih Jevreja. Autor je rada *„Lista tirskih kraljeva”* koji govori o istoriji grada Tira (u današnjem Libanu) i hronologiji njegovih vladara. Taj njegov rad nije sačuvan u originalu, a informaciju o njemu i njegovom sadržaju znamo samo iz radova već pomenutog rimsko-jevrejskog istoričara Jozefa Flavija – *„Jevrejske starine”* i *„Protiv Grka”* (*„Protiv Apiona”*), kao i iz citiranja ovih Flavijevih radova od strane kasnijih istoričara, kao: hrišćanskog patrijarha Teofila iz Antiohije, rimskog Euzebija iz Cezareje i vizantijskog sveštenika i hroničara Georgija Sinkela.

Ova okolnost je dovođila u pitanje da li je citiranje i uopšte prenošenje sadržaja iz pomenute liste tirskih kraljeva od strane Jozefa Flavije, zaista autentični izvor ili su to samo njegove „ubačene informacije”. Međutim, više istoričara (Vilijem H. Barns, Jakob Kečenštajn, Frank Mur Kros, Valerijus Kouč)^{2*} su upoređivanjem sa nekim drugim izvorima, ipak zaključili da je dosta verovatno da je Jozef Flavije zaista citirao ili bar imao validnu informaciju o sadržaju rada Menandera iz Efesa i iz njegovog autentičnog rada *„Lista tirskih kraljeva”*.

Ovde dajemo citat iz ovog Menanderovog rada, koji nam prenosi Flavije u svojoj knjizi *„Protiv Grka”* (*„Protiv Apiona”*), Prva knjiga, odeljak 18, u kojem navodi Menanderovo pominjanje mudrosti jevrejskog kralja Solomona (970-930.g.p.n.e.). Pa kaže: *„...kraljevstvo je nasledio njegov sin Hiram...Za njegove vladavine živeo Abdemun, prilično mlad čovek koji je uvek uspevao rešiti zagonetke koje je sastavljao **jerusalemski kralj Solomon**”*.

^{2*} (William Barnes / H. Jacob Katzenstein / Frank Moore Cross, Jr. / Valerius Josephus Coucke).

I u svom radu „*Jevrejske starine*“ (8.5.3.) Flavije navodi Menanderov opis sadržaja korespodencije koju je Tirski kralj Hiram I (980- 947.g.p.n.e.) vodio sa izraelskim kraljem Solomonom iz Jerusalemu.

Pa tako citira Menandera: „*Kada je Abibal* (kralj Tira, ?- 981.g.p.n.e., o.a.) *umro, njegov sin Hiram* (kralj Tira, 980- 947.g.p.n.e., o.a.) *nasledi kraljevstvo od njega....Priča se da je jerusalemski vladar Solomon Hiram poslao zagonetke i od njega zatražio druge zauzvrat, uz uslov da onaj ko ih ne uspe rešiti bude obavezan onome ko ih reši platiti određen novčani iznos. Hiram se složio, ali kako nije mogao rešiti zagonetke, poslao je Solomonu mnogo novca za naknadu: Ali kasnije je Abdemun, neki Tiranin, rešio te zagonetke i postavio druge koje Solomon nije znao rešiti, pa je sad on Hiram morao platiti još više novca*“.

Iz ove korespodencije se svakako može uočiti prijateljski odnos koji je postojao između jevrejskog kralja Solomona i kralja Tira – Hiram I, što nam je poznato i iz zapisa iz jevrejske Biblije.

Beros (Berosos) – 340- 270.g.p.n.e.

Bio je vavilonsko - kaldejski sveštenik, astronom i istoričar iz helenističkog vremena koji je pisao na grčkom jeziku. Autor je upravo na grčkom jeziku pisane istorije Vavilona u 3 knjige „*Babyloniaca*“, koje je napisao u vremenu između 290- 278.g.p.n.e., pod patronatom grčko-seleukidskog kralja Antioha I Sotera (324/3- 261.g.p.n.e.).

Upravo taj njegov rad citira i Jozef Flavije, pa u svojoj knjizi „*Protiv Grka*“ („*Protiv Apiona*“), Prva knjiga, odeljak 19, navodi i iz drugih izvora poznatu istorijsku okolnost osvajanja Judeje i Jerusalema od strane vavilonskog kralja Nabukodonosora II (Navuhodonosor, 605.- 562.g.p.n.e.) 597.g.p.n.e., kada je on tom prilikom opljačkao jevrejski Hram, obnovši ga zajedno sa velikim brojem jevrejskih zarobljenika, u Vavilon.

Pa se u tom citatu Berose, kaže: „*...podredi* (vavilonski kralj Nabopalasar, o.a.) *dio vojske sinu Nabukodonosoru...te ga pošalje protiv satrapa... Nabukodonosor najprije sredi prilike u Egiptu i ostaloj zemlji, a onda zapovjedi nekim svojim podređenima da zarobljenike – Jevreje...- zajedno sa najteže naoružanim delom vojske i ostalim plenom dopreme u Vavilon...Naredi da se zarobljenicima po njihovom dolasku dodele naseobine u najprikladnijim područjima Vavilona. Od ratnog plena* (i iz jevrejskog Hrama u Jerusalemu, o.a.) *raskošno ukrasi Belov hram i ostala svetišta...*“.

Agatarhid (grčki Agatharkhides, Agatharchos) – 2. vek p.n.e.

Bio je grčki istoričar i geograf iz grčkog grada Knida (sada u Turskoj). Autor je dela „*Geografija i istorija Evrope*“ (49 knjiga), „*Geografija i istorija Azije*“ (10 knjiga) i „*O Crvenome moru*“ („*O Eritrejskom moru*“, 5 knjiga), sačuvanih u fragmentima.

Iako je kao mnogi grčki istoričari imao podrugljiv stav i mišljenje o jevrejskoj veri i Jevrejima, ipak informacije koje je zapisa o njima predstavljaju važan istorijski dokument. Pa tako u jednom od radova iz knjige „*O Eritrejskom moru*“ („*O Crvenome moru*“) on pominje i istorijsku okolnost kada je osnivač grčke vladarske dinastije Ptolomeja u Egiptu – Ptolomej I Soter (323- 285.g.p.n.e.), 320 godine zauzeo Jerusalem.

Dakle, iako je ovaj opis zauzimanja jevrejske države Judeje i Jerusalema, podrugljiv u opisu razloga slabe odbrane Jevreja, on je ipak važan historijski pomen o samim Jevrejima i njihovim verskim običajima, njihovom glavnom gradu Jerusalemu i tada aktuelnim historijskim događajima. Pa tako on u tom svom radu kaže sledeće: „*Ima narod koji se zove Jevreji, koji borave u najutvrđenijem gradu, stanovnici ga zovu Jerusalem, imaju običaj odmarati svaki sedmi dan (šabat, subota, Jevrejima sveti dan, o.a.), i tada niti nose oružje, niti se prihvataju obrađivanja zemlje, niti se bave ikakvom javnom službom, nego se u hramovima šireći ruke mole sve do večeri. Tako, kad je u grad sa vojskom ušao Ptolomej sin Lagov, ljudi su se, umesto da brane grad, držali te ludosti (šabata – subote, o.a.). Domovina im (Judeja, o.a.) je dobila okrutnog gospodara, te se pokazalo da njihov zakon podržava štetan običaj. Taj je događaj sve druge osim njih poučio, neka snoviđenjima i nasleđenim nagađanjima o zakonu* (verovanju u jevrejske verske zakone, o.a.) *pribegavaju samo onda kad, s obzirom na bezizlaznost, sva ljudska razmišljanja zakažu*“ (citirano iz Agatarhidove knjige „O Crvenome moru“ /„O Eritrejskom moru“/, koji nam prenosi Jozef Flavije u svojim knjigama „Protiv Grka“ /„Protiv Apiona“/, Prva knjiga, odeljak 22 i „Jevrejske starine“, knjiga 12, poglavlje I).

Slika „Zauzimanje Jerusalema od strane Ptolomeja I Sotera oko 320.g.p.n.e.“.

Ova slika je potpuno slobodno umetničko viđenje stvarnog historijskog događaja koji se desio 320.g.p.n.e., od strane francuskog autora Žan Fukea (1470- 1475.g.), crtana 1470. godine, sada u Parizu, na Odelu rukopisa, u knjizi XII

Hekatej (grčki *Hekataios*) iz Abdere – s kraja 4. veka p.n.e.

Grčki filozof i historičar, učenik Pironov iz grada Abdere u Grčkoj. Priklanja se učenju stoika i kinika. Svoju predstavu i viziju idealne države iznosi u delu „O Hiperborejcima“. Dela su mu sačuvana samo u fragmentima. Ponajviše je pisao o istoriji Egipta i o Jevrejima. Prvi je skrenuo pažnju na jevrejsku tradiciju, običaje i veru, govoreći o njihovoj srčanosti i nepokolebljivosti posebno iskazanoj za vreme vojnog pohoda Alaksandra Velikog Makedonskog (336- 323.g.p.n.e.) na Bliski istok i Egipt.

U svom drugom radu pod naslovom „**Aegyptiaca**“ („**O Egipćanima**“) pominjući Jevreje iz vremena njihovog tzv. „drugog vala“ njihovog iseljavanja u Egipat, zbog stalnih vojno-političkih pritisaka od strane Vavilona i Perzije, kaže: „*Jedan je od njih bio **Ezekija** (jevrejski prorok i sveštenik iz 7/6. veka p.n.e., iz vremena tzv. „drugog vala“ odlaska Jevreja u Egipat, o.a.) **jevrejski veliki sveštenik**, čovek u dobi od oko šezdeset i šest godina, vrlo poštovan među sunarodnjacima i vrlo razborit, a još i okretan u govoru i u javnim poslovima veštiji no iko drugi. A **jevrejskih sveštenika** koji dobivaju desetinu od prihoda i upravljaju državnim poslovima ukupno ima oko hiljadu i petsto...Ovaj čovek, nakon što je dobio tu čast i postao nam blizak, skupi neke svoje sledbenike i pročitao im sve prednosti (odlaska u Egipat, o.a.). Naime, imao je sve napisano o onome što se tiče njihovog naseljavanja i političkog uređenja...Stoga, iako su svi na zlu glasu (Jevreji, zbog nepokolebive privrženosti svojoj veri, o.a.) kod suseda i došljaka i ako su ih perzijski kraljevi i njihovi satrapi (perzijski namesnici u Judeji, o.a.) često ponižavali, ne daju se nagovoriti na drugo mišljenje, nego za zakone bez oklevanja, goloruki, najodlučnije idu u susret najstrašnijim zlostavljanjima i smrti, ne želeći se odreći očinskih običaja...Poseduju gotovo tri milijona arura (grčka jedinica za površinu oranice – obradive zemlje, o.a.) najbolje i najplodnije zemlje. Toliko je naime prostrana **Judeja**...*“.

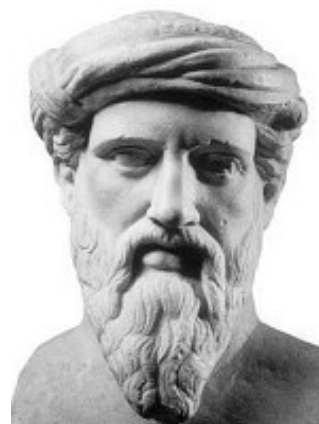
U ovom istom opisu, dalje sledi zanimljiv i slikovit pomen Jerusalema i jevrejskog Hrama u njemu. Pa kaže: „***Jevreji** imaju mnogo tvrđava i sela po zemlji (Judeji, o.a.), a samo jedan utvrđen grad, opsega pedesetak stadija (jedan stadij je oko 186,5 metara, o.a.), koji naseljava oko sto dvadeset hiljada ljudi. Zovu ga **Jerusalem**. Onda je negde u središtu grada prostor ozidan kamenim zidom, dug oko pet pletara (oko 150 metara, o.a.), a širok sto lakata (oko 45 metara, o.a.), sa dvosrtnim vratima. Unutar njega je četvorouglasti žrtvenik izgrađen od skupljenoga nepovezanog i neobrađenog kamenja. Svaka mu je strana duga dvadeset lakata i visoka deset. Uz nju je velika građevina, sa žrtvenikom i svećnjakom (jevrejska sedmokraka menora, o.a.) – oba su zlatna i teška dva talenta (oko 68 kg, o.a.) – tu je večno svetlo koje gori i noću i danju. Nema nikakvog kipa ni zavetnog dara, ni kakvih nasada nalik na gaj ili nešto tako. Onda i noću i danju borave svećenici vršeći određene obrede čišćenja i uopšte ne pijući vino dok su u hramu...*“.

Rad dalje nastavlja detaljom opisa učešća nekih Jevreja u ratu uz kralja Aleksandra Velikog Makedonskog. Ovo piše kao sami akter ovog događaja, gde kaže: „*Kad sam marširao prema Crvenom moru, pratili su nas **jevrejski konjanici** među kojima je bio i jedan čovek po imenu **Mosolam** (helenizirani oblik jevrejskog imena Mešulam, o.a.), izrazito bistar, snažan i po opštem mišljenju najbolji strelac i među Grcima i među barbarima. Taj dakle čovek, videvši da su se mnogi uskomešali na putu i da neki vrč gatajući po letu ptica traži da svi stanu, upita zašto stoje. Vrač mu pokaza pticu i reče: „ako ostane na istom mestu, svi trebamo stati, a ako se podigne i poleti napred, trebamo ići dalje, a ako pak pođe natrag, povući se“. **Mosolam** (Mešulam, o.a.) mu ne odgovori, nego zategne luk, odapne strelu i pogodi pticu, ubije je. Vrač i neki drugi na to se rasrde i stanu ga proklinjati. A on reče: „zašto besnite, nesretnici?“ Zatim uzevši pticu u ruke nastavi: „Kako bi ova, koja nije mogla predvideti svoje vlastito izbavljenje, reći nam išta korisno o našem maršu? Da je mogla unapred znati budućnost, ne bi došla na ovo mesto iz straha da je strelom ne ubije **Jevrej Mosolam** (Mešulam, o.a.)““.*

Hermipa Smirnjanin – 3. vek p.n.e.

Bio je peripatetički filozof^{3*} iz grčkog grada Smirne (sada u Turskoj). Autor je i rada koji nosi naziv **„Životi“** (*„Bioi“*) koji sadrži biografije brojnih poznatih antičkih ličnosti – govornika, pesnika, istoričara, filozofa, itd.

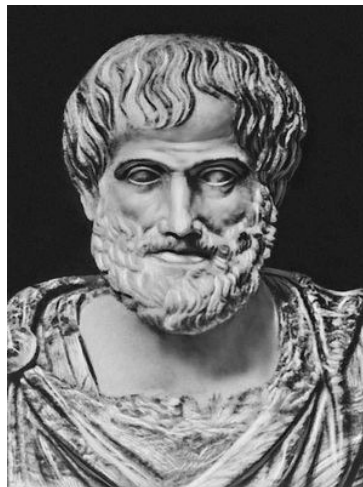
Među njima je i biografija matematičara Pitagore (580/572– 500/490.g.p.n.e., slika desno), o kojem, između ostalog, kratko pominje da je Pitagora imao visoko mišljenje o pojedinim jevrejskim običajima, verovanjima i načelima, te da je pojedina preneo i uključio i u svoju filozofiju.

Citirajući Hermipa Smirnjanina, Jozef Flavije u svojoj knjizi *„Protiv Grka“* (*„Protiv Apiona“*), Prva knjiga, odeljak 22, navodi taj Hermipov komentar o Pitagori: *„A to je činio i govorio (Pitagora, o.a.) oponašajući shvatanja Jevreja i Tračana i primenjujući ih na sebe“*.

Klearh iz Soli – 4/3. vek p.n.e.

Grčki filozof rođen u gradu Soli na Kipru. Bio je Aristotelov učenik i ponajbolji peripatetički filozof. U prvoj knjizi svoga dela **„O snu“** kaže da je njegov učitelj Aristotel (384- 322.g.p.n.e.) o nekom Jevreju pripovedao sledeće: *„Bilo bi preopširno sve kazati, ali nije zgoreg reći kako je u tom čoveku bilo nečeg zadivljujućeg i ujedno filozofskog...U skladu sa retoričkim naukom pomenimo najpre njegovo poreklo, da ne izneverimo učitelje pripovedanja...Dakle, on je rodod bio Jevrej iz Koile Sirije (latinski naziv za Celesiriju-Kelesiriju, o.a.), a ti su potomci indijskih filozofa. Filozofi se, kažu, kod Indijaca nazivaju Kalani^{4*}, a kod Sirijaca Jevreji. Ovi su ime dobili po nazivu područja koje naseljavaju – Judeji. A ime njihovog grada, koji zovu Hierusaleme (Jerusalem, o.a.), svakako je iskrivljeno^{5*}. Taj, dakle, čovek, kojeg su mnogi gostoljubivo primali i koji se pomalo spuštao iz mesta unutrašnjosti u primorska, bio je Grk (ovde Aristotel misli o njemu kao heleniziranom Jevrejinu, pa ga zato naziva Grkom, o.a.) ne samo po govoru nego i dušom. I tada, dok smo boravi u Aziji, taj se čovek zatekao u istim mestima kao i mi i onde je razovarao sa mnogim i nekim drugim učenima, ispitujući njihovo znanje. No kako se družio sa mnogim obrazovanim ljudima, radije nam je prenosio nešto od svoga.“*

Bista Aristotela (slika levo)

Ovu informaciju, takođe, prenosi nam jevrejsko-rimski istoričar Jozef Flavije, u svojoj knjizi *„Protiv Grka“* (*„Protiv Apiona“*), Prva knjiga, odeljak 22.

^{3*} Filozofska škola (pravac) u antičkoj Grčkoj.

^{4*} Kalan je bio gimnosofist (tzv. *goli filozof* ili *goli sofisti* – grčko ime za drevne indijske filozofe koji su težili asketizmu) koji je pratio Aleksandra Velikog na njegovom pohodu.

^{5*} Ovde Aristotel misli na izvorni fonetski izgovor kako Jevreji nazivaju Jerusalem, a ne kako je na grčkom jeziku uobičajeno fonetski - a to je *Hierosolyma*.

Rimski izvori i dokumenta

Od 63.g.p.n.e. kada Rim osvaja Siriju, a iste godine rimski general Gnej Pompej Veliki (106.- 48.g.p.n.e.) osvaja Jerusalem, počinje rimska dominacija Judejom i Bliskim istokom. Iako Judejom formalno sve do 95. godine nove ere i dalje vladaju jevrejski kraljevi (Hirkan II, Matatija Antigona, Herod Veliki, Arhelaj Etnarh, Antipa Herod, Filip Tetrarh, Aristobul, Agripa I, Agripa II) sledeća dva veka obeležiće period stalnih sukoba i borbe između Jevreja i Rima. Dva velika jevrejska ustanka protiv Rima (Prvi jevrejski ustanak 66.- 70.god. i Drugi jevrejski ustanak 132.- 135.god.) u mnogome će odrediti sudbinu jevrejskog naroda, koja će konačno dovesti i do dijaspore i raseljenja Jevreja. Ti događaji popraćeni su zapisima rimskih istoričara, kao i drugim materijalnim artefaktima.

Rukopisi Filona Aleksandrijskog (Filo Judeusa) – početak 1. veka nove ere

Filon Aleksandrijski, rođen je oko 20.g.p.n.e. i živeo je do 50. godine nove ere. Autor je 48 istorijskih radova od kojih je većina sačuvana u originalnom grčkom tekstu, dok je 9 njegovih rasprava (traktata, studija) sačuvano u prevodu na jermenski jezik, iz 6. veka. Savremenik je četvorice rimskih imperatora: Augusta, Tiberija, Kaligule i Klaudija. Rođen kao Julije Filon, pripadao je uglednoj i imućnoj aleksandrijskoj porodici heleniziranih Jevreja, koja je generacijama živela u Aleksandriji i čiji su preci bili savremenici grčke Ptolomejske dinastije i vlasti u Egiptu. Njegov nećak, poznati Tiberije Julije Aleksandar, kao „otpadnik“ od jevrejske vere, postao je i guverner Egipta. Filon je bio apologist i branilac judaizma i pokušavao je uskladiti svoje jevrejsko poreklo sa svojim heleniziranim kulturološkim opredeljenjem. Članovi njegove porodice za vreme vladavine rimskog cara Gaja Julija Cezara (48.- 44.g.p.n.e.) postaju rimski podanici i državljani. To određuje da se Filon, iako piše i o periodu grčke vladavine Egiptom, ipak tretira kao rimski istoričar.

ΣΙΝΕΤΩΝΕΒΔΟΜΗΚ
ΑΙ ΤΑΡΑΚΙΑΕΥΟΝΤΟΣΚΥ
ΠΕΡΩΝΕΤΟΥΣΠΩ
ΤΟΥΕΙΣΣΥΝΤΕΛΕΙΑΝ
ΗΜΑΤΟΣΚΥΕΝΤΟΜΑ
ΤΙΕΡΕΜΙΟΥΗΓΕΙΡΕΝ
ΚΣΤΟΠΜΕΥΜΑΚΥΟΥ
ΒΑΣΙΛΕΩΣΠΕΡΩΝΗΚΙ
ΕΚΗΥΤΕΝΟΔΗΤΗΒΗ
ΛΕΙΑΥΤΟΥΚΑΤΑΜΑΔ
ΓΡΑΠΤΩΝΑΕΓΩΝΤΑ
ΔΕΛΕΓΕΙΟΕΛΟΙΑΕΥΟΝ
ΣΩΝΚΥΡΟΣΕΜΕΑΝΕΑ
ΣΕΝΒΑΣΙΛΕΑΤΗΣΟΙΚΥ
ΜΕΝΗΣΟΚΥΤΙΟΣΤΟΥ
ΓΑΝΑΚΣΟΦΙΣΤΟΣΚΑ
ΕΣΗΜΗΝΕΝΜΟΙΟΙΚΟ
ΔΟΜΗΣΑΙΛΥΤΩΟΙΚΟΝ
ΕΝΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜΤΗΝ
ΤΗΟΥΔΑΙΔΕΙΤΙΣΕΣΤ
ΟΥΝΥΜΩΝΕΚΤΟΥΘΕΝ
ΑΥΤΟΥΕΣΤΩΟΚΣΑΥΤ
ΜΕΤΑΤΟΥΚΑΙΛΑΝΕΑ
ΕΙΣΤΗΝΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ
ΤΗΝΕΝΤΗΟΥΑΚΙΑΔΙ
ΔΟΜΕΙΤΩΤΟΝΟΙΚΟΝ
ΚΥΤΟΥΙΣΤΑΝΑΟΥΤΟΣ
ΟΚΣΟΚΑΤΑΣΚΗΝΩΣΑ
ΕΝΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜΟΣΟΙ
ΟΥΝΚΑΤΑΤΟΥΣΤΟΠΤ
ΟΙΚΟΥΣΙΝΕΘΗΤΩΑ
ΑΥΤΩΟΙΕΝΤΩΤΟΠΩ
ΑΥΤΟΥΕΝΧΡΥΣΩΝ
ΕΝΑΓΓΥΡΙΩΚΑΙΘΝΑ
ΣΕΟΙΜΕΘΕΠΠΩΝΚΑΙ
ΚΤΗΝΩΝΣΥΝΤΟΙΣΑΛ
ΛΟΙΣΤΟΙΣΚΑΤΕΥΧΑΣ
ΠΡΟΣΤΕΘΗΜΕΝΟΙΣΕΙ
ΤΟΙΕΡΟΝΤΟΥΚΥΤΟΕΝΙ
ΕΡΟΥΣΑΛΗΜΚΑΙΚΑΤΑ
ΣΑΝΤΕΣΟΙΔΑΡΧΙΦΥΛΟΙ
ΤΩΝΠΙΑΤΡΙΩΝΤΗΣΙΟΥΔΑ

Pisani rad „*Aristasovo pismo*“ (*Aristejino pismo*), predstavlja dvadesetak rukopisa koji se pripisuju glavnom bibliotekaru grčkog vladara Ptolomeja II Filadelfa (285.- 246.g.p.n.e.), Dimitriju Faleru. On je navodno bio zadužen da u prepisci sa vrhovnim sveštenikom jevrejskog Hrama u Jerusalemu, Elazarom, šaljući mu bogate poklone preko izvesnog Aristasa (Aristeja), obezbedi da Elazar pošalje 72 čoveka (po 6 starešina iz svakog jevrejskog plemena) primerenog vladanja i upoznatih sa jevrejskim Zakonom, da prevedu Stari zavet na grčki jezik. Mnogi istoričari i istraživači se slažu da je stvarni autor ovog pisma ustvari bio „helenizirani Jevrej“. Prevodioci su bili smešteni na ostrvu Far (Faros) nedaleko od aleksandrijske luke i prevod su završili za 72 dana.

Stubac teksta iz Septuaginte pisan uncijalnim slovima, iz Codex Vaticanusa (slika levo)

Filon Aleksandrijski nam u svom delu „**O životu Mojsijevom, II**“, 2.37, kaže: „*da su prevedeni tekstovi bili potpuno identični jedan drugom, što je bio dokaz da je ova verzija bila neposredno nadahnuta od Boga*“. Ovaj prevod Biblije je nazvan *Septuaginta*, po latinskoj reči za „sedamdeset“. Uvodeći nas u taj tekst on piše: „*Ta lepota i dostojanstvo **Zakona Mojsijevih**, je za poštovanje ne samo među **Jevrejima**, već i drugim narodima...Ptolomej, sa nadimkom Filadelfa, je bio treći naslednik Aleksandra (Makedonskog, o.a.) vladara koji je pokorio Egipat...On je imao veliko osećanje divljenja za **Mojsijeve Zakone** i iskazao je ideju da ih prevede na grčki jezik, i poslao je glasnike **Vrhovnom svešteniku i kralju Judeje**, oličenom u jednoj osobi. Oni su mu objasnili i preneli njegove želje i zahtev da odabere više ljudi sa poznavanjem te materije, koji bi preveli **Zakon**. Kao što je i prirodno Vrhovni sveštenik je bio počastvovan ovim, sa ubeđenjem da kralj (Ptolomej, o.a.) preduzima ovakvu inicijativu pod uticajem Božijeg providenja. Zato on sa poštovanjem i velikom pažnjom odabire najpoštovanije **Jevreje** koje imade oko sebe, koji su posedovali znanje svoje Svete knjige, a koji su dobro znali i grčki jezik, i rado ih posla. Kada su oni došli u kraljev dvor bili su gostoljubivo primljeni od strane kralja (Ptolomeja, o.a.) gde im je priređena gozba...Kada se on upoznao sa svakim od njih individualno i stekao sliku o njihovom znanju, dao im je odobrenje da počnu raditi ono zbog čega su bili i poslani...Bili su smešteni na najmirnije mesto. To je bilo mesto unutar zidina, puno ugodnih životinja...To je bilo ostrvo Far (Faros, o.a.) naspram Aleksandrije.*

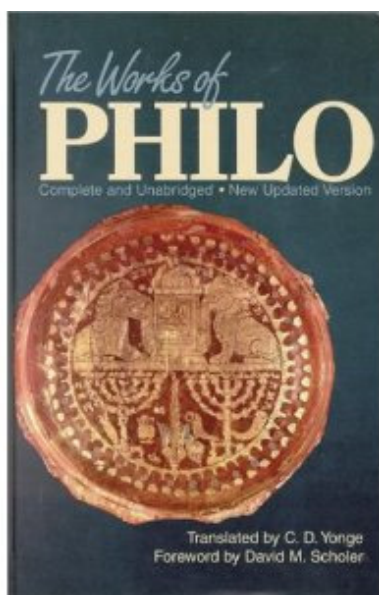
Portret Filona na crtežu, duborezu, iz Evrope, 1584. godine

U svojim radovima „**Flakum**“ i „**Gajev legat**“ Filon govori o svom vremenu, kada je 38. godine usled progona Jevreja u jevrejskim kvartovima u Aleksandriji došlo do pobune Jevreja, koji su bili isprovocirani od strane Flakusa (rimskog prefekta Egipta). Da bi zaustavili ovaj sukob Jevreji šalju 40. godine visoku delegaciju u Rim, rimskom imperatoru Gaju Cezaru Kaliguli (37.-41.god.) na čelu koje je Filon, postavljen za vođu. „**Flakum**“ započinje sledećim rećima: „*Flakus, koji je bio rđav i loš upravitelj prema **Jevrejima** imenovan je za upravitelja (prefekta, o.a.) Aleksandrije i Egipta oko 32. godine, pri kraju vladavine (principata, o.a.) Tiberija...odvratno okrutno pokazao je **Jevrejima Aleksandrije** da im neće biti naklonjen*“.

Ova Flakusova netrepeljivost prema Jevrejima će naročito doći do izražaja za vreme posete Aleksandriji (gde je bila velika jevrejska zajednica)

jevrejskog judejskog kralja Heroda Agripe I (37.- 44. god.), kada mu aleksandrijski Jevreji predaju svoju molbu (peticiju) da je on lično preda rimskom imperatoru Gaju Kaliguli. Filon o tome piše: „*Ukazala se dobra prilika da se Gaju (Kaliguli, o.a.) preda ova molba koja je sadržavala sve od čega smo patili i predlog kako samo smatrali da nas se treba tretirati, i ova molba je bila skraćena verzija onoga što smo mu ranije pisali, šaljući mu to po kralju Agripi (jevrejski*

judejski kralj Agripa I, /37.- 44. god./, o.a.), **koji je za kratko boravio u gradu na svome putu u Siriju, gde je išao da preuzme poziciju kralja koja mu je bila dodeljena...**ali nismo bili svesni toga da smo se prevarili, učinivši isto što i pre kada smo otplovili, misleći da što pre pridemo pravdi, ona će nam biti dostupnija Ali on je bio nepomirljivi neprijatelj prema nama, koliko god je mogao...Izgledalo je da nas prima sa naklonošću, na obali Tibera (u bašti gde je i njegova majka uobičavala šetati) razgovarao je sa nama službeno, i pružio nam ruku manirom kao da nas štiti, dajući nam znak dobre volje, poslavši nam i svoga sekretara koji je imao dužnost da prima izaslanike koji su mu dolazili...".

Komplet Filonovih radova u prevodu na engleski jezik

U daljem opisu atmosfere pred ovu pobunu Jevreja, Filon piše sledeće: „**Pošto su Jevreji najviše bili osumnjičeni kao jedine osobe koje su bile protiv ovoga** (postavljanja statua rimskih bogova, o.a.) **i pošto je to bilo najviše u suprotnosti sa njihovim načelima i običajima, i njihovog verovanja u jednog Boga, tvorca i kreatora sveta...zbog čega su svi Jevreji bili osumnjičeni...** A pošto je on, kao guverner (Flakus, o.a.) **mogao, da je tako odlučio, smiriti nasilje protiv našeg naroda bez ikakvog ograničenja, a ne praveći se da ne vidi ono što jeste, dozvolio je da se naše stanje sigurnosti pretvori u konfuziju... svetina postade razdraženija tražeći više i više, i pokazaše više drskosti i zlobe... srušiše neke sinagoge... neke zapališe... pokazavši neopisivo više mržnje protiv Jevreja...**a sve one sinagoge koje nisu mogli srušiti ili spaliti jer su bile unutar

gusto naseljenih jevrejskih kvartova, oni pokušashe oštetiti...“.

Dalje, on opisuje status Jevreja u Rimu, koji su bili lojalni građani i za koje je, kako dalje piše Filon, Gaj Cezar Kaligula „**znao da su brojno naseljeni sa druge strane reke Tibar, da su većinom rimski državljani, mnogi dovedeni i kao zarobljenici u Rim, da imaju svoje sinagoge...** On je takođe znao da su oni imali običaj da šalju svoje novčane priloge u **Jerusalem** preko onih koji su išli na hodočašće... Nikada ih nije terao iz Rima, imajući poštovanja i za **Judeju**, i nikada nije poduzimao neke nove korake kojima nije respektovao njihove sinagoge“.

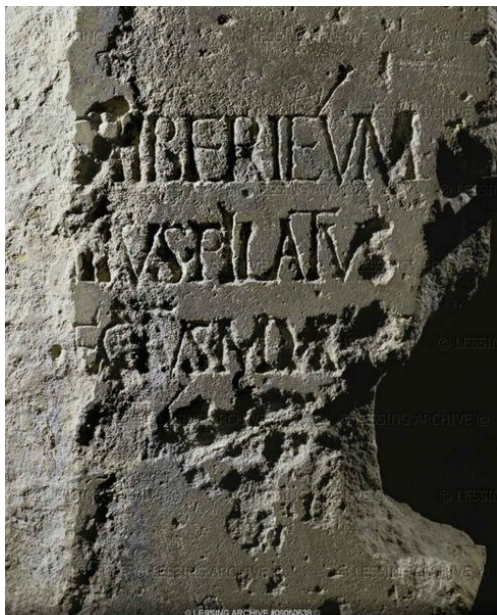
Naravno, ova slika stanja i statusa Jevreja u Rimu, i uopšte na teritorijama pod rimskom vlašću, bila je idealizovana i više je predstavljala želju Filona nego što je bila stvarni status Jevreja pod Rimom. Ali u svakom slučaju ovi njegovi opisi istorijskih etapa u životu Jevreja Aleksandrije i Egipta pod Grčkom, a potom i Rimskom upravom i njihovim odnosima sa njima, daju nam značajan istorijski uvid o tom vremenu.

Kamena ploča sa imenom cara Tiberija i Poncija Pilata – 26.- 37. g.

U junu 1961. godine italijanski arheolozi su prilikom iskopavanja koja su vršili na lokalitetu rimskog amfiteatra u gradu Cezareji na obali Mediterana (današnji Izrael) pronašli kamenu ploču od krečnjaka visine 82, širine 68 i debljine 20 cm, koja je očito bila deo većeg kamenog monumenta iz pozorišta u Cezareji posvećenog rimskom imperatoru Avgustu Tiberiju (14.- 37. god.).

Ovaj artefakt je značajan jer nam govori o istorijskoj okolnosti rimske uprave Judejom početkom 1. veka nove ere, preko svojih prefekta (prokuratora), pominjući direktno i ime samog upravitelja i ime rimskog imperatora.

Na njoj je, na latinskom ispisu u tri reda, imenom pomenut i rimski imperator Avgust Tiberije i rimski guverner Judeje - Poncije Pilat, peti rimski

guverner (prokurator) Judeje, koji je službovao u Jerusalemu, a kojeg je na tu funkciju postavio sam Tiberije.

Na ploči je pisalo: „August Tiberije, Poncije Pilat prefekt (upravitelj) Judeje“.

[DIS AUGUSTI] **S TIBERIEVM**
[PO] **NTIVS PILATVS**
[PRAEF] **ECTVS IUDA** [EA] **E**
[FECIT D] **E** [DICAUIT]

Ovaj arheološki vredni aretefakt se danas nalazi u Izraelskom muzeju u Jerusalemu

„Titov slavluk“ u Rimu – 82. godina

Vladavina poslednjeg jevrejskog kralja Judeje, Heroda Agripe II (50.- 95. god.) bila je suviše podređena podaničkom statusu prema moćnom rimskom carstvu. To se posebno odnosi na vreme vladavine cara Nerona (vladao od 54.- 68.g.) kada on postavlja svog namesnika Gesije Flora (64.-66.g.) za prokuratora Judeje. Stalni pritisci na Jevreje, politički, verski i kulturološki, kao i finansijski, konačno su rezultirali pobunom koja prerasta u oružani ustanak protiv Rima. Nažalost, Agripa II se u tom ustanku priklanja i sklanja kod svojih rimskih patrona. Rimljani su u tom trenutku zatečeni i zauzeti svojim unutrašnjim sukobima, posebno nakon smrti (samoubistva) Nerona i borbe njegovih naslednika oko preuzimanja vlasti. Ustanici predvođeni Zelotima (strankom ekstremnih rodoljuba) i pod vođstvom Johanana Galilejskog i Šimona Bar Giora, vrlo brzo oslobađaju Jerusalem i obezbeđuju mogućnost jevrejskog slobodnog pristupa i molitve u jevrejskom Hramu u njemu.

U međuvremenu car Neron umire, a Tit Flavije Vespazijan (69. – 79. god.), Neronov najbolji general, izlazi kao pobednik u borbi za naslednika Neronove vlasti i 69. godine ustoličava se u Rimu kao imperator. On će poslati za komadanta rimskih legija u Judeji svoga sina Tita koji će konačno skršiti jevrejski

ustanak i posle 134 dana opsade, 29. avgusta 70. godine, osvojiti i razoriti Jerusalem i srušiti i spaliti jevrejski Hram.

U čast i pomen na ovu rimsku pobedu nad Jevrejima i osvajanje Judeje i Jerusalema, u Rimu je organizovana velika svečanost, a trijumfalnu povorku rimske legije predvodio je sam car Vespazijan u pratnji svojih sinova Tita i Domicijana. Vođa jevrejskog ustanka Šimon Bar Giora je javno obešen, a Johanan Galilejski doživotno zatočen.

Važnost i značaj koji je za Rimljane imala ova pobjeda i osvajanje Judeje i Jerusalema iskazana je od strane rimskog cara Domicijana (81.- 96. god.) podizanjem „Titovog slavoluka“ u Rimu 82. godine (latinski *Arcus Titi*, italijanski *Arco di Tito*) na tadašnjoj promenadi-aveniji Via Sakri (*Via Sacri*), neposredno nakon smrti njegovog brata i prethodnika Tita (79.- 81. god), a u slavu te njegove pobjede nad Jevrejima.

„Titov slavoluk“ se smatra jednom od najpoznatijih građevina rimske antičke arhitekture, koja je poslužila kao model za ostale slavoluke tog i kasnijih vremena, u Rimu i drugde, među kojima i za „Trijumfalnu kapiju“ u Parizu.

Kao jedna od scena reljefno uklesanih motiva na ovom slavoluku je i prikaz rimskih vojnika koji odnose zlatni sedmokraki svećnjak iz Hrama u Jerusalemu, kao i hramske trube i sto za obredni hleb (slike na sledećoj strani, sa uvećanim detaljem na drugoj slici).

Rimski vojnici sa zlatnim svećnjakom, detalj sa reljefa „Titovog slavluka” u Rimu

Detalji sa reljefa „Titovog slavoluka“ u Rimu

Rimski novac kovan u slavu osvajanja Judeje - „Judea devicta, Judea Capta“ – 71.g.

Trijumf ove pobeđe ovekovečen je i izdavanjem posebnog novca sa likom uplakane Jevrejke pod palminim drvetom (alegoričnim simbolom jevrejske Judeje) i sa latinskim natpisom „**Judea devicta, Judea capta**“ – „**Judeja poražena, Judeja osvojena**“.

Ovaj zapis koji susrećemo na rimskom novcu kovanom u čast osvajanja i pokoravanja Judeje još je jedan vanbiblijski i van jevrejski artefakt i istorijski dokument u kome se pominje određeni trenutak iz istorije antičke Judeje, kao jevrejske države.

Rimski novac sekterijan (sestertius) koji daje kovati i izdaje rimski car Vespazijan, 71. godine, kojim slavi pobeđu nad Jevrejima Judeje. Na tom novcu piše „Judea capta“ (Osvojena Judeja)

„Jevrejski rat“ (75-79.g.) i „Jevrejske Starine“ (93-94.g.) Jozefa Flavija

Jozef ben Matatja (37.- oko 100. god.) rođen je u Jerusalemu u jevrejskoj plemićkoj porodici. Početkom Prvog jevrejskog ustanka (66.- 73. god.) protiv Rimljana bio je postavljen za starešinu vojske jevrejskih ustanika koji su branili Galileju (severnu teritoriju jevrejske kraljevine Judeje) od rimskih legija. Po savladanom otporu ustanika, predaje se rimskom generalu Vespazijanu, koji uočava njegovu učenost i pismenost i kada on Tit Flavije Vespazijan (69. – 79. god.) 69. godine postaje rimski imperator, uzima sada već romanizovanog Jozefa, koji je promenio ime u Jozef Flavije (rimski *Jozefus Flavius*) za svog istoričara.

Kao rimski državljani Jozef Flavije piše nekoliko značajnih istorijskih radova kojima je opisao istorijske okolnosti ratova Jevreja Judeje protiv grčkih i rimskih osvajača. Najpoznatiji radovi su mu „*Jevrejski rat*“, „*Jevrejske Starine*“, „*Autobiografija*“ i „*Protiv Grka*“ (ili *Protiv Apiona*). Iako su ovi radovi Flavija pisani iz ugla viđenja rimskog istoričara, ipak je u njima pokušavao objasniti i jevrejski ugao viđenja ovih događaja, štaviše, približiti to viđenje Grcima i Rimljanima, a u svom delu „*Protiv Grka (Protiv Apiona)*“ i opravdati postupke Jevreja.

Prva verzija njegovog rada „*Jevrejski rat*“ pisana je na aramejskom jeziku između 75. i 79. godine i predata je Vespazijanu. Kasnije je ovaj rad preveden i na grčki jezik i posvećen Titu, koji je postao rimski imperator 79. godine. Ovaj njegov rad sadrži sedam knjiga u kojima daje opise istorije, odnosa i ratova Jevreja sa Grcima i Rimljanima još od vremena 175. g.p.n.e.

Rimska bista portreta Jozefa Flavija

Naime, Vespazijanova i Titova posvećenost, kao imperatora, da se ostavi pisani trag o njihovom vremenu i uspesima, rezultirala je njihovim podržavanjem formiranja carskih bibliotečkih arhiva koje su bile dostupne rimskim istoričarima, pa tako i Jozefu Flaviju. To je upravo i omogućilo njegovo pisanje o vremenu, mestima i događajima kojim nije bio savremenik. U šest knjiga ovoga opusa daje detaljne opise političke situacije i međusobnih razmirica jevrejskih judejskih vladara, njihovih borbi za presto, odnosa sa Rimom, toka pobune protiv Rima 66. godine, postepenog napredovanja rimskih legija, osvajanja Galileje, te opsadu, osvajanje i rušenje Jerusalema, dok u poslednjoj sedmoj knjizi opisuje patnje jevrejskih zarobljenika, kao i pad Masade 73. godine, poslednjeg uporišta jevrejskog otpora Rimljanima tokom Prvog jevrejskog ustanka.

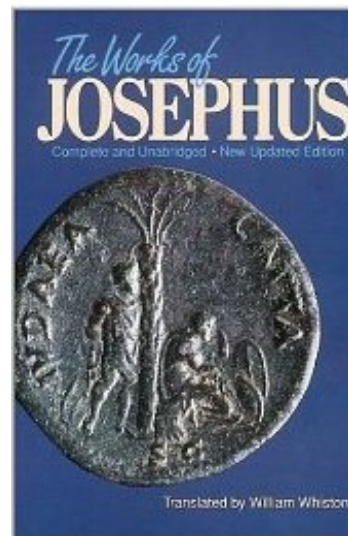
Njegova druga knjiga od dvadeset tomova „*Jevrejske starine*“ nastala je 93. ili 94. godine i primarno je služila upoznavanju nejevrejskih čitalaca sa istorijom Jevreja, ali kao deo opšte svetske istorije. Pisana je na grčkom jeziku. Prva polovina knjige je posvećena upoznavanju sa biblijskim jevrejskim

tekstovima, sve do vremena perzijske vlasti. Drugi deo knjige govori o vremenu od Aleksandra Makedonskog do Makabejaca.

Njegova knjiga „**Autobiografija**“ se pojavljuje kao dodatak „*Jevrejske starine*“, i predstavlja vid njegovog odgovora na optužbe helenistički obrazovanog historičara Jevrejina, Justa iz Tiberija, koji u svojim opisima rata protiv Rimljana, verovatno iz nekih ličnih razloga, daje opise o Jozefu Flaviju kao surovom i nasilnom dok je bio komandant jevrejskih jedinica u Galileji. Naravno, ovo izaziva neugodnosti Flaviju u Rimu, pa se on ovim radom pokušava objasniti i odbraniti.

Četvrta njegova knjiga od dva toma pod naslovom „**Protiv Grka**“ (**Protiv Apiona**) nastaje oko 96. godine, i posvećena je njegovom meceni i donatoru Epafroditu. Ona predstavlja neku vrstu odbrane judaizma od antijevrejskih kletvi koje su bile veoma prisutne u delima aleksandrijskog historičara Apiona, posebno u njegovom delu „*Istorija Egipta*“, te otuda i njen drugi naziv „*Protiv Apiona*“.

Flavije u ovom radu objašnjava jevrejsku kulturu, zakone, religijska načela i univerzalnost njihove vrednosti. Iako dakle, piše kao rimski historičar, Jozef Flavije ostaje veran jevrejstvu što se najbolje vidi i u sadržaju ove knjige.

Komplet Flavijevih radova u prevodu na engleski jezik

„Fiscus Judaicus“ (Jevrejska taksa) i novčanica rimskog imperatora Nerva – 96.- 98.godina

Za vreme Drugog Hrama u Jerusalemu obaveza svakog muškarca Jevrejina starijeg od 20 godina bila je da plaća godišnju taksu (porez) za Hram. To je bilo u duhu jevrejskog zakona. Visina te godišnje takse (poreza) je bila pola šekela. Jedini novac koji je bio prihvaćan za plaćanje tog poreza bio je jevrejski šekel, a od 126.g.p.n.e. i srebreni „*Tirski šekel*“. Taj novac je bio pohranjen u blagajni jevrejskog Hrama u Jerusalemu.

Kada je 70. godine rimski general Tit osvojio i razorio Jerusalem i jevrejski Hram, zatečeno hramsko blago u njemu je opljačkano i preneto u Rim. Ovo se Rimljanima učinilo kao pogodna prilika i način kojim bi prikupljali i dalje novac za sebe, pa je uvedena obaveza da svi slobodni Jevreji moraju i u buduće da plaćaju ovu taksu, koja je potom slata u Rim za potrebe rekonstrukcije hrama rimskog boga Jupitera (Optimus Maksima) na Kapitolu, koji je bio razoren za vreme građanskog rata u Rimu.

Ova obaveza se nazivala „Jevrejska taksa“ (Taksa za Jevreje), ili na latinskom „*Fiscus Judaicus*“. Rimski ubirači takse su to prikupljanje novca provodili vrlo revnosno i na uvredljiv način utvrđujući ko je Jevrej, a ko ne, javnim uvidom u cirkumciziju (obrezanost) poreznika. Ovaj uvredljivi način utvrđivanja jevrejskog porekla prekinuo je rimski imperator Nerv (96.- 98. god.) fiskalnom reformom kojom se ukida taj javni način uvida u identifikovanje Jevreja, ali sama obaveza plaćanja te takse ostaje i dalje.

U znak obeležavanja ove reforme koja se odnosila na pomenutu taksu za Jevreje (Fiscus Judaicus), Nerv izdaje prigodnu novčanicu - veliki bronzani *sesterius*. Ova novčanica osim portreta laureata Nerva i latinskog ispisa njegovog imena na pročelju, na poleđini je sadržavala oslikani motiv palminog drveta (ustaljenog simbola za Jevreje i Judeju) i latinski natpis **FISCI IVDATICI CALVMNIA SVBLATA** (**Uvreda na ime „Jevrejske takse“ je uklonjena**) (misli se na način utvrđivanja ko je Jevrej).

Obaveza plaćanja ove takse za Jevreje ostala je sve do sredine 3. veka.

„Anali“ i „Istorija“ Kornelija Tacita – kraj 1. veka

Još jedan rimski istoričar je bio savremenik događanja u vreme rimskog osvajanja Judeje i osvajanja i rušenja Jerusalema.

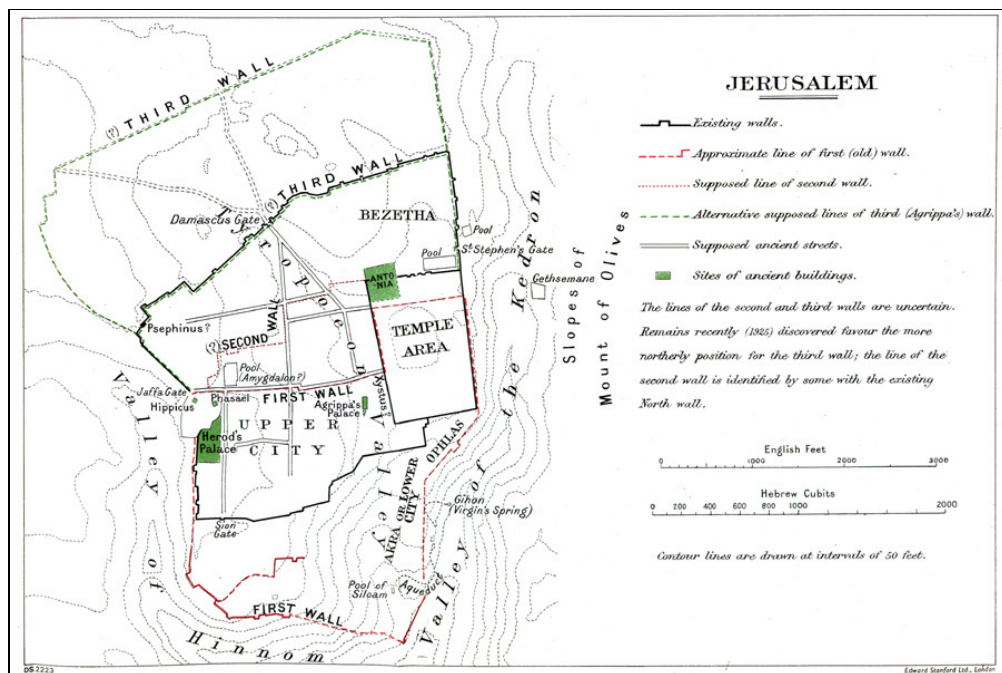

To je Gaj Kornelije Tacit (oko 55.- oko 120. god.). Rođen je u Galiji (današnja Francuska) u provincijalnoj aristokratskoj porodici. Imao je i uspešnu političku karijeru obavljajući funkcije senatora, konzula, a verovatno i guvernera rimske provincije Azije.

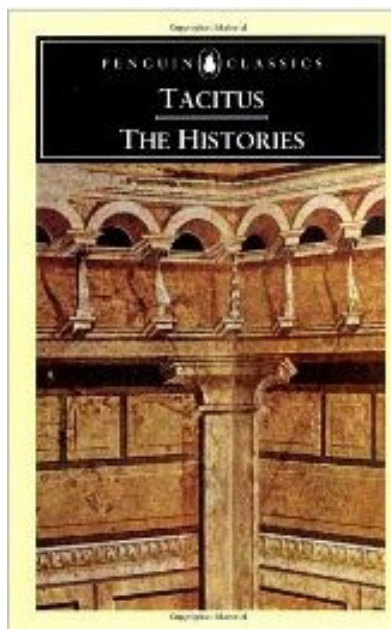
Ali ono po čemu je ostao poznat jeste njegovo autorstvo nekoliko značajnih istorijskih knjiga koje prate istoriju rimskog carstva (*Agrikola*, *Germania*, *Istorija* i *Anali*).

U dve od tih knjiga date su i istorijske informacije o jevrejskoj kraljevini Judeji, i njenim poslednjim danima pred osvajanje i rušenje Jerusalema i jevrejskog Hrama u njemu. To su knjige „Anali“ i „Istorija“.

U knjizi „**Anali**“, u odeljku „Mape“, pod odrednicom *Antički Jerusalem* dat je crtež (mapa) antičkog Jerusalema sa prikazom prostora Hrama, i prvih, drugih i trećih gradskih zidina (slika dole)

Tacitova mapa Jerusalema (sa kasnije dopisanim komentarima i tekstom na engleskom jeziku)

Tacitova knjiga „Istorija“ u prevodu na engleski jezik

U njegovoj drugoj knjizi „**Istorija**“ obuhvaćen je istorijski period od 68. do 96. godine. U knjizi V, u poglavljima 1-13, pod odrednicom *Početak Judejskog rata pod Titom*, dat je istorijski opis početka, toka i završetka tzv. „Judejskog rata“, vođenog između Rima i Jevreja Judeje, kao i opsada i rušenje Jerusalema i jevrejskog Hrama. U poglavljima 2. do 5. je data i generalna odrednica o Jevrejima kao narodu i religiji, uz opise jevrejskog života u Egiptu u vreme Mojsija, izlazak iz Egipta i okolnosti njihovog naseljavanja Kaanana.

U knjizi V, 1. poglavlje piše sledeće: „*Početakom ove iste godine Tit Cezar, bejaše izabran od strane njegova oca da završi pokoravanje **Judeje**, on koji je već bio stekao vojne pohvale, pobede i reputaciju...U **Judeji** su ga već čekale tri ranije Vespazijanove*

*legije: Peta, Deseta i Petnaesta. A on ih je pojačao dovođenjem Dvanaeste (legije, o.a.) iz Sirije, kao i delovima Dvadeset druge i Dvadeset treće koje je doveo iz Aleksandrije. Ove trupe su bile pojačane sa dvadeset četa savezničke pešadije, osam eskadrona konjice, kao i sa snagama kralja **Agripe** (Agripa II, kralj Judeje, 50.- 95. god., o.a.)...kao i pomoćnom opremom poslatom od kralja Antioha, kao i snažnim kontingentom Arabljana, koji su mrzeli **Jevreje**, kako uobičajava biti među susedima, kao i mnogim Rimljanima podstaknutim da napuste prestolnicu i Italiju, i kojima je obećano oslobađanje od dugovanja koja su imali. Sa ovim snagama Tit je ušao u neprijateljsku zemlju (Judeju, o.a.) i ove trupe su nastupale u strogom redu, izviđajući pri svakom koraku, i sa spremnošću za borbu. Nedaleko od **Jerusalema** on podiže logor.*”

U ranije pomenutim poglavljima 2. do 5. on daje opise Jevreja koji su veoma „opterećeni“ njegovim subjektivnim negativističkim stavom prema njima.

2. poglavlje on započinje sledećim tekstom: „*Bilo kako, u mom opisu poslednjih dana ovog slavnog grada (Jerusalema, o.a.), mislim da trebam dati neke podatke o njegovom poreklu...*“ Ovde on misli i na generalno poreklo Jevreja kao naroda, kao i nastanak samog Jerusalema, a sve prema njegovom viđenju, te opise njihovog života u Egiptu, vođstva naroda pod Mojsijem, i konačno i ulaska u „zemlju“ (Kanaan).

Tako on, na kraju 3. poglavlja govori o tim okolnostima i gradnji Jerusalema i Hrama u njemu...*„On (Mojsije, o.a.) ih je oslobodio, i onda su oni marširali šest dana neprekidno, da bi u sedmom danu osvojili zemlju, i proterali ranije stanovnike. A onda su podigli grad (Jerusalem, o.a.) za koji su namenili hram.“*

4. poglavlje započinje tekstom: „*Da bi uspostavio njegov uticaj i pravila nad ovim narodom za sva vremena, Mojsije im je dao nove religijske propise, potpuno suprotne od drugih religija. Jevreji su smatrali grešnim sve ono što je nama bilo sveto, a u drugu ruku, dozvoljavali su sve ono čemu smo se mi gnušali...*“ 5. poglavlje „*...ne odričući se nasleđa svoje religije, uvek su slali prihode i priloge u Jerusalem i na taj način se povećavalo bogatstvo Jevreja i opet, Jevreji su bili izrazito lojalni jedni prema drugima, uvek spremni da pokažu saosećanje, ali prema drugim ljudima su osećali mržnju i neprijateljstvo...*“

Mnogi smatraju da ovi i ovakvi njegovi opisi i etnografske napomene o Jevrejima predstavljaju zlosutne izvore i začetke modernog antisemitizma.

U 8. poglavlju on dalje piše: „*Veliki deo Judeje je bio pokriven raštrkanim selima, ali bilo je i nekoliko gradova. Jerusalem je glavni grad Jevreja. U njemu je bio hram koji je sadržavao ogromno bogatstvo. Prva linija odbrambenih zidina štitila je grad, sledeća palatu, a najjuvućeniji zid opasavao je hram. Samo su Jevreji smeli prići tim vratima, a samo su sveštenici smeli prećikročiti unutra. Dok je Istok bio pod dominacijom Asiraca, Medejaca i Perzijanaca, Jevreji su smatrani njihovim podanicima. Ali posle kada su Makedonci (Grci, o.a.) postigli nadmoć i prevlast, kralj Antioh je nastojao poništiti jevrejsko verovanje i uvesti grčku civilizaciju...Kasnije, od vremena kada je snaga Makedonaca opadala, a Rimljani bili daleko, Jevreji su sami birali svoje kraljeve. Narod ih je redom smenjivao, ali su oni snagom svoje vojske preuzimali presto, vlast, kažnjavali narod, uništavali gradove, ubijali braću, žene i roditelje, i činili svaki drugi zločin bez oklevanja. Ali oni su pomoću sveštenstva pothranjivali narodno verovanje (veru) da bi očuvali svoju vlast.*

U 9. poglavlju piše: „*Prvi Rimljanin koji je pokorio Jevreje i kročio u njihov hram snagom osvajača, bio je Gnej Pompej (rimski general Gnej Pompej Veliki /106.- 48.g.p.n.e./, o.a.). Odonda je bilo jasno da nema ničega što je večno i nedodirljivo, jer je to mesto bilo prazno, a i tajni kovčeg je bio prazan. Zidovi Jerusalema su bili razrušeni, ali hram je ostao sačuvan. Kasnije, u vreme naših (rimskih, o.a) građanskih ratova, kada su te istočne provincije pale u ruke Marka Antonija (proslavljeni rimski vojskovođa, o.a.), parćanski princ Pakorus osvojio je Judeju, ali je bio ubijen od Publija Ventidiusa i Parćani su odbačeni preko Eufrata. A Jevreji su bili pokoreni od Gaja Sosiusa. Antonije (Marko, o.a.) je dao tron Herodu (kralj Judeje, 37.- 4.g.p.n.e., o.a.), a Avgust, posle njegove pobede, uvećao je njegovu snagu. Posle Herodove smrti, izvesni Šimon tobože se imenovao za kralja bez čekanja Cezarove odluke. Svejedno, bio je ubijen od strane Gintila Varusa, guvernera Sirije. Jevreji su bili savladani i kraljevstvo je*

podeljeno na tri dela i dato **Herodovim** sinovima. Pod Tiberijem sve je bilo u miru. Onda, kada je Kaligula naredio da postave statue (tuđih bogova, o.a.) u njihove hramove, oni su radije izabrali da pruže otpor i da se bore. Ali vladareva smrt je značila i kraj njihove pobune. Njihove vođe su sada bile mrtve ili im je ograničena i umanjena snaga. Klaudije je **Judeju** učinio rimskom provincijom, a njihovu slobodu sveo na podaničku."

10. poglavlje: „Strpljenje **Jevreja** potrajalo je sve do dolaska Gesije Flora (rimskog prokuratora Judeje od 64. do 66.g., o.a.). U njegovo vreme počeo je i rat. Kada je Cestije Gal, guverner Sirije, pokušao da to zaustavi, imao je promenljivu sreću i više poraza nego pobjeda. Po njegovoj smrti...Neron je poslao Vespazijana, koji je pomognut srećom i reputacijom, kao i odličnom organizacijom (vojske, o.a.), u dve godine zaposeo sa svojom pobjedničkom vojskom celu zemlju (Judeju, o.a.) i sve gradove osim **Jerusalema**. Sledeće godine je bio zauzet građanskim ratom (oko borbe za vlast i naslednika Nerona, o.a.) i prepustio je inicijativu u borbi sa **Jevrejima**. Kada je mir uspostavljen u Italiji, problemi van granica (u provincijama, pa i u Judeji, o.a.) i činjenica da su **Jevreji** ostali usamljeni i predali se, učinili su da je narasla naša ljutnja. U isto vreme da bi izbegao sve moguće neprijatnosti, odlučio je da Titu (njegovom sinu, o.a.) preda komandu nad vojskom koja je ostala (u Judeji, o.a.)".

11. poglavlje: „Prema tome, kao što sam rekao, Tit je postavio svoj vojni logor pred zidine **Jerusalema** i postavio svoje legije u borbenu formaciju. **Jevreji** su postavili svoje odbrambene linije blizu zidina, spremni za uspešnu borbu i odbranu, jednako kao i za eventualnu potrebu bega i traženja utočišta. Deo konjice i lake pešadije je bio poslat protiv njih, ali borba beše neodlučna, posle se neprijatelj (Jevreji. o.a.) povukao, i u sledećih nekoliko dana bilo je više čarki, dok konačno njihove kapije posle više poraza nisu popustile, a oni bili saterani unutar zidina. Rimljani su se sad pripremili za napad, čekajući da se neprijatelj iscrpi. Ali mnogi (rimski, o.a.) vojnici su sada postali gramzivi i željni plena i pljačke. Sam Tit koji je ranije još u Rimu imao želju za osvajanjem **Jerusalema**, i htenje da oseti to zadovoljstvo, zakasnio je da spreči njegovo razaranje. Ali centralni deo grada koji je bio na uzvišici, **Jevreji** su branili sa odlučnošću, unutar visokih zidina koje su opasavale taj deo. On je bio vešto građen za odbranu...Deo grada i dvora unutar tih zidina beše izgrađen oko jake, visoke, čvrste tvrđave Antonije, koju je izgradio i ime joj dao **Herod** u čast Marka Antonija.

12. poglavlje: „Hram (jevrejski, o.a.) je bio građen kao tvrđava, sa vlastitim zidinama koje su bile građene sa većom pažnjom i htenjem nego sve ostale. Brojne kolonade oko hrama činile su zaštitu jakom...Zbog toga su građene veoma promišljeno kao da su planirane za odbranu od jake opsade, ali pošto su jednom već bile osvojene od Pompeja (Gnej Pompej Veliki /106.- 48.g.p.n.e./, kao rimski general, posle tromesečne opsade osvojio Jerusalem 63.g.p.n.e., masakrirao jevrejske sveštenike Hrama, i ušao u jevrejsku Svetinju nad svetinjama, počinivši time svetogrđe) izazivale su zebnju na osnovu iskustva koje se već desilo. Pošto su (Jevreji, o.a.) za vreme Klaudijeve vlasti (rimski car, 41.- 54. god., o.a.) dobili priliku da opet utvrde grad, oni su izgradili zidine u miru kao da su se pripremali za rat. Broj stanovnika u gradu je jako narastao zbog izbeglica koje su pobile i došle iz drugih gradova zemlje koji su već bili osvojeni...Odbranu grada su vodila tri generala sa svoje tri vojske. Vanjski i najveći kružni odbrambeni zidovi su bili povereni **Simonu** (Simon bar Giora, jedan od jevrejskih vođa ustanka, o.a.), odbranu središnjeg grada i zidina je držao **Jovan** (Johanan od Gišela, drugi vođa ustanka, samoproglasio se komandantom Jerusalema, držao i kulu Antoniju, povremeno bio u rivalskom sukobu sa Simonom, o.a.), a hram je bio posедnut i

*branjen od **Elazara** (sin Simonov, koji je držao Gornji deo grada i Hram, u rivalskom sukobu sa Johananom/Jovanom od Gišela koji ga je kasnije i izbacio i preuzeo kontrolu nad Hramom, o.a.). **Jovan i Simon su bili dobro opremljeni i naoružani. Elazar je imao preimućstvo u položaju. Između ove trojice je bilo stalnih sukoba-borbi, nepoštovanja, zlonamere, i u tom njihovom međusobnom sukobu uništeno je puno zaliha žita. Jovan je zauzeo poziciju hrama u koji je ušao pod izgovorom potrebe prinošenja obredne žrtve, a potom je savladao Elazara i njegovu vojsku. I tako su stanovnici i branitelji grada bili podeljeni na dve grupe, sve dok im se Rimljani nisu približili i zapretili im napadom, kada su se ovi pomirili.***

13. poglavlje: „...Zapodjela se jaka i žestoka borba, vojske i bitke je bilo na sve strane, oružje je sevalo, i najednom hram je bio obasijan vatrom koja se dizala do u oblake...Pretpostavlja se da je ukupni broj opkoljenih, svih godina starosti i muških i ženskih, bilo šest stotina hiljada. Za sve koji su mogli da ga koriste, bilo je oružja, i oružja se latilo mnogo više njih od ukupnog broja stanovnika, nego što bi se moglo pretpostaviti. I muškarci i žene su pokazali istu odlučnost, i da su bili prinuđeni da se odreknu svojih domova, oni bi se više plašili takvog života, nego što su se plašili smrti“.

„Eto, takav je bio grad i narod protiv koga je Tit Cezar (ovde se pod izrazom „Cezar“ misli na titulu imperatora, o.a) sada nastupio. Pošto mu priroda zemljišta nije dopuštala da izvede iznenadni napad, on je odlučio da koristi zemljane nasipe i zaklone, za što je koristio i svoje legije da to pripreme, i zato je bilo više prekida i predaha u borbama, sve dok nije pripremio sve za napad na grad, koristeći sve novine u spravama i tehnici koju su domišljati ljudi smislili za savremeno ratovanje“.

Uprkos političkoj situaciji koja je bila naklonjena njegovom ličnom uspehu, Tacit je bio nezadovoljan postojećim stanjem, i žalio je za prošlim vekovima i vremenima *principata*, kada je snaga aristokratije bila veća. No, sve je to bila cena tadašnje situacije i političke moći imperatora u njegovo vreme.

Gaj Kornelije Tacit umire oko 120. godine.

Ploča sa nadgrobnog spomenika Tacita

„Rimska istorija“ Kasia Dia – kraj 1. i početak 2. veka

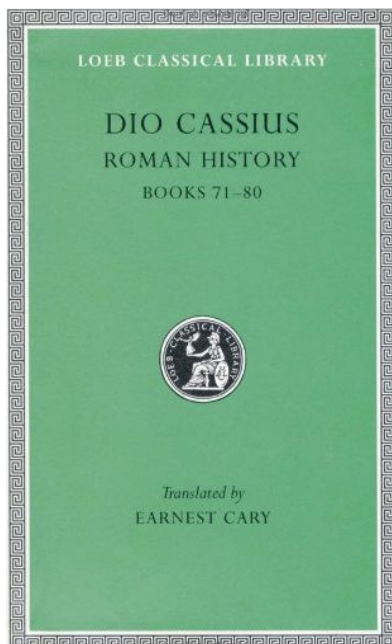
Kasio Dio (Cassius Dio, oko 164. – oko 235. god.), rimski istoričar grčkog porekla, jedan je od najvećih antičkih istoričara i autor veoma značajnog istorijskog dela **„Rimska istorija“**. Rođen je gradu Nikeja u rimskoj provinciji Bituniji (Vitiniји – današnja severna Turska) u bogatoj porodici, stekavši dobro civilno i vojno obrazovanje. Za vreme rimskog imperatora Komoda služi kao senator (oko 180. god.), pretor je (vojni zapovednik) 193. godine, konzul (oko 204. god., za vreme cara Lucija Severa), guverner Afrike (223/4. god.), izaslanik za Dalmaciju (224.- 226. god.) i Panoniju (226.- 228. god.), da bi ponovo postao konzul za vreme cara Aleksandra Severa (229. god.).

Ali, iako sposoban kao političar i vojni zapovednik, ono po čemu je postao poznat je njegov rad na pisanju istorije, koji postaje respektibilan izvor praćenja istorijskih događanja antičkog Rima, i to od vremena „kasne republike“ pa sve do doba samog Kasia Dia. U tim radovima opisuje i vreme vlasti rimskih careva Tiberija, Kaligule, Klaudija i Nerona, a njegovi zapisi o vremenu cara Avgusta i prva dva veka nove ere, smatraju se najznačajnijim istorijskim izvorima tog doba. Svoj rad „Rimska istorija“ piše preko 22 godine, od 211. do 233. godine.

Pisao ga je na grčkom jeziku i on je sadržavao 80 knjiga, od kojih su samo 19 sačuvane u potpunosti i u originalu, dok je većina ostalih nama dostupna u vizantijskim prepisima.

Iako nije bio savremenik Vespazijanovog i Titovog osvajanja Judeje i Jerusalema 70. godine, kao ni Hadrijanovog gušenja pobune Jevreja u Drugom jevrejskom ustanku 135. godine, ipak su njegovi opisi ovih događaja u „Rimskoj istoriji“ vredan dokument i značajan istorijski izvor o tom dobu.

U delu svoje 63. knjige „Rimska istorija“ on piše: „*Dok je Neron* (rimski car, 54.- 68. god., o.a.) *još uvek bio u Grčkoj, Jevreji su se podigli na ustanak, i on je poslao Vespazijana protiv njih.*“

Lucie Klaudije Kasio Dio

U delu 65. knjige, koju piše oko 222. godine, daje detaljan i opsežan opis Titove opsade i zauzimanja Jerusalema i jevrejskog Hrama: „*Tit, koji je bio zadužen za rat protiv Jevreja, dobi obećanje za slučaj pobeđe. Kako do tada ne bi nikakvog dobitka, on započne da ratuje protiv njih. Prve bitke koje su vodili završile su neodlučno. I tada on uze inicijativu u opsadi Jerusalema. Grad je imao tri reda zidina, uključujući i one koje su opasavale hram (jevrejski, o.a.). Rimljani počеше praviti zemljane nasipe da bi nadsvili i zauzeli spoljne zidine. Donesoše i ratne sprave kojima su napadali braniocce, potiskujući ih i u isto vreme zasipajući ih vatrom iz prački i strelama kojima su gađali braniocce na zidinama. A imali su dosta prački i strelaca koji su im bili poslani i od nekih varvarskih kraljeva. I Jevreji su takođe bili pomognuti od mnogih njihovih saveznika iz okruženja, i od mnogih njihovih sunarodnjaka iz*

samog rimskog carstva, ali i onih preko Eufrata. I oni su, takođe, imali strele i kamenje koje su velikom snagom izbacivali sa njihovih uzvišenih pozicija, neke

bacajući golim rukama, a neke ratnim spravama. Oni su takođe činili i proboje, i noću i danju, kad god im se ukazala prilika, bacajući vatru na naše opsadne mašine, izvodeći mnogo napada na rimske zemljane nasipe, podrivajući ih kopanjem podzemnih tunela kojima su obrušavali zemlju sa nasipa. A što se tiče naših opsadnih sprava, oni su ponekad bacali i užad na njih i njima su rušili naše sprave, a nekad ih potezali kukama, a nekada sa drvenim gredama ojačanim željezom odgurivali naše opsadne sprave i tako se branili. Rimljani su najviše trpeli od žeđi, nedostatka vode i njihove su rezerve bile siromašne i stalno su ih trebali dopunjavati donošenjem vode iz daleka. **Jevreji** su napravili podzemne rezervoare u koje su dovodili vodu posebno uređenim tunelima, sa izvora koji su bili izvan gradskih zidina. U isto vreme oni su sa manjim odredima napadali i onesposobljavali rimske rezervoare. Ali Tit je onesposobio njihove kanale kojima su dovodili vodu u grad.

U toku ovih operacija na obe strane je bilo mnogo ranjenih i poginulih. Sam Tit lično, je bio pogođen kamenom u levo rame, i kao rezultat toga beše da mu je ta ruka stalno bila slabija. Utom Rimljani zauzeše vanjski zid, i onda pomeriše svoj vojni kamp između tog i sledećeg kruga zidina, spremajući se da ga kasnije napadnu. Ali ovde zatekoše drugačije uslove za borbu. Od sada je sva odbrana branilaca bila skoncentrisana na ovaj zid, što im je činilo odbranu lakšom jer je njegova dužina bila kraća. Ali i onda kad su neki od njih izlazili vani i predavali se ili dezertirali, neki od njih su tajno razarali rimske rezervoare vode, ili napadali i ubijali izolovane grupe rimskih vojnika, tako da Tit više nije prihvatao nikakve njihove predaje. U međuvremenu, neki od Rimskih vojnika su postali obeshrabreni, što se dešavalo u takvim situacijama kada su opsade trajale dugo, i postajali sumnjičavi da se grad ne može osvojiti, a neki su čak prebegli na suprotnu stranu. A **Jevreji**, iako su se njihove zalihe hrane smanjivale, dočekivali su sa gozdom ove prebegle da bi ih ohrabрили zbog njihovog pristupanja njima.

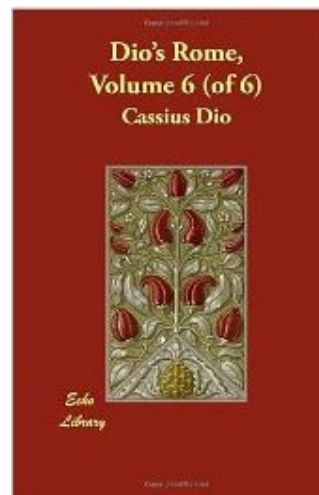
Iako su u gradskim zidinama pravljene breše i otvori sa raznim tehnikama i mašinama, osvajanje ovih mesta i njihov pad nije se dešavao odmah. Naprotiv, branioци su pobili veliki broj napadača koji su pokušavali prodreti tim otvorima u zidu, i paleći neke zgrade u blizini i delove zidina, pokušavali su sprečiti napredovanje Rimljana, čak iako su ponekad mogli i povratiti pozicije na zidinama. Ovim načinom oni nisu samo oštećivali zidine nego ih nehotice i rušili čime se otvarao put Rimljanima prema hramu (jevrejskom Hramu koji se nalazio u samom centru grada, na uzvišenju, kao poslednje mesto odbrane Jevreja Jerusalema, o.a.). Međutim, vojnici (rimski, o.a.) su bili sumnjičavi i nisu odmah prodirali, sve dok, na kraju, po naredbi Tita nisu konačno prodrli unutra. Tada su se **Jevreji** počeli braniti mnogo snažnije nego pre, kao da su dobili neku snagu zbog blizine njihovog hrama, i odlučno su se postrojili u odbranu. Narod je stao u dvorištu hrama, većnici na stepenište, a sveštenici u samom hramu. I premda su se borili skoro već goloruki protiv mnogo jače sile, nisu se predavali sve dok nije počeo da gori deo hrama. Mnogi su se tada suočili sa smrću, neki su se bacali na rimske mačeve, neki su ubijali jedni druge, jedni su oduzimali sami sebi život, a neki su se bacali u vatru. Izgledalo je da je svima njima drže da ne dožive poraz, već da pobedu, spas i sreću nađu u svojoj propasti (pogibiji, umiranju, o.a.) zajedno sa hramom. Ipak i pod ovakvim okolnostima, mnogi od njih su i zarobljeni. **Bar Giora** (Šimon Bar Giroa, vođa jevrejskog ustanka, o.a.), njihov vođa, je bio ubijen u trijumfu pobjedničkog slavlja (Rimljana, o.a.).

Tako je **Jerusalem** bio uništen na dan Saturna, dan koji čak i sada (u vreme kada Kasio Dio to piše, između 211. i 233. godine) **Jevreji** sa dubokom i

*jakom žalošću pominju. Od tih dana pa do danas običaj je da **Jevreji** koji nastavljaju da se pridržavaju svojih pradedovskih običaja i ostali su verni svom poreklu, moraju da plaćaju godišnji porez od dva dinara (denari, rimski novac tog vremena, o.a.) za **Jupiter Kapitolinu** (taksa-porez koji su Jevreji od tada morali plaćati, a koja se koristila za potrebe rekonstrukcije hrama rimskog boga Jupitera (Optimus Maksima) na Kapitolu u Rimu, koji je bio razoren za vreme rimskog građanskog rata, o.a.). Kao nagradu za ovaj (vojni, o.a.) **uspeh oba** (rimski, o.a.) **generala su dobili titulu imperatora, ali nijedan ne dobi to od **Judaikusa**, mada dobiše sve druge počasti primerene toj veličanstvenoj pobedi, uključujući i trijumfalni slavluk, koji je podignut u njihovu čast.***"

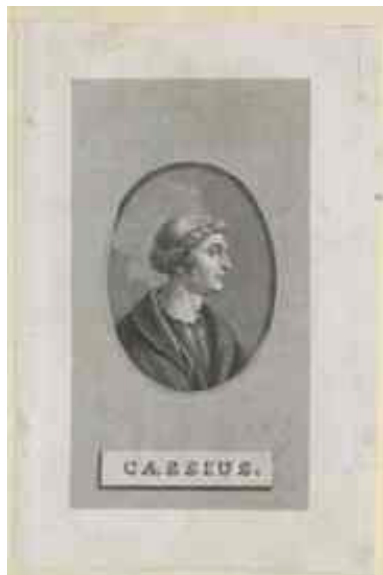
U delu daljeg teksta Kasio Dio, se kratko spominje samo još sledeća sekvenca u vezi sa osvajanjem Jerusalema i planovima i potezima Vespazijana: „*On (Vespazijan, o.a.) **ubrzo povрати red u Egipat i poslа velike količine žita u Rim. Ostavio je svoga sina Tita da napadne palatu** (u Jerusalemu, o.a.), **i čekao je vesti o padu** (Jerusalema, o.a.), **sa planom da se vrati sa njim** (Titom, o.a.) **u Rim. Ali kako je vreme prolazilo a opsada se produžavala, ostavio je Tita u Palestini i otplovio brodom***“ (Ovde Kasio Dio koristi novi, od strane rimskog cara Hadrijana /117.- 138. godi./ ustanovljeni termin za Judeju - „Palestina“, kaŕnjavajući i time Jevreje zbog njihove pobune u tzv. Drugom jevrejskom ustanku 132.- 135. godine, davanjem ovoga imena njihovoj zemlji, po imenu njihovih ranijih ljutih protivnika Filistejaca, antičkog naroda grčkog porekla sa juŕnogrčkih ostrva, koji su u određenom istorijskom trenutku naseljavali uski prostor uz more do grada Aškelona, a koji su u međuvremenu nestali sa istorijske scene).

I o ovom istorijskom događaju Kasio Dio takođe piše, i to u delu svoje 69. knjige „Rimska istorija“, gde kaže: „*Na mestu **Jerusalema** koji je **srušio** (srušio. razorio. o.a.) **do zemlje, on podiže grad kome dade ime Aelia Kapitolina, a na mestu hrama boŕijeg** (jevrejskog Hrama, o.a.) **on podiže novi hram** (rimskom, o.a.) **bogu Jupiteru. Ovo izazva rat koji nije bio ni kratak ni mali. Za **Jevreje** je bilo neprihvatljivo da neki stranci prisvoje njihov grad i nasele ga, i da kipovi nekih tuđih bogova budu postavljeni u njemu. Dakle, tako dugo koliko je Hadrijan bio blizu Egipta i opet u Siriji, oni su bili pokorni i mirni, sačuvavši onoliko oruŕja koliko su mogli, a koje je bilo slabo i u malom broju, i pripremajući bolje i više oruŕja, u očekivanju da im Rimljani neće dozvoliti da imaju ili prave bolje i više oruŕja. Ali kada je on (Hadrijan, o.a.) otišao dalje, oni se digoše na ustanak. Zapravo, bili su svesni da neće moći biti u direktnom i otvorenom sukobu sa Rimljanima, ali su zato zauzeli dobre položaje po celoj zemlji i utvrdili ih rovovima, nasipima i zidovima, u očekivanju da će morati primiti i izbegle sunarodnike kada ovi budu pod jakim pritiskom (Rimljana, o.a.), i da bi mogli da se tu sastaju neopaŕeno i pod zemljom. I zato oni iskopaše podzemne hodnike i roveve sa otvorima za vazduh i svetlo.***

*Rimljani iz početka tome nisu davali značaj. Uskoro, međutim, podiže se (pobuni se, o.a.) **cela **Judeja**, i **Jevreji** posvuda pokazaše znakove nemira i nastupiše zajednički, te pokazaše veliko neprijateljstvo prema Rimljanima, delom prikrivene a delom direktno. I mnogi drugi narodi** (u Rimskom carstvu, o.a.)*

takođe im se pridružiše, sa svojim zahtevima i ambicijama i cela zemlja (Rimska, o.a.) odjednom se uznemiri i uzburka.

*I tada Hadrijan posla protiv njih svoje najbolje generale. Prvi od njih koji bi doveden protiv **Jevreja**, je bio Julije Sever koji je došao iz Britanije gde je bio guverner. Sever nije bio voljan da napadne svoje protivnike (Jevreje Judeje, o.a.) otvoreno, obzirom na njihovu brojnost i očajnu spremnost na sve. Ali se zato odlučivao za napade na manje grupe sa manjim brojem vojnika i njihovih starešina, lišavajući ih izvora hrane u svakoj prilici, on je polako al sigurno i sa mnogo manje rizika slamao ih, iscrpljivao i savladavao. Veoma mali broj njih je uspejvao da mu izmakne i da preživi.*

*Pedeset njihovih najjačih položaja i 985 njihovih najvažnijih sela su uništena. 580.000 njihovih muškaraca je ubijeno u brojnim bitkama i progonima, a mnogi od njih su umrli i od gladi. Mnogi od njih su kasnije pronalazeni pomrli od bolesti i vatre. Skoro cela **Judeja** bila je opustošena, i to je bilo ono čega su se ljudi i pribojavali pre rata. Grobnica **Solomonova** prema kojoj su se **Jevreji** odnosili sa velikim poštovanjem, propala je u ruševinama, a brojni vukovi i hijene su lutali njihovim gradovima. Pored toga, i mnogo Rimljana je poginulo u ovom ratu. Stoga, kada je Hadrijan poslao senatu pisanu poruku, nije koristio uobičajenu frazu koju koriste imperatori u tim prilikama posle pobede (a ona glasi, o.a.) „Ako ste vi i naša deca u dobrom zdravlju, to je dobro. Ja i trupe smo (takođe, o.a.) dobro. Sa ovim, onda, bi kraj rata sa **Jevrejima**.“*

Ovom rečenicom iz 69. knjige Kasija Dia, „Rimska istorija“, završava se temat u kome je dat opis gušenja Drugog jevrejskog ustanka 135. godine, od strane rimskog cara Hadrijana.

Glorifikacija rimske i Hadrijanove pobede nad Jevrejima prikazana je i na reljefnoj minijaturi pod naslovom „Hadrijan ubija Jevreja“ (slika gore)

„Istorija Crkve“ i „Hronika“ od Euzebia iz Cezareje – 4. vek

„Istorija crkve“ (latinski *Historia Ecclesiastica* ili *Historia Ecclesiae*) je pionirski rad njenog autora Euzebia iz Cezareje, koji daje hronološki prikaz razvoja *Ranog hrišćanstva* u vremenu od 1. do 4. veka, do vremena života samog Euzebia.

U originalu je pisana na grčkom jeziku, ali su sačuvani i njeni prevodi na latinski, sirijski i jermenski jezik. Rezultat ovoga je nastanak prvog kompletnog kazivanja i zapisa o istoriji hrišćanstva, iz ugla samog hrišćanstva. U odeljku ove njegove knjige, pod naslovom „Hronika“, on je pokušao prikazati uporednu liniju istorije tzv. „paganskog sveta“ (mnogobožaćkih naroda i kultura, uključujući i grčku i rimsku istoriju) i istoriju Starog zaveta, i taj njegov pokušaj predstavlja model za sve druge, kasnije srednjevekovne hroničare opštesvetske istorije.

Euzebio iz Cezareje (*Euzebio Pamfili*, oko 263.- 339. god.) živeo je u gradu i luci na Sredozemnom moru (današnji Izrael), koji je podigao jevrejski judejski kralj Herod Veliki (37.- 4.g.p.n.e.) nazvavši ga Cezareja (Kesarija) u čast rimskog cara i patrona njegovog oca Antipatera, Gaja Julija Cezara (58.- 44.g.p.n.e.).

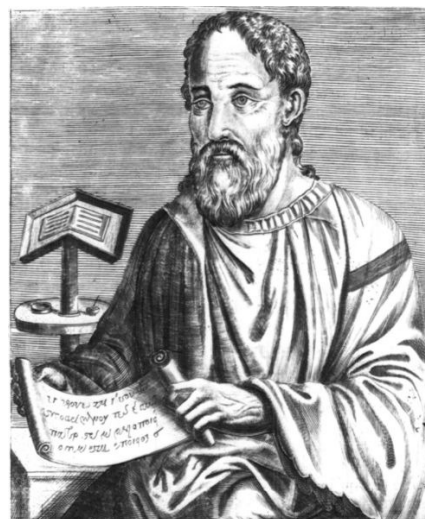
U 3. vek Cezareja je bila veliki grad, sada pod rimskom upravom, koji ima oko 100.000 stanovnika, pagana-Rimljana i veliku jevrejsku populaciju.

Euzebio je rođen verovatno u već hrišćanskoj porodici, u hrišćanskoj zajednici grada koja ima dugu tradiciju življenja u Cezareji, ali i bogato iskustvo i kontakt sa jevrejskim sugrađanima. To je verovatno odredilo i Euzebievo interesovanje za, pre svega, duhovne aspekte života Jevreja. Edukovan i verski motivisan, iskazuje se i potvrđuje kao istoričar, egzeget, polemičar, i jedan od najčuvenijih crkvenih starešina. Zajedno sa Pamfilijem je i jedan je od najvećih poznavalaca biblijskih zakona. Konačno, 314. godine postaje i biskup Cezareje.

Njegov verski i istorijski rad je rezultirao značajnim delima kao što su: „Istorija Crkve“, „Istorija sveštenstva“, „Hronika“, „Onomastika“, kao i njegovim studijama: *Prikazivanje Jevanđelja*, *Priprema za Jevanđelje*, *Suprotnosti u Jevanđelju*, *O životu Pamfilija*, *O mučeništvu*.

U svom radu „**Onomastika**“, pisanom oko 324. godine, uvodi novi način direktorijuma (adresara, imenika) mesta, na način kako to ranije nije činjeno, i vešto i pregledno usklađuje stare geografske odrednice sa novima imenima. Pa tako, npr. ređa topografske odrednice: Tina (grad) sa (teritorije) **plemena Juda**, Telem (grad) sa (teritorije) **plemena Juda**, Tesam (grad) sa (teritorije) **plemena Juda**, Tir (luka i grad) sa (teritorije) **plemena Naftali**, itd...

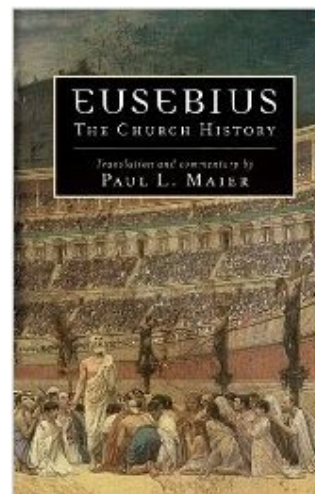
Svakako njegov najznačajniji rad je knjiga „**Istorija Crkve**“. U njenom uvodu sam naglašava, da je njome hteo dati hronološki prikaz istorije Crkve, služeći se starijim izvorima (kao npr. radovima Aristona od Pela i Justina) i kompletno od najranijih vremena apostola (propovednika) pa do njegovog vremena, sa posebnom pažnjom i osvrtom na:

Euzebio iz Cezareje

- „1. Biskupsko nasleđe u glavnim stavovima i pogledima
2. Istoriju hrišćanskog učenja i nasleđa
3. Istoriju jeres (krivoverja, odpadništva, sektaštva, o.a.)
4. **Istoriju Jevreja**

Obzirom da je imao pristup bogatoj biblioteci Cezareje i mogućnosti da koristi brojna sveštenska dokumenta, akte sa prikazom mučeništva, pisma, izvode i citate iz ranih hrišćanskih pisanja, popise i liste svih biskupa, i druga slična dokumenta, često je citirao ta originalna dokumenta, tako da je u svom radu sačinio građu koju pre njega niko nije tako temeljno obradio i sakupio.

Euzebijeva „Istorija Crkve“, savremeno izdanje

U tom svom radu je otkrio dosta jevrejskog izvorišta u ranohrišćanstvu i hrišćanske korelacije sa judaizmom (jevrejstvom), pa tako između ostalog piše da je *Matej (Jevanđelje po Mateju)* sastavljeno od jevanđelja po jevrejskom učenju i zato u njegovom *Katalogu Crkve* sugerše da postoji samo „*Jevrejsko jevanđelje*“.

Grupišući svoje materijale prema vremenu vladanja režima rimskih imperatora, prezentira ih hronološki, onako kako ih nalazi u svojim izvorima koje proučava i po kojima piše. Rezultat toga je sledeći: u prvom odeljku knjige „*Istorija Crkve*“ daje detaljno predstavljanje Isusa Hrista, dok u sledećem odeljku prikazuje istoriju od apostolskih vremena do razorenja Jerusalema od strane Tita.

Pa tako u odeljku 4.6.1-4 on piše: „*Pobuna Jevreja se ponovo desila, ali mnogo jača i opsežnija. I Rufus, guverner Judeje, kada je vojna pomoć bila poslata njemu od strane imperatora, krenuo je na njih, tretirajući ih kao ludake i bez milosti. Pobio je hiljade muškaraca, žena i dece, i po zakonu rata, oduzeo im njihovu zemlju. Jevreji su u to vreme bili vođeni od izvesnog Barkošebasa (Simon Bar Kohba, vođa jevrejskog ustanka, o.a.), što je značilo „zvezda“, čoveka koji je bio ubica i bandit, ali koji je želo slavu za svoje ime kao borac za slobodu pobunjenika, i proglasio se vođom koji je došao iz raja da oslobodi one koji su živeli u siromaštvu i ropstvu. Rat je eskalirao u osamnaestoj godini Hadrijana (rimski car, 117.- 138. god.), u Betaru, koji je bio jaka tvrđava nedaleko Jerusalema. Opsada je trajala dugo pre nego što su pobunjenici savladani sa glađu i žeđi, a podstrekači njihovog ludila kažnjeni kako su i zaslužili. Hadrijan je tada doneo ukaz i naređenje da se svim Jevrejima od tog trenutka zabranjuje ulazak u Jerusalem, čak i u oblast oko njega, i od tada oni čak ni sa distance nisu mogli da vide svoje pradedovske kuće i imanja.*

U nastavku teksta Euzebio nam naglašava kog autora i sa kojim tekstom navodi kao svoj izvor, pa ga u daljem tekstu citira i kaže: „*Ariston od Pela nam kaže sledeću priču: Stoga kada je grad (Jerusalem, o.a.) postao nedostupan jevrejskoj naciji, i njegovo ranije stanovništvo bilo pobijeno, naseljeno je strancima, a grad koji su podigli Rimljani na tom mestu promenio je svoje ime, u čast vladavine imperatora Aelia Hadrijana, nazvan je Aelia (Kapitulina, o.a.). Crkva je takođe bila sastavljena od stranaca (nejevreja, o.a.) i prvi put posle jevrejskih biskupa (sveštenika koji su se birali među Jevrejima-judeohrišćanima, preobraćenima u prve hrišćane, o.a.), izabran je za biskupa Markus*“.

Isto čini i u nastavku daljeg teksta, samo što sada za svoj izvor koristi drugog autora, Justina, iz njegovog dela „Prva Apologija“, 31.5-6, pa ga citirajući kaže: „*I u ovome ratu samo hrišćani koji se nisu odrekli Isusa kao Mesije i nisu bili spremni da hule na njega, bivali su smatrani, od strane vođe **jevrejskih ustanika Barkošebasa** (Simon Bar Kohba, vođa jevrejskog ustanka, o.a.), kao velike izdajice.*

U svom radu „**Hronika**“ piše:

„*Hadrijan, godina 16: **Jevreji**, koji su se digli na oružije, opustošili su Palestinu za vreme perioda u kome je guverner provincije bio Tineus Rufus, kome je Hadrijan poslao vojsku sa naredbom da pokori pobunjenike*“.

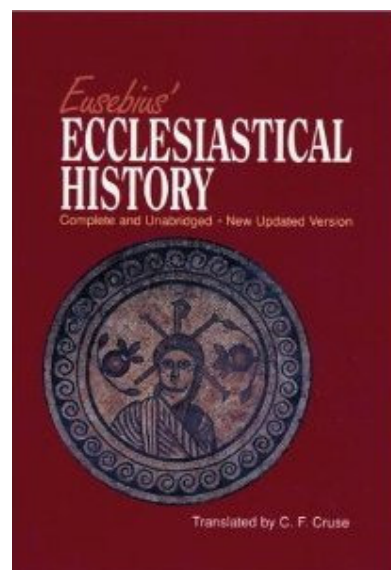
„*Hadrijan, godina 17: **Košebas** (Simon Bar Kohba, vođa jevrejskog ustanka, o.a.), vođa **jevrejske** grupe, ubijao je hrišćane i proganjao ih, kada bi odbijali da mu pomognu protiv rimske vojske*“.

„*Hadrijan, godina 18: **Jevrejski** rat koji je buknuo u Palestini dostigao je svoj vrhunac i kraj. Svi problemi sa **Jevrejima** su bili gotovi. Od tog vremena bilo im je zabranjeno da uđu čak i u **Jerusalem**. Prvo i najvažnije zbog zakona božijih (ovde Eusebio misli na rimske bogove, o.a.) kao **grešnici** (zbog neverovanja u rimske bogove, o.a.), kao i zbog službene zabrane od strane Rimljana. U **Jerusalemu** je postavljen prvi biskup od stranaca (nejevreja, o.a.) od kada se prestalo birati biskupe samo od **Jevreja** (preobraćenih Jevreja koji su postali prvi hrišćani i zvali se judeohrišćani, o.a.)*“.

„*Hadrijan, godina 19: Aelia (Jerusalem, o.a.) je osnovana od strane Aelia Hadrijana. I pred ulazom gradske kapije, koja izlazi na cestu koja vodi prema Betlehemu, on (Hadrijan, o.a.) je postavio mramorni idol-spomenik svinje koja je trebala da oslikava potčinjenost **Jevreja** Rimskoj vlasti.*“

U delu ovog svog rada „**Hronika**“, u odeljku koji nosi podnaslov „**Hronika Egipta**“, Eusebio nabraja egipatske faraone (vladare) po dinastijama, uz navođenje samog imena faraona i koliko je godina vladao. Uz pojedina imena daje i određene komentare koji se tiču nekog događaja koji se desio za vreme vladavine nekih od tih pomenutih vladara. Ovde se mora naglasiti da su te njegove liste i spiskovi egipatskih vladara i prikaz dužine njihovog vladanja (kao delom i liste nabiranja vladara ostalih carstava: kaldejskog, asirskog, medianskog, lidijskog, perzijskog, grčkog, Korinta i Sparte, manjih carstava Azije, Sirije i Rima) neažurne (nedovoljno tačne) sa aspekta današnje moderne historiografije i njenih saznanja, kako u imenima samih vladara, tako i u godinama njihovog vladanja, ali su svakako sa aspekta vremena u kome su nastale i pisane predstavljale značajan historiografski rad i istorijski materijal. Ponekad ne možemo prepoznati imenom ni samog vladara kojeg pominje, u odnosu na savremena istorijska znanja, kao ni vreme njegovog vladanja.

To je slučaj i u nabranjanju faraona XVIII egipatske dinastije (kako Eusebio kaže „14 kraljeva Diospolisa“) gde u pominjanju imenâ faraona, on pominje i ime

Euzebijeva „Istorija sveštenstva“, savremeno izdanje

egipatskog vladara „Ašensersesa, 16 godina“ uz čije ime dopisuje komentar: „*U vreme njegove vladavine, Mojsije kao vođa Jevreja, izvodi ih iz Egipta*“.

Prema ovom njegovom navodu imena egipatskog vladara (i dužine njegove vladavine) ne može se tačno reći o kom je faraonu ovde reč, sa aspekta savremene istoriografije, jer taj istorijski događaj se odnosi na period vremena vladavine od faraona Tutmosa III (1479.- 1425.g.p.n.e.) do faraona Merenptaha (1213.- 1203.g.p.n.e.).

Dalje, u nabranju vladara XXVI dinastije („9 kraljeva Sais“) on uz pominjanje imena egipatskog vladara Neke II, 6 godina vladanja, kaže: „*On je osvojio Jerusalem, i uzeo kralja Joahaza i odveo ga kao zarobljenika u Egipat*“.

U daljem nabranju vladara ove XXVI dinastije, Euzebio uz pominjanje imena egipatskog vladara Aprija, 25 godina, kaže: „*Preostali Jevreji su pobegli njemu nakon što je Jerusalem bio osvojen od strane Asiraca*“.

Ovde je, uz par primedbi sa aspekta savremene istoriografije (bilo je 7 vladara 26. dinastije – a ne 9, Neko II je vladao 15 godina – a ne 6, Aprije je vladao 20 godina – a ne 25), komentari dati za ove vladare u vezi sa Jevrejima su potpuno istorijski tačni.

Faraon Neko (Nekau) II (610.- 595.g.p.n.e.) je bio treći faraon XXVI dinastije Saiskog razdoblja Egipta. Posle Nekovog prelaska Eufrata i zauzimanja Harana (u borbi protiv neovavilonskog kralja Nabopolasara /625.-604.g.p.n.e./), po povratku zauzima Jerusalem i svrgava judejskog kralja Joahaza (609.g.p.n.e.) kojeg odvodi u ropstvo u Egipat, gde Joahaz na kraju i umire.

Takođe, istorijski je potpuno dokazano da kada je vavilonski kralj Nabukodonosor II (605.- 562.g.p.n.e.) zbog odbijanja lojalnosti Vavilonu judejskog kralja Sedekije (597.- 586.g.p.n.e.), a sve uz podršku egipatskih faraona Psamteka II (595.- 589.g.p.n.e.) i Aprija (589.- 570.g.p.n.e.), kaznio Jevreje tako što je 18. jula 586.g.p.n.e. zauzeo, porušio i spalio Jerusalem i jevrejski Hram. Deo Jevreja je tada spas potražio begom u Egipat kod faraona Aprija.

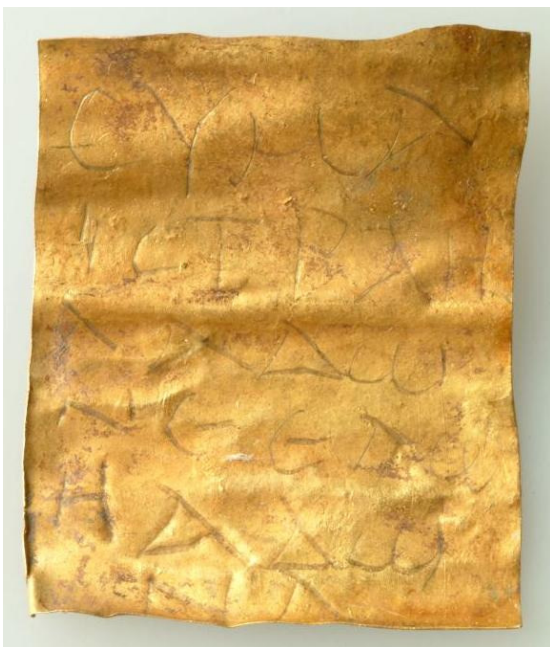
Jevreji se u „Hronici“ Euzebija pominju i u posebnom poglavlju koje nosi podnaslov „*Hebrejska hronika – od Adama do Mojsija – Od Mojsija do Makabejaca*“.

I u svom radu „*Propovedanje jevanđelizma*“ (*Demonstratio Evangelica*), 6.13, Euzebio piše sledeće: „*U naše vreme videsmo Sion* (Judeju, o.a.), *nekada poznat i čuven po obrađenoj zemlji kojom su orali upregnuti volovi, a sada zapušten i opustošen, i Jerusalem, kako priče kažu, pust kao prazna kuća*“.

Zlatna pločica sa ispisom jevrejske molitve – 3. vek

Arheolozi Univerziteta u Beču sa odseka Instituta za praistoriju i ranu istoriju, predvođeni arheologom Nives Doneu, pronašli su 2006. godine u blizini današnjeg austrijskog grada Halbtorna, u jednom rimskom dečijem grobu, zlatnu pločicu – amulet (amajliju), sa kratkim zapisom na grčkom jeziku, na kojoj je bila ispisana jevrejska molitva. Iako je ispis na toj zlatnoj, 2,2 cm dugoj pločici, bio na grčkom jeziku, utvrđeno je da je reč o rimskom artefaktu iz 3. veka, jer je i pronađeno na rimskom groblju sa 300 grobnih mesta. To je vreme kada je ova oblast bila u sastavu rimske provincije i kada su rimska imanja i posedi u okolini, služili za proizvodnju hrane za susedne, tadašnje antičke rimske gradove Karnuntum, Gior i Sopron.

Posle sloma Drugog jevrejskog ustanka (132.- 135. god.) Rimljani su raselili veliki broj Jevreja iz Judeje po mnogim provincijama rimskog carstva. Oni su odlazili ili kao slobodni ljudi, ili kao robovi, što je u ovom slučaju verovatno bila reč, gde su radili na pomenutim imanjima. Ovo je ujedno i najstariji dokaz jevrejskog prisustva na teritoriji današnje Austrije. Na pomenutom lokalitetu su pronađeni još jedan zlatni i tri srebrna amuleta koja su očito pripadala rimskim vojnicima iz susednog kampa rimske legije.

Razlika ovih i prvo pomenutog amuleta je što su ostali ispisani tzv. *magičnim tekstovima protiv demoni* (što je tada bio običaj kao „za sreću“ i odbranu od „zla“), dok je na prvoj amajliji bio ispisan tekst esencijalne molitve jevrejskog verovanja: „**Čuj, O Izraelu, Gospod je naš Bog, Gospod je naš jedini**“.

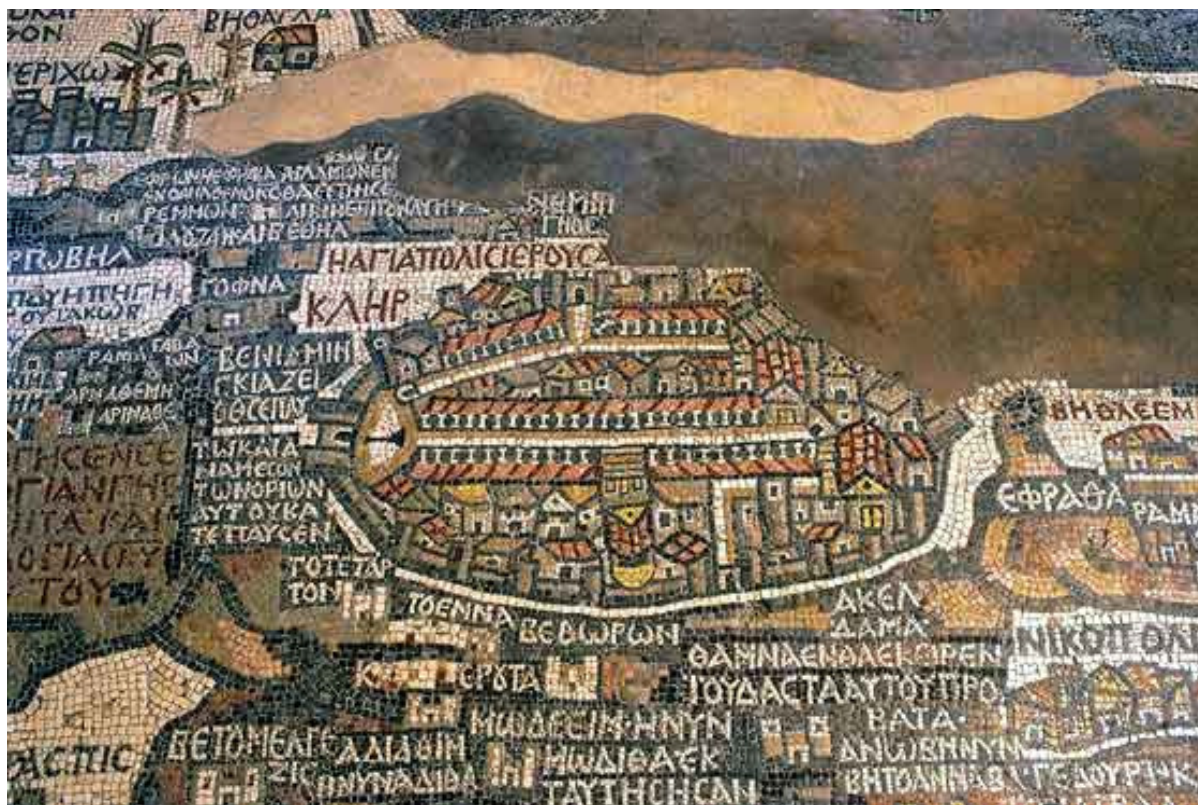
Pomenuti zlatni amulet se danas čuva i nalazi u fundusu Državnog muzeja Burgenland u Aizenštatu.

Vizantijski izvori i dokumenta

Mapa (karta) iz Madabe – 6. vek

1894. godine, za vreme gradnje nove grčke pravoslavne crkve na mestu stare ranovizantijske crkve Svetog Đorđa u jordanskom gradiću Madaba, otkriven je podni mozaik iz 6. veka sastavljen od dva miliona mozaičkih kockica. Ovaj koloritni mozaik predstavlja najstarije poznati originalni kartografski (geografski) prikaz Svete zemlje, i posebno Jerusalema koji u njemu zauzima centralno mesto. Iako karta nema klasičnu orijentaciju prema severu, kakve su današnje karte, već prema istoku (verovatno smeru ka „oltaru“), i u ovakvom obliku, pozicije i raspored prikazanih mesta odgovaraju stvarnom rasporedu u realnosti.

Originalna mapa (karta) imala je dimenzije 21 x 7 metara i bila je smeštena u polukružnoj apsidi poda stare crkve Sveti Đorđe. Davala je prikaz prostora od Libana do reke Nil i od Sredozemnog mora do istočnih pustinja današnjeg Jordana.

Mozaik je rad anonimnog autora, koji je verovatno naručen za potrebe hrišćanske zajednice Madabe, u kojem je u to vreme bilo biskupsko sedište. Pošto je u delu prikaza Jerusalema data i mozaička slika tzv. Nove crkve (Nea crkve) koju je dao izgraditi vizantijski car Justinijan (527.- 565. god.), a ona je građena u vremenu od 542. do 570. godine, onda se kao vreme nastanka ovog mozaika sa sigurnošću smatra druga polovina 6. veka.

Među slikama mozaika iz Madabe je i prikaz Mrtvog mora sa dva ribarska broda, nekoliko varijanti prelaza koji povezuju obale reke Jordan, riba koja pliva u reci odmičući se od Mrtvog mora (aluzija na njegovu slanost), lav (kao čest motiv mozaika toga vremena) koji lovi gazelu u moabskoj pustinji, palme koje okružuju Jerihon, Betlehem i ostale biblijske hrišćanske gradove, kao i sadašnji gradovi

Aškelon i Gaza, ali i antički gradovi kojih više nema, npr.: *Neapolis, Pelusium i Karakmoba*.

Mapa je verovatno delimično trebala da posluži i pomogne i hodočasnici koji bi je videli, u njihovoj orijentaciji u Svetoj zemlji.

Svi prikazani pejzaži i mesta na karti su označeni i objašnjeni na grčkom jeziku. Ukupno je dat prikaz 150 gradova, sela i geografskih odrednica, i sva su obeležena imenom.

Detalj prikaza mesta krštenja Jovana Baptiste u reci Jordan i (delimično oštećen) prikaz lava u lovu na gazelu (slika levo)

614. godine Madabu osvajaju Perzijanci, a početkom 8. veka arapski muslimanski Umajjidski vladari, koji uklanjaju pojedine motive sa ovog crkvenog podnog mozaika. 746. godine Madabu razara veliki zemljotres, a potom je ona i napuštena. I po njenom ponovnom otkriću 1894., delimično je bila oštećena vatrom koja je zahvatila deo nove crkve, zatim samim korišćenjem crkve, a konačno i vlagom. 1965. godine, donacijom iz fonda „Folcvagen“ u visini od 90.000 tadašnjih nemačkih maraka, koja je data *Nemačkom udruženju za istraživanja u Palestini*, arheolozi Hainc Kuper i Herbert Donner su izvršili konačnu restauraciju i konzervaciju preostalog dela mozaika iz Madabe, tako da je današnji sačuvani deo veličine 16 x 5 metara.

Ono što je značajno sa aspekta ovoga rada je topografski prikaz Jerusalema, kao najveći i najdetaljniji deo madabskog mozaika. On jasno prikazuje brojne i značajne strukture Starog grada iz vremena Vizantije: Damask

U iskopavanjima koja su vršili izraelski i drugi arheolozi od 1967. do 1985. godine, zahvaljujući slikama sa mozaika iz Madabe, otkriveni su i otkopani pojedini objekti i strukture, ranije nepoznati, pa tako i temelji crkve Nove (Nea).

Tako su
otkriveni i sami
delovi ove, 200
metara duge ulica -
promenade *Cardo*

Maximus, na dubini 6 metara nižoj od sadašnjeg nivoa okolnog zemljišta. Ona se proteže i samim centrom sadašnje Jevrejske četvrti koja je nastala oko 1535. godine.

* * *

SPISAK IMENA IZRAELSKIH I JUDEJSKIH KRALJEVA KOJI SE POMINJU U DOKUMENTIMA SUSEDNIH NARODA I ZEMALJA				
Ime kralja	Izrael /Judeja	Dokument / artefakt u kome se pominje	Iz koje zemlje	Iz kog vremena
1. (Ahav)*	Izrael	Kamena stela iz Tel Dana	Aram	840.g.p.n.e.
2. Joram	Izrael	Kamena stela iz Tel Dana	Aram	840.g.p.n.e.
3. Joram	Judeja	Kamena stela iz Tel Dana	Aram	840.g.p.n.e.
4. (Ohozije)*	Judeja	Kamena stela iz Tel Dana	Aram	840.g.p.n.e.
5. (Jehu)*	Izrael	Kamena stela iz Tel Dana	Aram	840.g.p.n.e.
6. Omri	Izrael	Moabska ploča kralja Meše	Moab	830.g.p.n.e.
7. (Ahav)*	Izrael	Moabska ploča kralja Meše	Moab	830.g.p.n.e.
8. Ahav	Izrael	Monolit iz Kurka Salmanazara III	Asirija	853.g.p.n.e.
9. Jehu	Izrael	Crni obelisk Salmanazara III	Asirija	825.g.p.n.e.
10. Omri	Izrael	Crni obelisk Salmanazara III	Asirija	825.g.p.n.e.
11. Jehu	Izrael	Anali broj 1 Salmanazara III	Asirija	841.g.p.n.e.
12. Omri	Izrael	Anali broj 1 Salmanazara III	Asirija	841.g.p.n.e.
13. Jehu	Izrael	Kurba'il statua Salmanazara III	Asirija	839/38.g.p.n.e.
14. Omri	Izrael	Kurba'il statua Salmanazara III	Asirija	839/38.g.p.n.e.
15. Jehu	Izrael	Zapisi na mermernim pločama Salmanazara III	Asirija	839.g.p.n.e.
16. Omri	Izrael	Zapisi na mermernim pločama Salmanazara III	Asirija	839.g.p.n.e.
17. Joas	Izrael	Tel Al Rimah stela Adad-Niraria III	Asirija	797.g.p.n.e.
18. Azarija	Judeja	Neovavilonska hronika br.1 Tiglat-Pilesara III	Asirija	739-731.g.p.n.e.
19. Menajim	Izrael	Iranska stela Tiglat-Pilesara III	Asirija	739/38.g.p.n.e.
20. Menajim	Izrael	Hronike iz Kalaha Tiglat-Pilesara III	Asirija	738/37.g.p.n.e.
21. Pekah x2	Izrael	Zbirka spisa Tiglat-Pilesara III	Asirija	731/30.g.p.n.e.
22. Hošea	Izrael	Zbirka spisa Tiglat-Pilesara III	Asirija	731/30.g.p.n.e.
23. Ahaz	Judeja	Zbirka spisa Tiglat-Pilesara III	Asirija	731/30.g.p.n.e.
24. Jezekeje	Judeja	Zapis o Aziku/Azeku Sargona II	Asirija	712-701.g.p.n.e.
25. Jezekeje	Judeja	Anali kralja Sanheriba	Asirija	691.g.p.n.e.
26. Manasije	Judeja	Kamena prizma kralja Esaradona	Asirija	677.g.p.n.e.
27. Manasije	Judeja	Cilindar-anali kralja Asurbanipala	Asirija	639-631.g.p.n.e.
28. (Sedakija)*	Judeja	Vavilonska (Jerusalemska) hronika Nabukodonosora II	Vavilon	597.g.p.n.e.
29. Joahin	Judeja	Joahinove table dnevnog sledovanja	Vavilon	595-570.g.p.n.e.
30. Agripa I	Judeja	Knjiga Gajev legat Filona Aleksandrijskog	Rim	40. god.
31. Jovan Hirkan I	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
32. Juda Aristobul I	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
33. Aleksandar Janaj	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.

34. Saloma Aleksandra	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
35. Aristobul II	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
36. Hirkan II	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
37. Herod Veliki	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
38. Agripa I	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
39. Arhelaj Etnarh	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
40. Antipa Herod	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
41. Agripa II	Judeja	Knjiga Judejski rat Josifa Flavija	Rim	75-79. god.
42. Agripa II	Judeja	Knjiga Istorija Kornelija Tacita	Rim	96. god.

* Ime kralja koji se ne pominje direktno imenom već kao: sin kralja..., otac kralja, nedostaje ispis radi oštećenja (ali se obzirom na godine dešavanja zna o kom kralju je reč), i slično, stavljeno je u zagradu ().

Sadržaj:

1. Uvod

2. Egipatski izvori i dokumenta

- "Pisma" iz Amarne – 1350.- 1330.g.p.n.e.
- Natpisi u hramovima Soleb (14. vek p.n.e.) i Amara-Zapad (13. vek p.n.e.)
- Natpis na reljefu zida hrama u Abu Simbelu – oko 1259.g.p.n.e.
- Stela faraona Merneptaha (Izraelska stela) – oko 1209/1208.g.p.n.e.
- Reljefi faraona Šošenska I na kompleksu zidova hrama u Karnaku – kraj X. veka p.n.e.
- Papirusi iz Elefantine – kraj 5. vek p.n.e.

3. Aramski (Aramejski) i moabski izvori i dokumenta

- Kamena stela iz Tel Dana – 850.- 835.g.p.n.e.
- Kamena stela moabskog kralja Mise (Meše) – oko 830.g.p.n.e.

4. Asirski izvori i dokumenta

- Monolit iz Kurka – 853.g.p.n.e.
- Crni obelisk Salmanazara III – (841.) - 825.g.p.n.e.
- Anali Salmanazara III – 841.- 839.g.p.n.e.
- Tel Al Rimah stela Adad-Niraria III – 797.g.p.n.e.
- Dokumenti i izvori asirskog kralja Tiglat-Pilesera III – 739.-731.g.p.n.e.
- Vavilonska hronika asirskog kralja Salmanazara V – 722.g.p.n.e.
- Dokumenti i izvori asirskog kralja Sargona II – 722.- 705.g.p.n.e.
- Dokumenti i izvori asirskog kralja Sanheriba – 701.- 689.g.p.n.e.
- Kamena prizma asirskog kralja Esaradona – oko 677.g.p.n.e.
- Anali asirskog kralja Asurbanipala – 639.- 631.g.p.n.e.

5. Vavilonski izvori i dokumenta

- Vavilonska hronika kralja Nabukodonosora II - 597.g.p.n.e.
- Ploče dnevnog sledovanja judejskog kralja Joahina – 595.- 570.g.p.n.e.
- Rukopis „Nabonidova molitva“ - 250.g.p.n.e.

6. Perzijski izvori i dokumenta

- Cilindar perzijskog kralja Kira II – 538.p.n.e.

7. Grčki izvori i dokumenta

- Heliodorova kamena stela (ploča) – 178.g.p.n.e.
- Rukopisi grčkih antičkih istoričara

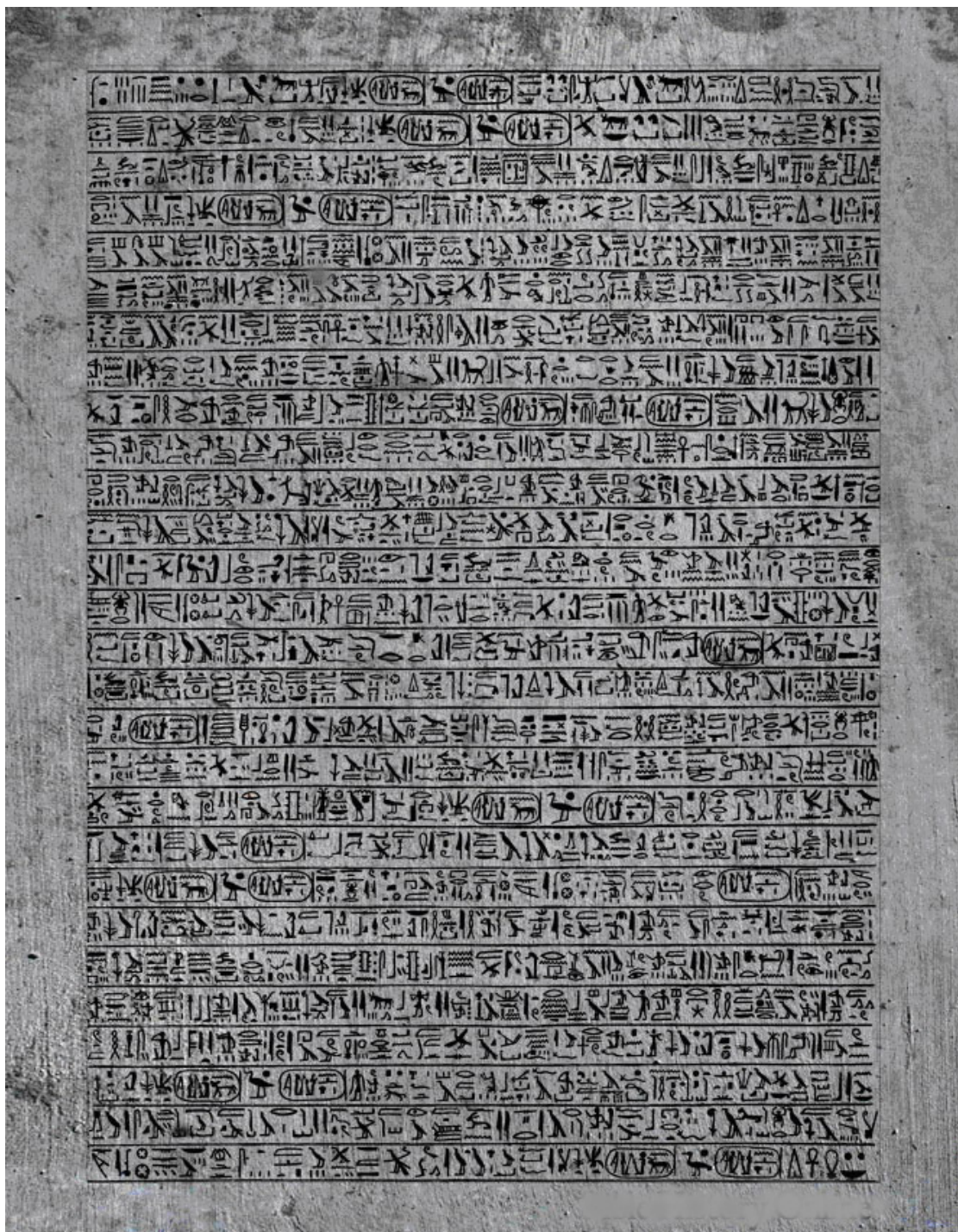
8. Rimski izvori i dokumenta

- Rukopisi Filona Aleksandrijskog (Filo Judeusa) – početak 1. veka nove ere
- Kamena ploča sa imenom cara Tiberija i Poncija Pilata – 26.- 37. g.
- „Titov slavluk“ u Rimu – 82. godina
- Rimski novac kovan u slavu osvajanja Judeje - „Judea devicta, Judea Capta“ – 71.g.
- „Jevrejski rat“ (75-79. g.) i „Jevrejske Starine“ (93-94.g.) Jozefa Flavija
- „Fiscus Judaicus“ (Jevrejska taksa) i novčanica rimskog imperatora Nerva – 96.- 98.g.
- Anali i „Istorija“ Kornelija Tacita – kraj 1. veka
- „Rimska istorija“ Kasija Dija – kraj 1. i početak 2. veka
- „Istorija Crkve“ i „Hronika“ od Euzebia iz Cezareje – 4. vek
- Zlatna pločica sa ispisom jevrejske molitve – 3. vek

9. Vizantijski izvori i dokumenta

- Mapa (karta) iz Madabe – 6. vek

10. Spisak imena izraelskih i judejskih kraljeva koji se pominju u dokumentima / artefaktima susednih naroda i zemalja

Autor teksta i izbor slika: Aron Albahari